SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

TÜRK AYDININDA MİLLİLİK SORUNUNUN ORHAN TÜRKDOĞAN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Hanifi KÜRKÇÜ

Sivas

Eylül 2024

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

TÜRK AYDININDA MİLLİLİK SORUNUNUN ORHAN TÜRKDOĞAN BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet Hanifi KÜRKÇÜ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Ziynet BAHADIR

Sivas

Eylül 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

…/…./2024

Mehmet Hanifi KÜRKÇÜ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

ÖZET ..... **iii**

ABSTRACT ..... **v**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1 ..... **5**

1.ORHAN TÜRKDOĞAN'IN AKADEMİK HAYATI VE METODOLOJİK GÖRÜŞÜ **5**

1.1. Hayatı ve Eserleri 5

1.2. Orhan Türkdoğan'ın Akademik Çalışmaları 12

1.2.1. 1960'lı Yıllardaki Çalışmaları 13

1.2.2. 1970'li Yıllardaki Çalışmaları 15

1.2.3. 1980'li Yıllardaki Çalışmaları 20

1.2.4. 1990'lı Yıllardaki Çalışmaları 23

1.2.5. 2000'li Yıllardaki Çalışmaları 28

1.3. Metodolojik Yaklaşımı 38

BÖLÜM 2 ..... **43**

2. KAVRAMSAL, TARİHSEL VE SOSYOLOJİK ÇERÇEVE **43**

2.1. Aydın ve İlintili Kavramlar 43

2.1.1. Geleneksel Dönem Aydınları 43

2.1.1.1.Bilge 44

2.1.1.2 Âlim-Ulema 45

2.1.2. Modern Dönem Aydınları 46

2.1.2.1. Münevver 46

2.1.2.2 Elit- Seçkin 47

2.1.2.3. Entelektüel- Entelijansiya 48
2.1.2.4. Aydın 53
2.2. Aydın Tipolojileri 57
2.2.1. Geleneksel Aydınlar- Organik Aydınlar 58
2.2.2. Gerçek Aydınlar- Sahte Aydınlar 59
2.2.3. Yaratıcı Aydınlar- Tekrarlayıcı Aydınlar 61
2.2.4 Gelişmiş Ülke Aydınları-Azgelişmiş Ülke Aydınları 63
2.2.5. Sivil Aydınlar- Bürokratik Aydınlar 64
2.2.6. Devrimci Aydınlar 65
2.3. Aydınların Tarihsel Gelişimi 66
2.3.1. Batıda Aydınların Tarihsel Gelişimi 66
2.3.2. Türk Toplumunda Aydınların Tarihsel Gelişimi 69
2.3.2.1. İlk Türk Toplumlarından Tanzimat Dönemine Aydınlar 69
2.3.2.2. Tanzimat'tan Cumhuriyete Aydınlar 72
2.4. Türk Aydınına Eleştiriler 76
BÖLÜM 3 83
3. TÜRK AYDINININDA MİLLİLİK SORUNU: ORHAN TÜRKDOĞAN'IN DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME 83
3.1. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfı 83
3.2. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfın Doğuşu 87
3.3. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sosyolojisi ve Toplumsal Boyutları 94
3.4. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfın Kozmopolitleşmesi 103
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 115
KAYNAKÇA 129
ÖZ GEÇMİŞ 137

ÖZET

Tezde, Türk sosyoloğu ve aydını Orhan Türkdoğan'ın görüşleri çerçevesinde Türk aydının millilik sorunu ele alınmıştır. Bu amaç çerçevesinde, ülkemizde yürütülen aydınlar sosyolojisi çalışmalarına katkı niteliğindedir.

Türk aydının millilik sorunu, Türkdoğan'ın eserleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu inceleme, betimsel bir araştırma türü olup, araştırmada tarama tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede aydın ve entelektüel kavramları ile ilgili bazı kavramlar, yerel ve Batılı bazı düşünürlerin entelektüel üzerine görüşlerine de yer verilmiştir.

Türkdoğan, Türk aydının millilik sorununu, aydınlar sosyolojisi disiplininin doğasına uygun biçimde, toplumla ilişkileri çerçevesinde incelemiştir. Türkdoğan, bu incelemede Türk ulusunun inşa sürecinde aydın sınıfının görev ve sorumluluklarını belirtmiştir. Bu görevlerin başında, "sürü" halinde yaşamaya mahkûm edilmiş, bu toprağın insanlarına sahip çıkmak yer almaktadır. Ancak, aydın sınıfının bu görevi yerine getirebilmesi için Batı düşünce geleneği ile ulusal/yerel düşünce geleneklerini iyi bir şekilde analiz etmeleri gerekir.

Türkdoğan, bu amaç doğrultusunda Cumhuriyet'ten günümüze kadar "halk-aydın ikiliği" veya "çevre-merkez" olarak adlandırılan bu modeli doğru bir şekilde analiz etmiştir. Bu analizler sonucunda, aydın sınıftaki bu "millilik" sorununun çözümünü "milli değerlerin ön planda" olduğu bir düşünce sistemi geliştirmek olarak görür. Türkdoğan'a göre bu düşünce sisteminin karşılığı "Türk'e Dönüş" veya "Türkleşme"dir. Türkdoğan ayrıca, bu sorunun çözümünde Kemalist Sistem ilkelerinden, özellikle "halkçılık" ve "milliyetçilik" ilkelerini ön plana tutarak, "Osmanlılaşma" tezine karşıt, "ulus-devlet" modelini gündeme getirerek, çok etnikli, çok milletli bu yapılaşmaya son verip, yerine "milli ideoloji" ye dayalı bir sistem kurmayı amaçlamıştır.

Türkdoğan'ın bu düşünce sistemi aynı zamanda eleştirel bir yaklaşım biçimidir. Onun bu yaklaşımında, Osmanlılık zihniyetinin dışladığı ulus-devlet veya milletleşme olgusu Kemalist Sistem'de reddedilemez bir unsurdur. Türkdoğan'a göre, "kimliksiz bir yapılaşma tarihsel gaftır". O, bu yapılaşmayı tarihsel süreçte

sürdürülemez olarak görür ve eleştirir. Türkdoğan'a göre, bu yapılaşmanın yerini ulus olma veya ulus-devlet süreci almalıdır.

Türkdoğan'ın bu sistemdeki temel amacını, "ortak bir dil, kültür, tarih ve düşünce aracılığıyla toplumsal alanda birleşme ve bütünleşme" olarak belirtebilir. Bu amaç gerçekleşir ise Türk toplumundaki devlet yapısında, yani ulus-devlette, aynı coğrafyada yaşayan, aynı dil ve kültürün paydaşları insanların oluşturduğu yeni ve çağdaş yapılaşma inşa edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Türk Aydını, Millilik, Aydın Sınıfı, Ulus-Devlet

ABSTRACT

The thesis addresses the nationality problem of the Turkish intellectual within the framework of the views of the Turkish sociologist and intellectual Orhan Türkdoğan. Within this framework, it is a contribution to the studies on the sociology of intellectuals carried out in our country.

The nationality problem of the Turkish intellectual has been examined within the framework of Türkdoğan's works. This study is a descriptive research type and the scanning technique has been used in the study. In this framework, some concepts related to the concepts of intellectual and intellectual, and the views of some local and Western thinkers on intellectuals have also been included.

Türkdoğan examined the nationality problem of the Turkish intellectual within the framework of their relations with society, in accordance with the nature of the discipline of the sociology of intellectuals. In this study, Türkdoğan stated the duties and responsibilities of the intellectual class in the process of building the Turkish nation. The most important of these duties is to protect the people of this land, who are condemned to live as a "herd". However, in order for the intellectual class to fulfill this duty, they need to analyze the Western tradition of thought and the national/local traditions of thought well.

For this purpose, Türkdoğan has correctly analyzed this model called the “people-intellectual duality” or “periphery-center” from the Republic to the present day. As a result of these analyses, he sees the solution to this “nationality” problem in the intellectual class as developing a system of thought in which “national values are at the forefront”. According to Türkdoğan, the equivalent of this system of thought is “Turkish Return” or “Turkification”. Türkdoğan also aimed to put an end to this multi-ethnic, multi-national structure and establish a system based on “national ideology” by prioritizing the principles of the Kemalist System, especially “populism” and “nationalism”, and by bringing the “nation-state” model to the agenda, in opposition to the “Ottomanization” thesis. Türkdoğan’s system of thought is also a critical approach. In his approach, the concept of nation-state or nation-formation, which the Ottoman mentality excluded, is an undeniable element in the Kemalist System. According to Türkdoğan, “a structure without an identity is a

historical blunder". He sees this structure as unsustainable in the historical process and criticizes it. According to Türkdoğan, this structure should be replaced by the process of becoming a nation or a nation-state.

Türkdoğan's main goal in this system can be stated as "unification and integration in the social sphere through a common language, culture, history and thought". If this goal is realized, a new and contemporary structure can be built in the state structure of Turkish society, that is, in the nation-state, consisting of people living in the same geography and sharing the same language and culture.

Keywords: Intellectual, Turkish Intellectual, Nationality, Intellectual Class, Nation-State.

GİRİŞ

Bu çalışmada, Türk düşünce tarihi açısından önemli bir değer olarak kabul edilen, Orhan Türkdoğan'ın "Aydın Sınıfı" hakkındaki fikirleri ele alınmıştır. "Aydın Sınıfı" toplumsal alanda merkezi bir noktada yer almaktadır. Bu sınıfın konumundan dolayı oluşan önemin bilincinde olan ve aynı zamanda bir aydın olan Türkdoğan, "aydın sınıfı" ile Türk toplumunu kendi "özcü değerleriyle" yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hem teorik hem de pratik çalışmalara imza atan Türkdoğan, Türk toplumu açısından önemli bir figürdür. Onun bu öneminden dolayı bu çalışma, onun düşünce dünyasını anlamaya ve açıklamaya ayrılmıştır.

Türkdoğan'ı anlama ve açıklama amacı ile yazılan bu çalışmanın ilk bölümünde onun akademik yaşantısı ve metod görüşü ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Türkdoğan'ın yaşamında, düşünce dünyasının oluşup şekillenmesine yol açan etmenlere değinilmiş, akabinde hayatı boyunca ortaya koymuş olduğu eserler belli bir düzen içerisinde verilmiştir. Onun eserlerinin okunup incelenmesi Türkiye'nin ve Türk toplumunun birçok probleminin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde farklı bir çerçeve sunacaktır.

Türkdoğan'ı pek çok düşünürden farklı kılan bu yanı, toplumsal sorunlara yaklaşımında realist bir tutum ortaya koymuş olmasından kaynaklanır. O, genellikle çalışmalarını saha çalışması şeklinde yapmıştır. Türkdoğan, saha çalışmalarının önemini vurgulamış, ülkesine duyduğu hizmet aşkı nedeniyle de bu çalışmalara ayrı bir önem göstermiştir. Onun bu duruşu, gelecek nesillere ışık olmuştur.

Türkdoğan, bu çalışmanın ana düşüncesine temel olan eserinde, *Aydın Sınıfın Anatomisi* adlı eserde**;** Türk aydın sınıfının tarihsel bir analizini yaparak; yüzyıllar boyunca bu sınıfın ayrıcalıklı konumuna değinmiş, etnik olarak gayri-milli olduğunu ve devşirme-dönme niteliği taşımalarından dolayı halkıyla bütünleşememiş olup yabancı kaldıklarına vurgu yapmaktadır. Bu aydın sınıfın aynı zamanda kozmopolit bir yapıda olduğunu, Osmanlıdan Cumhuriyete konumlarını korumayı başardıklarını, yerli ve milli olmamalarından dolayı da halk ile aydın arasında bir ikili yapı meydana geldiğini vurgulayıp, millilik bağlamında eleştirilerde bulunmuştur.

Türkdoğan ayrıca bu eserinde, tarihsel ikili toplum yapısı yani halk-aydın ayrışımından kaynaklanan toplumsal gerginliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik, aydın sınıfın nasıl bir rol alması gerektiğine dair önemli tespitlerde bulunmuş ve bu sınıfa ayrı bir önem atfetmiştir.

Türkdoğan'ın eserleri göz önünde bulundurulduğunda, eserlerinin bir gaye üzerine, yazıldığı görülmektedir. Bu gaye; Türk toplumunun milli değerlerinden taviz vermeden ve rasyonel düşünceden uzaklaşmadan inşa etme sürecidir. Ona göre bu inşa süreci; dilde, kültürde, tarihte, tasada, kıvançta ortak bir "milli bilinç" oluşturmaktır. Türkdoğan'a göre toplumun bu "inşa süreci"nde büyük görev ve sorumluluk "Aydın Sınıf"a aittir.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde; *aydın* kimdir, *aydın*'ın tarihsel süreçte geçirmiş olduğu anlam farklılıkları ve tarihteki aydınların nasıl bir *tipoloji*de ele alınması gerektiği gibi konular verilmiştir. Ayrıca, özellikle Türk toplumundaki aydın sınıfına ne tür eleştiriler yapılabilir, sorusuna cevap aranmıştır.

Aydın, kavram olarak ortaya çıkışı, *Aydınlanma Dönemine* görülse de bu kavram tarihin her anında farklı roldeki kişilerde kendisini açığa çıkarmıştır. Kavram olarak aydın tarihte; *Âlim, Münevver, Seçkin, Bilge, Elit, İntelijansiya, Entelektüel vb.* sözcükler aracılığıyla toplumlarda var olmuştur.

Aydın, kavram olarak farlı sözcüklerle dile gelse de bu rolü üstlenen kişiler bilge kişiler, "toplum ve devlet yararına faydalı işler yapan" kişilerdir. Aydın bu süreç içerisinde "gerektiğinde kendi rahatından ve huzurundan ödün veren" kişidir.

Aydın kavramının Türk toplumuna geçişine bakıldığında bu geçiş iki şekilde meydana gelmiştir. Kavram ilk olarak, batı çıkışlı olan ve oradaki kullanımıyla "entelektüel" kavramıyla karşılık bulmuştur. Diğer geçiş ise, aydın kavramının Osmanlı toplumuna geçişi ve bu kavrama karşılık gelen kullanımı ile "münevver" dir. Münevver kavramı, köken itibariyle Osmanlı toplumuna aittir ve bu toplumdaki münevverler, kendilerini geleneksel değerlerin birer temsilcileri olarak görür.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; aydın sınıfı ve doğuşu, aydının kozmopolit yapısı, toplumsal boyutları gibi konular Orhan Türkdoğan'ın bakış açısı ile alınmıştır. Türkdoğan'ın aydın ile ilgili görüşleri salt teorik bir çerçevede olmayıp, aydın sınıfının toplumsal alanda pratik bir görevinin olduğunun sürekli

vurgulamıştır. Türkdoğan, aydın sınıfının bu görevini açıklarken, tarihsel bir perspektif kullanmaktadır.

BÖLÜM 1

1.ORHAN TÜRKDOĞAN'IN AKADEMİK HAYATI VE METODOLOJİK GÖRÜŞÜ

Bu bölümde, Orhan Türkdoğan'ın akademik yaşantısı ve metod görüşü ele alınmıştır. Türkdoğan'ın yaşamında, düşünce dünyasının oluşup şekillenmesine yol açan etmenlere değinilmiş, akabinde hayatı boyunca ortaya koymuş olduğu eserler kronolojik olarak verilmiştir.

1.1. Hayatı ve Eserleri

Orhan Türkdoğan, uzun çalışma hayatı boyunca çok sayıda ve çeşitli konularda eser vermiş, sürekli okuyup yazmaya devam etmiştir. Onun eserlerinin okunup incelenmesi hızlı değişme ve gelişme sürecindeki Türkiye'nin ve Türk toplumunun birçok probleminin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde ışık tutacak ve yol gösterecektir (Ergan 2010: 10).

Türk sosyolojisinin en önemli ve üretken isimlerinden biri olan Türkdoğan, kimi kaynaklara göre 1928 tahinde dünyaya gelmiştir fakat, gerçek doğum tarihi iki yıl öncesidir yani, 18 Ekim 1926'de Malatya'da dünyaya gelmiştir. Nüfus kayıtlarında büyük gösterilmesinin nedeni ise Türkdoğan'ın okula geç gönderilmesidir (Aydın 2008: 93). Türkdoğan ailesinin soyağacı, ailenin bilinen ilk atası Sait Efendiye kadar dayanmaktadır. Türkdoğan ailesi, devlet bünyesinde çalışmış köklü bir aile geçmişine sahipti, bu da ailenin soyağacını bilmesine ve koruyabilmesine imkân sağlamıştır. Türkdoğan'ın babası Behçet Efendi, Malatya Defterdarlığı'nda memurluk hizmetinde çalışmış ve 1. Dünya savaşı ile Kurtuluş Savaşında bulunmuş, kendisine istiklal madalyası verilmişti. Türkdoğan'ın annesi Beyaz Hanım ise Zaza kökenli olup, Horasan'dan Diyarbakır yöresine göç eden İzol aşiretindendir. Ayıca Türkdoğan'ın amcası olan Nazif Bey'de Jön Türk hareketinin bir mensubuydu (Türkdoğan 2018: 29).

Türkdoğan'ın dedesi Osmanlı zamanında Malatya kadısı olduğundan dolayı aileye "Kadızadeler" denmiş, Soyadı Kanununun (1934) yürürlüğe girmesiyle beraber aile "Türkdoğan" soyadını almıştır (Arslantürk, Taşdelen 2008: 269). O,

soyağacından bahsederken iki özelliği belirtir; bunlardan ilki soyunun Hz. Ebubekir'e dayandığı, ikincisi ise aile fertlerinin bürokratik geçmişidir. Onun, beş kardeşi vardır. Bunlar Sami, Orhan, Hilmi, Aliye ve Abdullah'tır. Ancak Hilmi ve Abdullah çok küçük yaşlardayken hayatını kaybetmiştir (Türkdoğan 2018: 28). Türkdoğan, öğreniminin ilk dönemlerini lise dahil olmak üzere Malatya'da okumuştur. Türkdoğan'ın çocukluğu Cumhuriyetin ilanıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş zamanına denk gelmişti. Mustafa Kemal Atatürk tarafından gerçekleştirilen yapısal reformlar ve yenilikler tüm yurtta yayılırken, Türkdoğan'da bu değişim ve düşünce sisteminin etkisinde kalmıştır (Arslantürk, Taşdelen 2008: 269).

Türkdoğan'ın okuma yazma tutkusu lise yıllarında başlamıştır. Bu tutkusunun oluşmasında lise yıllarında öğretmeni olan ve Türk Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan ve bayrak gibi milli değerlere yönelik şiirleriyle bilinen Arif Nihat Asya'nın rolü çok fazladır. Türkdoğan'ın okuma tutkusu o kadar fazlaydı ki gaz lambasıyla veya sokakta elektrik direklerinin altında ailesinden habersiz okumalar yapmıştır. Onun, daha lise zamanlarında sosyal sorunlara ve edebiyata karşı bir ilgisi vardı. Bu dönemlerde çeşitli dergilerde ve yerel gazetelerde yazılar yazmıştır. Ayrıca yirmi kişilik arkadaş grubuyla yazdıkları *Çadır* adıyla bir şiir kitabı vardır (Türkdoğan 2018: 9).

Orhan Türkdoğan'ın düşünce dünyasının şekillenmesinde katkısı olan bir başka isim ise aynı zamanda ağabeyi Arif Türkdoğan'ın da öğretmenliğini yapmış olan, Türklerin tarihi üzerine yapmış olduğu edebi ve tarihi çalışmalarıyla bilinen Hüseyin Nihal Atsız'dır. Türkdoğan, 1943 yılında on yedi yaşında bir lise öğrencisiyken, yaşanan olaylar neticesinde Nihal Atsız'ın bir kitabını elinde bulundurmasından dolayı 15-17 gün boyunca emniyette yattığını, kendisine bu kitabı nerde ve nasıl temin ettiğine dair birtakım sorular sorulduğunu belirtmiştir (URL-1).

Orhan Türkdoğan, Nihal Atsız'la tanışması sonrası ondan etkilenmiş ve aralarındaki görüş alışverişi ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Lise döneminden sonra Türkdoğan, yükseköğrenimi için Ankara Üniversitesi Felsefe ile *Eti ve Sümer* dili bölümlerine kaydını yapmış fakat, 1946-47 yıllarında girmiş olduğu bölümden

Eti dilini öğrenmiş ardından yaşadığı sağlık sorunundan dolayı dört yıl boyunca ara vermek durumunda kalmıştır. (Arslantürk, Taşdelen 2008: 269).

Yaşamış olduğu bu sağlık sorunu kendisinde olumsuz etkiler bırakmış ve eğitimine uzunca bir süre ara vermek zorunda kalmıştır. Dört yıllık aranın ardından öğrenim hayatına geri dönen Türkdoğan, daha önce aldığı eğitimi yarıda bırakmış, ilgi alanlarını sosyoloji, bilim tarihi, pedagoji ve felsefe gibi bilimsel disiplinlere yöneltmiş ve bu alanlarda dersler görmüştür (Ergan 2010: 11).

Türkdoğan, okulda derslere olan ilgisi ve merakıyla ön plana çıkmış ve öğretmenlerinin dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Yalnızca kendi derslerine katılım sağlamamış, aynı zamanda Avrupa'dan gelen yabancı hocaların derslerine de büyük bir heyecan ve istekle katılmıştır. Bu hocalar arasında Benno Landesberger, Wolfram Eberhard, Hans Gusta ve Gütterbock, gibi önemli isimler bulunmaktadır Türkdoğan'a bu süre zarfında Remzi Oğuz Arık tarafından eğitim bursu sağlanmış, böylece küçük yaşlardan beridir içerisinde yetişmiş olduğu "Milli İnşacı" kültür içerisinde yoğrulmuştur. Okulda göstermiş olduğu başarıyla hocalarının dikkatini üzerine çeken Orhan Türkdoğan'a, Hans Freyer tarafından burs verilip, eğitimini Almanya'da sürdürmesi istenmiş fakat, okulun olanaklarının yetersiz olmasından ve kürsüden yeteri kadar talebin gelmemesinden dolayı sonuçsuz kalmıştır. Türkdoğan da bu duruma istinaden 1955 senesinde Malatya'ya dönmüştür (Ergan 2010: 4).

1955 yılında Malatya'ya dönen Türkdoğan daha önce eğitim görüş olduğu okulda dört yıl boyunca Felsefe Öğretmenliği yaptı. Malatya'da eğitim gördüğü dönemlerde Turgut Özal'ın annesi Hafize hanımın talebesi olmuştur. Özal ailesiyle bu öğrenci öğretmen ilişkisi ilerleyen yıllarda devam etmiş, Turgut Özal'ın kardeşi Bozkurt Bey de Türkdoğan'ın talebesi olmuştur. Eşi Şükran Hanım ile 22 Eylül 1956 yılında evlenmiştir. Şükran Hanım aynı zamanda Türkdoğan'ın sınıf arkadaşıydı. Ergan'ın aktardığına göre Şükran Hanım, Türkdoğan'ın hayatına girmesiyle en büyük destekçisi ve yardımcısı olmuştur. Ev içinde üstlenmiş olduğu işler ve yardımlar ile Türkdoğan için gün içerisinde epeyce bir çalışma zamanı sağlamıştır. Türkdoğan böylelikle günde 16 ile 18 saat boyunca çalışma imkânı bulmuş ve eserlerini ortaya koyabilmiştir (Ergan 2010: 4).

Türkdoğan, eserlerinin ortaya çıkmasında eşi Şükran Hanım'ın rolünün çok büyük olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve çalışmalarının giriş kısmında eşine sık sık teşekkür etmiştir. Onun akademik kariyeri 1959 yılında kendisinin kurucularından olduğu Erzurum Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü asistanlığı ile başlamıştır. O zamanlarda üniversite bünyesinde sosyoloji bölümü olmadığından Felsefe bölümünde başlamıştır. 1960 yılında üniversite bünyesinde sosyoloji bölümün açılmasıyla beraber oraya geçmiştir. Sosyoloji bölümü yeni açıldığından dolayı bölümde hoca sıkıntısı vardı, bu durum da Türkdoğan'ı bayağı yoruyordu. O da bu durumun üstesinden gelebilmek için diğer bölümlerde çalışan hocalardan yardım talebinde bulunmuştu. Bu süreçte en büyük yardımı ise Mehmet Kaplan kendisine sağlamıştı.

Doktora tezi için araştırmalar yapan Türkdoğan, Erzurum'da akademik yaşantısını sürdürdüğü dönemde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde aşiretler üzerinde çalışmalar yaparken, Kars'ta *Malakanlar* diye Rusya'dan gelip uzun yıllar burada yaşayan etnik bir azınlık grubu olduğu fark etti. Ülkemizde yalnızca Mümtaz Turhan'ın bu azınlık grup hakkında yüzeysel ve kısaca değindiğini, başka da herhangi bir bilimsel düzeyde çalışmanın olmadığını tespit ettikten sonra bu konunun kayda değer bir çalışma olacağını düşünerek tezini bu konuda yazmayı kararlaştırdı. Böylelikle Türkdoğan, yaklaşık olarak 10 yılı aşkın bir süre boyunca Kars'ta Malakanlar'ı gözlemlemiştir ve onlarla birlikte zaman zaman vakit geçirmiştir. Türkdoğan'ın aktardığına göre "Malak" süt, "Malakan" ise süt içen anlamına gelmektedir. Çalıştığı üniversitede sosyoloji hocası olmadığından dolayı, kendi çabalarıyla çalışmasını tamamlamıştır. Türkdoğan, tezini tamamladıktan sonra Mehmet Kaplan'a sunmuştur. Mehmet Kaplan ise Türkdoğan'a danışman bulması için İstanbul'a gitmesi gerektiğini ve bu konuda kendisine yardımcı olacağını söylemiştir. İlk önce Hilmi Ziya Ülken'e giden Türkdoğan, Ülken'in askeri yönetimce görevden uzaklaştırılmış olmasını ve akademik bir kurumda çalışmamasını gerekçe göstererek yardımcı olamayacağını belirtmiştir. Ülken'in ardından Tahir Çağatay'a gitmiş fakat o da kaprisli bir tutum sergileyerek danışmanlığını kabul etmemiştir (Türkdoğan 1985: 35).

Danışman arayışını devam ettiren Türkdoğan, sonrasında Nurettin Şazi Kösemihal, Mümtaz Turhan gibi isimlerin yanına gitmiş fakat çeşitli gerekçeler öne

sürülerek danışmanlık talebi reddedilmiştir. Bütün bu olumsuz geri dönüşlerden sonra, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'na gitmiş ve bu son denemeside olumlu olarak sonuçlanmıştır. Fındıkoğlu, Türkdoğan'ın çalışmasını gözden geçirirken öz Türkçeci detayların varlığını fark etmiş ve bu durum hoşuna gitmiştir. Çalışma incelemesini bitiren Fındıkoğlu, çalışmayı beğendiğini Türkdoğan'a dile getirmiş ve böylelikle doktora danışmanı olmuştur. Fındıkoğlu'nun danışmanlığı kabul etmesiyle beraber Türkdoğan'a Kars ziyaretlerinde eşlik edip incelemelerde bulunmuştur (Arslantürk, Taşdelen 2008: 270).

Türkdoğan'ın doktora tezi; Leo Fenske, Fındıkoğlu, İbrahim Yasa, Cavit Orhan Tütengil gibi önemli isimlerden oluşan doktora jürisi tarafından 1962 yılında kabul edilmiştir (Aydın 2010: 87). Türkdoğan'ın *Malakanlar* üzerine ortaya koymuş olduğu bu eseri, ülkede ve ülke dışında oldukça ilgi görmüş ve bu eser Millî Eğitim Bakanlığı'nca da basılmıştır. Bu ilgi yurtdışına da taşınmış, Ethel Dunn ve Stephen P. Dunn tarafından illegal bir şekilde İngilizceye çevrilmiştir (Ergan 2010: 5). Uzun uğraşlar sonucu çalışmasını tamamlayıp sunan Türkdoğan'ın bu çalışması ülkemizde ki azınlık çalışmaları bakımından oldukça önemlidir. Eserin İngilizceye de çevrilmiş olması da bu çalışmanın değerini pekiştirmiştir (Arslantürk, Taşdelen 2008: 270).

Türkdoğan, Edward Hessinger'den esinlenerek akademik kariyerinin başında sağlık sosyolojisi dalında yoğunlaşmış fakat ilerleyen dönemlerde bu alanda doğrudan çalışmaktan ziyade eserlerinde kısa ve yüzeysel bir yer verme ile devam etmiştir. 1964 yıllında Erzurum'a dönen Türkdoğan, üniversitede sosyoloji dersleri vermeye devam etmiştir. Erzurum'da 1964 ile 1967 yılları arasında sağlık-hastalık konularında sosyolojik çalışmalar yapan Türkdoğan, bu çalışmalarını 1967'de tamamlayıp doçentlik için başvuruda bulunmuştur. Sunmuş olduğu *Doğu Anadolu'da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması-Erzurum'da Bir Kasabanın Medikal Sosyolojik Yapısı* adlı incelemesi ise, doçentlik jürisinde bulunan, Mümtaz Turhan, Sulhi Dönmezer, İbrahim Yasa, Nermin Abadan Unat ve Hamide Topçuoğlu tarafından sosyoloji ile ilgili olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Çalışmasına güvenen ve pes etmeyen Türkdoğan, yapmış olduğu çalışmayı bildiri şeklinde Roma'da sunmuş, oldukça ilgi görmüş ve bastırılmıştır. Bildiri sonucu gösterilen bu ilgi Türkdoğan'ın çalışmasına duyduğu güveni pekiştirmiştir. Türkdoğan, tekrardan jüri karşısına çıkmış, çalışmasının Türk

sosyolojisi ’ne sağlayacağı katkılar konusunda jüriyi ikna etmiş ve doçentlik tezi de böylelikle kabul edilmiştir (Aydın 2008:271).

Türkdoğan, 1971 yılında yayımlamış olduğu *Köy Sorunlarının Temel Sorunları* adlı çalışmasıyla profesör unvanı almıştır. O, 1985-1995 yılları arasında *Bolu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde* (O dönemlerde Gazi Üniversitesine bağlı) akademik yaşantısını sürdürmüştür. Burada geçirdiği on yıldan sonra 1995 yılında *Gebze İleri teknoloji Üniversitesi’ne* geçiş yapmış, 1999 yılında resmi olarak emekli olmasına rağmen 2002 senesine kadar aynı üniversitede akademik yaşantısına devam etmiştir. Türkdoğan’ın kızı Dilşad Türkdoğan’ın aktardığına göre; o, oldukça çalışkan ve azimli bir insandır. Ömrünün çoğunu akademiye ve bilimsel çalışmalara adamıştır. Babasının kitap kurdu biri olduğunu ve beraber yapmış olduğu sahaf gezilerinden son derece keyif aldığını belirtmektedir. Türkdoğan’ın hayatında müzik ve edebiyatın vazgeçilmez bir unsur olduğu dile getirmiştir. Türkdoğan, babasının zamanı kullanma konusunda çok hassas olduğunu, hiçbir işini ertelemediğini söylemiştir. Araştırmalarında ve çalışmaların da olabildiğince hızlı fakat oldukça da dikkatli ve titiz davranmıştır (D. Türkdoğan 2010: 1-2).

Türkdoğan, akademik hayatında her zaman bilimsel bilgiyi ve araştırmayı ön planda tutmuş, öğrencilerini de bu doğrultuda yetiştirmeye gayret etmiştir (Ergan 2010: 9). Türkdoğan bilgiye, bilime her zaman önem vermiş, bilimsel bilgiye olan açlığı her durumda devam etmiştir. Türkdoğan’ın içinden yetişmiş olduğu aile yapısı, ailesinin uzun yıllar devlet kademelerindeki hizmeti, okuma kültürünün olduğu bir aileden gelmesi, ülke sorunlarına karşı duyarlılığı onun sosyolojiyi tercih etmesindeki en büyük etkenlerdir.

Ülkenin içinde bulunduğu sorunlara yönelik tespitlerde bulunmak ve çözüm önerilerini sunmak için sosyoloji bilimi çatısı altında olmak önem arz etmektedir. Türkdoğan böylelikle, sosyolog kimliğiyle saha araştırmaları yapıp, halkla iç içe girebilecekti. Toplumsal sorunu anlamak ve çözümüne ilişkin insanlarla iletişim kurup, beraber zaman geçirip sorunun kaynağını yerinde inceleyebilecekti. Türkdoğan, ülkemizde Antropolojinin geri planda kaldığını, toplumsal dinamiklerini anlama ve açıklama konusunda eksik kaldığını dile getirmiştir. Toplumsal dinamikleri anlama ve açıklama konusundaki isteği onu sosyoloji çatısı altına

girmesine vesile olmuştur. O, ülke sorunlarının çözümü konusunda salt teorik bilginin yetersiz kaldığını ve sorunların kaynağına inmek için saha çalışmalarının yeteri düzeyde yapılmadığını belirtmiştir. Saha çalışmalarının yetersiz kaldığı konulara örnek olarak *yoksulluk kültürü-gecekondulaşma, aşiretlerin* yapısını vermiştir. Böylelikle saha çalışmalarının önemini vurgulamış ve kendisini de bu çalışmalara dâhil etmiştir (Türkdoğan 2020: 57-60).

Saha çalışmalarının önemine duyduğu inanç, Türkdoğan'ın akademik yaşamı boyunca birçok sayıda saha araştırması yapmasını sağlamıştır. O, hayatını çalışmaya, üretmeye ve ülkesine hizmete adamıştır. Sahip olduğu bu azim öğrencileri ve okurları tarafından takdir edilmiştir. Ülkenin sosyal sorunlarına her zaman duyarlı olmuş ve bu konularda çalışmalar yapmıştır. Bu durum onun ne kadar vatanını seven bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkesine hizmet konusunda görevini layıkıyla yerine getiren Türkdoğan, gelecek nesillere ışık olmuştur. Kendi düşünce yapısını meydana getirirken yerli-yabancı birçok düşünürden beslenmiştir (D. Türkdoğan 2010: 3). Bu düşüncelerinin temelinde yatan ülkesine duyduğu hizmet aşkıdır.

Türkdoğan'ın hayatı sürekli bir koşuşturmaca içinde geçmiştir. Bir yandan saha araştırmaları için köy köy geziyor, diğer yandan üniversitede ders vermeye devam ediyordu. Bu yoğunluğunun yanı sıra sürekli eser üretmeyi de ihmal etmiyor ve ciddi zaman ayırıyordu. Onun, asistanlığını yapan Zeki Arslantürk, Türkdoğan'ın bilim insanı kimliğine dair beş önemli özelliğe vurgu yapmıştır. İlk olarak, onun ülkede örnek gösterilecek derecede iyi bir bilim insanı olduğuna işaret eden Arslantürk, Türkdoğan'ın gerek sosyal hayatında gerekse de üniversitede örnek davranışlar sergilediğini ifade etmiştir. Bu da onun sosyolojiye ve Türk Bilimine önemli ölçüde katkılar sağlamıştır. İkinci olarak, onun milliyetçi çizgisine vurgu yapmıştır. Onun daima milletini seven, değer veren ve sorunlarıyla uğraşan bilim insanı kimliğine dikkat çekmiştir. Onun bilimsel hayatında Türk milleti ve Türk milliyetçiliğinin merkezi bir yer aldığını, milletleşme üzerine çok sayıda çalışmalarda bulunmuş ve milletleşememenin nedenleri üzerine keza çok sayıda çalışmasının bulunduğunu ifade etmektedir. Üçüncü önemli tespiti ise, Türkdoğan'ın dini yönüne işaret etmekte ve onun iyi bir Müslüman olduğu şeklindeki tespitidir. Türkdoğan, dini konularda araştırmalar yapan, Müslümanlığın özünü anlamaya ve

kavramaya çalışmış bir bilim insanıdır. Yaptığı çalışmalar neticesinde Müslümanlığın suistimale uğramış yönlerini tespit etmiştir. Kendi yaşamını da Müslümanlığa göre dizayn etmiş, böylelikle de çevresinde iyi bir Müslüman imajı vermiştir. Dördüncü tespiti ise, Türkdoğan'ın aile içindeki baba rolünde oldukça iyi olduğuna yönelik tespittir. Onun ailesine karşı daima koruyucu bir rol üstlendiği, Dilşad Hanımın belirttiğine göre, her zaman "şahin gibi peşinizdeyim" (D. Türkdoğan 2010: 2) diyerek gözlerini çocuklarının üstünden ayırmamıştır.

Türkdoğan aile yaşantısına son derece önem vermiştir, aile içi ilişkilerinin sağlam bir yapıda olması onun üretkenliğinde ciddi bir faktördür. Ayrıca eserlerini bu denli yoğunlukta ortaya koymasında eşi Şükran hanımın da önemli bir katkısı vardır. Arslantürk'ün Türkdoğan'a dair beşinci ve son tespiti ise, kişiliğine dair tespitidir. Onun daima beyefendi tavırlar gösteren bir insan olduğunu, bu kişiliğinin dünyaya ve insanlara olan saygısından geldiğini belirtmiştir. Ona göre her insan değerlidir anlayışı hâkimdir. Türkdoğan gerek beyefendi kişiliği gerekse de görünüşü itibariyle özenli ve temiz bir kişilik yapısına sahipti (Arslantürk, Taşdelen 2008: 272).

1.2. Orhan Türkdoğan'ın Akademik Çalışmaları

Türkdoğan, günümüz Türk sosyolojisinde üretkenlik anlamında önemli sosyologlardan biridir. 98 yıllık hayatında geride sayısız eser bırakmıştır. Yaşadığı dönemde sadece belli başlı konulara ilgi duymamış, Türkiye'nin o anki güncel sorunu ne ise onu kendisine vazife edinmiş ve o doğrultuda çalışmalarını yapmıştır. Bu anlayışı da onun onlarca çalışma ortaya koymasına olanak tanımıştır. Türkdoğan'ın başlıca eserleri, 1960'lı yıllardan günümüze kadar 10 yıllık dönemler halinde verilmiştir. İlk olarak kitaplarından kısa kısa bilgiler verilmiştir. Akabinde Türkdoğan'ın bu dönemlerdeki makaleleri, katılmış olduğu bazı kongre ve konferanslar, yabancı dilde yapmış olduğu çalışmalar kronolojik olarak verilip, bu dönemlerdeki süreli yayınlarda siyasal, dini, sosyal ve kültürel olarak kaleme aldığı yazıların yayımlandığı dergi ve gazeteler isim olarak verilmiştir.

1.2.1. 1960'lı Yıllardaki Çalışmaları

Kitapları:

1-Makakan'ların Toplumsal Yapısı: Kars İlinin Üç Köyünde Bir Rus Etnik Grubunun Sosyo-Ekonomik Araştırması: 1963 yılında yayınlanan bu araştırmada Türkdoğan, Kars ilinin Atçılar, Çalkavur ve Yalınçayır ilçelerinde yaşayan azınlık bir grup olan Malakanlar üzerine yaptığı çalışması için, 1959-1962 yılları arasında içlerinde yaşamış ve onları gözlemlemiştir. Beraber geçirdiği bu süre zarfında gözlemlemeleri neticesinde Malakanların; tarihini, sosyal ilişkilerini, dini yapılarını, yerleşim bölgelerini, değerler sistemini, örgütlenme biçimlerini ve toplumsal değişme süreçlerini ele alabilmiştir. Aynı zaman da bu çalışması Fındıkoğlu danışmanlığında, doktora tezi olarak sunulmuş ve kabul edilmiştir.

2- Seçilmiş Bazı Yerli ve Göçmen Gruplar Üzerinde Sosyal Değişme Örnekleri: 1964'te ortaya konulan bu çalışması, Türkdoğan'ın yerli ve göçmen gruplar üzerine yaptığı 45 sayfalık bir metinden oluşur. Kars, Malatya, Erzurum, Bursa (Kestel ilçesi), Balıkesir (Manyas ilçesinde) yaşayan insanların aile yapısı, kılık kıyafet, mesken, zirai gelişim gibi sosyal değişmeleri yerinde araştırıp hazırladığı bir eserdir.

3- Erzurum Yöresinde Tıbbi Tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları: adlı bu çalışması da yine Türkdoğan'ın 1964'te ortaya koyduğu bir eserdir. Bir medikal sosyoloji çalışması olan bu eserinde Türkdoğan, Erzurum yöresindeki halkın geleneksel tıp ile modern tıp arasındaki işlevsel farklılaşmayı, çatışma ve benzerlik gibi unsurları Sosyo-kültürel olarak açıklamıştır.

4- Türkiye'de Doğum Kontrolüyle İlgili İnsan Faktörleri: isimli 1966 yılında yapılan bu çalışmada, Türkdoğan, Türk toplumun doğum konusu ile ilgili bilgi, düşünce ve uygulamalarını konu edinmiş, nüfus sayısını baz alarak, köy, kasaba ve şehirler (İstanbul, Ankara, İzmir) üzerinde incelemelerde bulunmuştur.

5- Toplum Kalkınması, Teori ve Metot Yönünden Bir Araştırma: 1969'daki bu çalışmasında ise Türkdoğan, toplumun ilerlemesi için genel anlamda bir iyileştirmeye ihtiyacı olduğunu, başlangıç olarak köy gibi küçük toplumlardan devam edecek bu sürecin toplumun ekonomik, sanayi, zirai ve toplumsal anlamda

gelişmesi, iyileştirilmesi gibi konuları ele alarak nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Makaleleri:

1. Osmanlı Devleti'nin Sosyolojik İzahı, Atatürk Üniversitesi Yıllığı, Erzurum, 1962a, 114-138.
2. Mehmet İzzet'in Sosyolojik Fikirleri, Atatürk Üniversitesi Yıllığı, Erzurum, 1962b, s. 153-176.
3. "Türkiye'de Kirvelik ve Sünnet Geleneği", Türk Kültürü Araştırmaları, 1966-1969, cilt: III-VI.

Katıldığı Bazı Kongre ve Konferanslar:

1. Carle Zimmerman, Sosyolojisine Giriş, 1963-1964 ders yılı Sosyoloji konferansları, İstanbul, 1964.
2. Medikal Sosyoloji Saha ve Problemleri, Sosyoloji Konferansları, İst. Ü. İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayınları,1966.
3. Doğu Anadolu'yu Kalkındırma Seminerleri, 1967.
4. Les PatternsRelatifs a lasentte dans la Turquirurale, Actesdu XXİİ congres de LintitutİnternationaI de Sociologie, Rome, 15-21 September, 1969.
5. Les Molokans dans la cultureTurquie, XXİİ Congres de LintitutİnternationaI de Sociologie, Rome, 15-21 September, 1969.

Yabancı Dilde Yapmış Olduğu Araştırmalar:

1. Les Patternsrelatifs ala sente dans la TurquieRurale, Actes da XXII. Congres de L'İnstitutİnternational de Sociologie, Rome, 15-21 September, 1969, vol. III, Rome, 1971, pp. 1-14.
2. Les Molokans dans la cultureTurque, ActesduCongres de L 'İnstitutİnternationel de Sociologie, Rome, 15-21 September 1969, Rome 1971, pp. 1-14.

1.2.2. 1970'li Yıllardaki Çalışmaları

Kitapları:

1- Malakanların Tarihçesi ve Türk Kültürü İçin Malakanlar, Türkdoğan'ın 1970 yılındaki bu çalışması, Kars iline göç edip yıllarca orda yaşayan Beyaz Rus asıllı etnik bir grup olan Malakanların tarihçesi, yöre halkıyla olan ilişkileri, Türk kültürüne etkilerine değindiği eseridir. Malakanlar konusu aynı zaman da Türkdoğan'ın doktora tezidir.

2-Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Türkdoğan'ın 1970 yılında ele aldığı bir diğer eser olan bu çalışmada, Türk toplumunun temelini teşkil eden köylerdeki mevcut sorunlara yönelik bilimsel bir pencereden yaklaşarak açıklama girişiminde bulunmuştur. Türkiye'nin kalkınmasında köy ve köylü sorunlarının değerlendirmeye alınmasının önemini belirttiği bu incelemesinde; köylerin, aile, eğitim ve dini sistemleri, yerleşme tipleri, sağlık sistemi, nüfus hareketleri, toprak reformu gibi temel konular üzerinde durmaktadır. Bu eserinde ilk olarak, Erzurum-Kars arasında yaklaşık on köy incelenmiş, 1959-1962 yılları arasında yapılan bu çalışmalara ek olarak Kars iline yerleşen azınlık bir grup olan Malakanlar ile ilgili yapmış olduğu ve aynı zamanda doktora tezi olarak kabul edilen, 1964-66 yıllarında Erzurum iline bağlı onlarca köy, sağlık ve hastalık bakımından incelenmiştir. Ülkenin köy sorunları için kaynakları dilimlere ayıran Türkdoğan, ilk olarak Trabzon, Balıkesir, Manisa ve Doğu-Batı ve Orta Anadolu bölgeleri gibi birçok yerde köyler üzerine incelemelerde bulunmuş, karşılaştırmalı analiz ile köyler, kültürel değişim açısından ele alınmıştır. Türkdoğan aynı zamanda bu çalışması ile 1971 yılında Profesör olmuştur.

*3-Türk Sosyoloji Tarihinde Carle C. Zimmerman,*1970 yılında yazılmış olan bu eser Türkdoğan'ın, 1963-64 yılları arasında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi sosyoloji Bölümünde iki dönem öğretim faaliyetlerinde bulunan Amerikalı Sosyolog Zimmerman'ın Türk sosyolojisine getirdiği yenilikler ve öneminden bahsedildiği çalışmasıdır.

4-Doğu Bölgelerinde Halkın Sağlık ve Hijyenle İlgili Tutum ve İnançları, Türkdoğan'ın 1970'te Erzurum yıllarında yazmış olduğu saha çalışması olan bu eserinde, Erzurum ve çevresinde yaşayan insanların sağlık ve hijyene dair bilgilerini;

tutum, davranış ve inançları ile modern tıbba bakış açılarını anket tekniği kullanarak yapmış olduğu çalışmasıdır.

5-Türkiye'nin Kalkınma Yolu: Sosyo Ekonomik Sistem Tartışmaları, onun 1970'te Cumhuriyetin 50. yılına armağanı olarak ele aldığı bu eserinde, ülke kalkınmasında hangi yolların nasıl izlenilmesi gerektiği tartışılmış, ekonomik, sosyal ve siyasal sistemler açısından bir açıklamaya girişilmiştir.

6-Erzurum Köylerinde Çiftçilerle Haberleşme Kanalları ve Yeniliğin Yayılması, onun yine 1970 yılında ele aldığı bu çalışmada, Erzurum bölgesinde o dönemki tarımsal faaliyetlerde çiftçiler arasında kullanılan iletişim araçlarını ve zirai alandaki yeniliklerin çiftçiler tarafından nasıl karşılandığı ve yayıldığını ele almıştır.

*7-Malakanların Toplumsal Yapısı: Kars'ın Üç Köyünde Bir Rus Azınlık Etnik Grubunun Sosyo-Ekonomik Araştırması***,** Türkdoğan tarafından 1971 senesinde kaleme alınan bu eseri, 1963 yılında yayınlanan eserinin güncellenmiş ikinci baskısıdır.

8-Salihli'de Türkistan Göçmenlerinin Yerleşimleri, Manisa'nın Salihli ilçesine göç eden Kazakların, dericilik sanayisinde bölgede oluşturduğu ekonomik ve sosyal değişimleri konu alan bu çalışması aynı zamanda Türkdoğan'ın bölgeler arası karşılaştırmalı monografi çalışmalarının devamı niteliğindedir.

9-Beşikdüzü ve Dursunbey Bölge Monografileri Karşılaştırmalı Sosyal Araştırmalar, Türkdoğan'ın 1971 yılında ortaya koymuş olduğu bu Sosyo-Antropolojik çalışmada, Trabzon'un Beşikdüzü ve Balıkesir'in Dursunbey ilçeleri monografik olarak incelenmiş; bu ilçeler şehirleşme, modernleşme, kültür dokusu gibi etmenler bağlamında ele alınan eseridir.

*10-Doğu Anadolu'da Sağlık Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması, Erzurum'da Bir Kasabanın Medikal Sosyolojik Yapısı***,** Türkdoğan'ın 1972 senesinde *medikal sosyoloji* alanındaki ilk eseri olma niteliği taşımaktadır. 1964-65 seneleri arasında, Erzurum'daki kasaba ve köyler üzerine yapmış olduğu saha çalışmasında, yöre halkının tıp konusundaki görüşleri, inanç ve tutumları çerçevesinde ele almıştır. Bu çalışması aynı zamanda din sosyolojisi dalında da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

11-Toplumsal Değişmede Yeniliğin Yayılması Sürecinin Tarımsal Sektöre Uygulanması, Türkdoğan'ın 1972'de ele aldığı bu eserde, toplumumuzda meydana gelen değişim ve yeniliğin tarım sektörü üzerindeki etkilerini konu almış, anket yolu ile elde ettiği verilerle tarım teknolojisinin çiftçiler üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

12-Tarımsal Yenilik Tekniklerinin Yayılması, Federal Almanya Örneği Türkdoğan'ın 1973'te yapmış olduğu bu karşılaştırmalı analizde, 1968 ve 1972 senelerinde Erzurum'daki köyler üzerine yapmış olduğu iki farklı çalışması ile Almanya'nın Stuttgart bölgesinde yapmış olduğu araştırmaların sonuçlarını değerlendirmiş ve iki toplum da meydana gelen yeniliğin yayılma süreçlerinin hızı ele almıştır.

13-Doğu Köylerinde Sosyo-Ekonomik Farklılaşma, Türkdoğan'ın 1973 yılındaki bu çalışmasında, köy-kent arasındaki bütünleşme ile meydana gelen sosyal ve ekonomik farklılaşmayı konu alan bu çalışmada ayrıca, doğu köylerinin nüfus yapısı, eğitimi, mesleki farklılaşma fiziki uzaklığı gibi faktörlerin yanı sıra, kitle haberleşmeleri, mesleki tutum, köy kent ilişkileri ele alınmaktadır.

14-Batı Almanya'nın Bir Kentinde Türk İşçilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Türkdoğan'ın 1972'de Federal Almanya'nın Stuttgart ilçesi ve çevresinde yapmış olduğu bir diğer çalışması olan bu eserde, Türk işçilerin Sosyo-ekonomik, kültürel yaşantılarının tespiti ile işçilerin tutum ve davranışlarını saptamaya yönelik yapmış olduğu bir çalışmadır. Bu eser 1973 yılında yazılmıştır.

15-Yoksulluk Kültürü: Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Türkdoğan'ın1974yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde yapılan yoksulluk kültürü hakkında yapılan çalışmalardan yola çıkarak, Erzurum ilinde gecekonduda yaşayanların toplumsal yapısını, kaynağını, gelir durumunu, insanların yaşayışını, eğitimlerini gibi sosyal sorunlar temelinde yaptığı saha araştırmasıdır.

16-Doğu ve İnsan Sorunu, Türkdoğan tarafından 1974 yılında doğu bölgesinde ki sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin sunulduğu bu çalışmasında ayrıca bölgenin kalkınmasına yönelik sistem tartışmaları yapılmıştır.

17-Türk Tarihinin Sosyolojisi Toplumsal Yapısı ve Sınıfsal Gelişim, üç kitaptan oluşan seri dizisindeki bu eserinde O, önceki Türklerden başlayarak; Büyük

Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu beylikler dönemi, Türk-Moğol ilişkileri, Osmanlı Devleti ve son olarak günümüz Türk toplumunun yapısını ve sınıfsal olarak gelişim evrelerini ele almaktadır.

18-Batı Almanya'da Köy Kalkınma Modelleri ve Türk İşçilerinin Sosyo-Ekonomik Yapısı, Türkdoğan'ın 1977 yılındaki bu çalışması, 1968-1972 yıllarında Erzurum ilinde köyler ve çiftçiler ile yapılan iki farklı araştırmanın sonuçlarıyla, 1972 yılında Almanya'nın Stuttgart ilçesindeki köyler ve çiftçiler üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları, yeniliklerin yayılma süreçleri bakımından iki toplumda karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

19-Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, Türkdoğan 1977 yazımı bu eserinde, Kemalist modelin iki temel unsuru olan fert ve devlet üzerinde durmaktadır. Ayrıca, eserde fert-devlet ilişkileri, Kemalist sistemin batılılaşma hareketleri, çok partili siyasal denemeler gibi temel sistem tartışmalarını işlemektedir.

20-Türkiye Açısından Özyönetim, Aydınlar, Sendikalar ve Siyasal Partiler, Türkdoğan'ın yine 1977 yılında ele olmuş olduğu bu eserde, ülkemizin mevcut durumunda özyönetim, yönetime katılım bakımından işçiler süreçsel olarak ele alınmış, özellikle işçi sendikaları, aydın kadro ve siyasi partilerin özyönetime olan tutumları değerlendirilmeye tabi tutulmuştur (Türkdoğan 1977a: 9).

21-Türkiye'de Köy Sosyolojisi Türkdoğan'ın ilk baskısı 1970 yılında olan eserinin, 1977 yılında *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları* olarak güncellenmiş ikinci baskısıdır. Köylerin yerleşme tipleri, idare örgütleri, sistemleri, nüfus hareketleri gibi köylerin sosyal yapılarının incelendiği bir eserdir. Ayrıca Türkdoğan, bu eseri köy sosyolojisinin kural ve yöntemlerinin ülkemiz gerçeklerine uygulanması olarak ifade etmiştir (Türkdoğan 1977b: 10).

*22-Çağdaş Türk Sosyolojisi Araştırma, Yöntem ve Teknikleri***,** Türkdoğan'ın 1977 yılında ortaya koyduğu bu çalışmasında, modern Türk sosyolojisinin özelliğini ve sınır noktalarını belirttiği dört bölümden oluşan bu eserinde, ilk iki bölümde bilimsel araştırma, yöntem ve teknikleriyle ilgili teorik bir çerçeve sunmaktadır. Üçüncü bölümde, önceki bölümler doğrultusunda çeşitli alanlarda yapılmış olan

araştırmaların bir eleştirisine yer vermiştir. Son bölümde ise doğu bölgesinde yapılan çalışmalara yer vermiştir (Türkdoğan 1977c: 10-11).

Makaleleri:

1. Türkdoğan, O, Paul J. Magnarella; The Development of Turkish Social Antropology Current Anthropology vol. 17 No. 2, June 1976.
2. "Ziya Gökalp'te Çağdaşlaşma-İslamlaşma-Türkleşme Akım ve Milli Devlet Fikrinin Gelişimi", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 36, Sayı 1-4,1977.
3. Türk Sosyal Antropolojisinin Gelişmesi, Çeviren: Selçuk Mülayim, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Araştırma Enstitüsü İşletme Dergisi, Erzurum, (4), 00.10.1977, s. 241-302.
4. Türkdoğan, O; "Atatürk Üniversitesinde Doğu Bölgesiyle İlgili Sosyo-Ekonomik Araştırmalar", Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 537, 1978a, Erzurum, s. 52-90.
5. Orhan Türkdoğan, Dursun Bingöl; "1974-1975 Öğretim Döneminde İşletme Fakültesi Öğrencileri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Bir Araştırma", Atatürk Üniversitesinin Kuruluşunun XX. Yıl Armağanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 537, 1978b, Erzurum, s. 91-103.
6. "Türk toplum Yapısı ve Sınıfsal Gelişme", Cilt 3, Sayı 1-2, 1978.

Yabancı Dilde Yapmış Olduğu Araştırmalar:

1. June 1976, pp, 263-274 2- L' İnstollationdesimmigrants Kazaks dans un bourgTurc, Ural-AltaschieJahrbücher, Band 43,1971, p, 107-115.
2. Descent, Affinity, andritualrelations in EastemTurkey, American Anthropologist, volume 75, number 5. October, 1973, pp. 1626-1633.
3. The Development of Turkish SocialAnthropology, The Current Anthropology, Vol. 17, No:2, Jun, 1976.
4. On Magnarella's Tradition and Change in a Turkish Town, American Anthropolojist, vol, 79, p. 990, 1977.

1.2.3. 1980'li Yıllardaki Çalışmaları

Kitapları:

1-Atatürk'te Milli Devlet Anlayışı Türkdoğan'ın 1981 yılındaki bu çalışmasında, Milli devletin nasıl inşa edilmeye çalışıldığını anlatan bu eserde, cumhuriyet öncesi yenileşme hareketleri, 20. Yüzyıldan sonra gelişen Milliyetçilik ve Türkçülük hareketleri ele alınmaktadır.

2-Aydınlıktakiler Karanlıktakiler Türkdoğan'ın yine 1981 yılında ele aldığı bu çalışmada, tepedekiler diye ifade ettiği zengin ve ayrıcalıklı sınıf ile yoksulluk içinde hayatını idame ettiren halk tabakasını tarihsel süreç içerinde ele alıp, günümüz açısından ışık tutmaktadır. Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler diye tabir edilen kesim alt sınıf ve üst sınıf olup, Türkdoğan bu çalışmasında bu sınıfların hikayesini anlatmaktadır (Türkdoğan 1996: 9).

3-Sanayi Sosyolojisi, Türkiye'nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın Türkiye'de sanayileşme süreçlerini ele aldığı bu eserinde, sendikalaşmalardan sosyal siyasete, patron-çalışan ilişkileri, işyerinin yapısı gibi konular ele alınmaktadır.

4-Milli Kültür Modernleşme ve İslam Türkdoğan'ın 1983'teki bu çalışmasında, İslam'ın Türk toplum yapısındaki boşlukları doldurmak ve din olgusunun yapıcılığını belirlemek amaçlı milli kültür konusu detaylı olarak alınmış, kültürel kodları değerlendirme açısından Milliyetçilikle İslamiyet'in sosyal bütünleşmesini irdelemiş, Gökalp sosyolojisinin İslamcı, milliyetçi ve laik akımlarını sentezlemiş ve İslam iktisat ideolojisini ele almıştır. Bu eser, 1996 yılında genişletilmiş ikinci baskı olarak tekrardan yayımlanmıştır (Türkdoğan 1983: 8).

5-Avrupa'daki İşçilerimiz ve Çocukları, İkinci Neslin Dramı Türkdoğan 1984'te yayınlanan bu eserde, 1960'lı yıllarda Almanya ülkesine göç edip yerleşen işçilerimizin sosyo-ekonomik durumları, adaptasyon süreçleri ve ikinci neslin yaşamış olduğu sorunlara yer vermiştir.

*6-Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği*Türkdoğan1984 yılında ele aldığı bu çalışmada, 1960'lardan sonra ortaya çıkan gençlik ayaklanmalarının doğurduğu sosyal şiddeti, Türkiye özelinde ele almış, Sosyo-ekonomik yapıları güçlü ve gençlik deneyimleri olan ülkelere nazaran, Türkiye'de bu konuda sosyal şiddette dair

herhangi bir reform hareketinin yapılamamış olmasına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda terör ve sosyal şiddet olaylarının altında yatan temel unsurları anlama ve açıklamaya girişmiştir.

7-Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri Türkdoğan'ın 1987 yılındaki bu çalışmasında, Ziya Gökalp sosyolojisinin o dönemlerde kavram tartışmalarına ışık tutup tutmayacağına dair yapılan tartışmalarda, Gökalp'te sosyoloji denilince ilk akla gelen ve onun sosyoloji anlayışının temelini oluşturan hars(kültür), medeniyet (uygarlık) ve Asrileşme-Garplılaşma (Batılılaşma) kavramları çerçevesinde tartışılmıştır.

8-Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların Değerlendirilmesi Türkdoğan'ın aynı yıl içinde kaleme aldığı bir başka Ziya Gökalp ile ilgili bu çalışması, Gökalp'in sosyoloji anlayışını ortaya koyan temel kavramlardan olan, batılılaşma, uygarlık, seçkinler, yabancılaşma, evrim, kültür ve kitle kültürü gibi kavramların ele alınıp incelendiği eserdir.

9-Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme Türkdoğan 1988'de tamamlanan bu araştırmasında, sosyolojik olarak "millet-olma" sürecini farklı boyutlarıyla değinmiş, milli kültür, kültür değişmesi, sosyal çözülme, kalkınma modelleri, şehirleşme ve sanayileşmenin toplum yapısı üzerindeki etkileri tartışılmaktadır.

10-*Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi* Türkdoğan'ın 1988 tarihli bu çalışmasında, sosyal hareketler bağlamında ihtilalci köylü hareketleri, celali ayaklanmaları, batıda ve Türkiye'de yeni dini hareketleri, işçi sınıfının doğuşu gibi konuları ele almaktadır.

11-Bilimsel değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi Türkdoğan'ın 1989'da ortaya koyduğu bu eserde, Bilgi toplumunda, bilgi üreten kaynakların yetkinliğine vurgu yapmış, sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, Türk sosyolojisinde yöntem uygulamaları, bilimsel araştırma modelleri, Osmanlı ve günümüzde modern bilimin gelişimi gibi konuları ele almaktadır.

Makaleleri:

1. Türkdoğan, O; "Orta Asya Türk Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar", Türk Kültürü, sayı: 19, Cilt: 219, Ankara, 1981a, s. 40-43.

2. “Orta Asya Türk Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar”, Türk Kültürü, sayı:19, cilt: 219, 1981b, Ankara, s. 258-261.
3. “19.yüzyıl Osmanlı Toplumunda İşçi Sınıfının Doğuşu”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 11, Nisan 1981c, İstanbul, s. 5-21.
4. “Cumhuriyetten Önce Yenileşme Hareketleri ve Atatürk’te Milli Devlet Anlayışı”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 13, Ağustos 1981d, İstanbul, s. 5-118.
5. “Milli Kültür Meselesi”, Türk Kültürü, sayı: 228, 1982a, Ankara, s. 50-53.
6. “Türk Tarihi Açısından Feodalizm ve Asya Tipi Üretim Tarzı Üzerine Bazı Tartışmalar”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 17, Nisan 1982b, İstanbul, s. 16-43.
7. “Yabancı Bir Kültürde Türk İşçileri”, Türk Kültürü, Sayı: 229, Mayıs 1982c, Ankara, s. 397-400.
8. “Türk Sosyolojisinde Milli Kültür Meselesi”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:18, Haziran 1982d, İstanbul, s. 149-163.
9. “Dede Korkut Kitabında Milli Kültür Tipleştirmeleri”, Türk Kültürü, sayı: 234, Ekim 1982e, Ankara, s. 56-63.
10. “Türk-İslam Sentezi Üzerine”, Türk Dünyası araştırmaları Dergisi, Sayı 48, 1987.

Katıldığı Kongre ve Konferanslar:

1. Doğu Anadolu’da Ana-Çocuk Bakımı ile ilgili kültür Kalıpları, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt:4, 1982, s. 587-597.
2. Türkoloji Kongresi, 1984, İstanbul, 1905-1907 Erzurum Ayaklanması.
3. Doğu Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Yapısı, 13-17 Mayıs 1985, Tunceli.
4. Uluslararası Terörizmin Hedefi olarak Türkiye ve Türk Gençliği, Fırat Üniversitesi, 30-31 Mayıs 1985, Elâzığ.
5. V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Osmanlılarda Sosyal Hareketler, Köylü Hareketleri.
6. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresine “Gelenek-Görenek ve İnançlarımız”1986.

7. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumuna "Tanzimat'ta Batılılaşma Tezi" Adlı Tebliğiyle katılmıştır. Ss.147-165.

1.2.4. 1990'lı Yıllardaki Çalışmaları

Kitapları:

1-Kültür ve Sağlık Hastalık Sistemi 1991.Türkdoğan'ın hasta-tıp ilişkilerini sosyolojik açıdan ele aldığı bu eserinde; 1964-1967 yılları arasında Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı 38 köy üzerinde saha çalışması yapmıştır. Çalışma alanındaki köylerin sağlık-hastalık sistemine, doktor-hasta, doktor-hastane gibi konularda bakış açılarını ve bunların altında yatan temel etmenleri ele almıştır. Yapmış olduğu bu çalışması 1967 yılında "Erzurum Yöresinde Tıbbı Tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları" isimli teziyle doçent olmuştur. Bu eseri özel kılan unsur ise Türkiye'de bu alanda yapılmış ilk tez çalışması olmasıdır.

2-Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi 1995 yılında ele alınan bu çalışmada, Millet-oluşturma sürecinin tamamlanması için yapısal bozuklukların önlenmesi gerektiğini ifade eden Türkdoğan, Türkiye'de ümmet-millet ikiliği, etnik grup kimliği, eğitim sistemindeki yozlaşma, milliyetçi-İslamcı kutuplaşması, tarihsel süreklilikten kopuş, aşiret-kabile yapısı gibi önemli gruplaşmaların milletleşme olgusuyla bağlantılı olduğunu vurgulamıştır. Bu eserinde toplumsal yapıyı etkileyen bu unsurların nasıl ve ne tarzda rol aldıklarını açıklamaya girişmiştir.

3-Güneydoğu Kimliği-Aşiret Kültür ve İnsan 1995 yılında ortaya koyduğu bu eserde Türkdoğan, Proto-Türk kavimlerinin kültürel dokusunu meydana getiren Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu topraklarının öneminden bahsetmiş, bölgenin etnik ve sosyal yapısını, sosyo-kültürel sorunlarını dile getirmiş, GAP projesinin bölge halkı üzerindeki sosyo- kültürel yönlerine değinmiş ve bölgedeki sorunlara yönelik bir takım çözüm önerileri sunmuştur.

4-Alevi Bektaşi Kimliği Orhan Türkdoğan'ın yine 1995 yılında ele aldığı bu eserde, 5 sene gibi uzun bir süre boyunca Türkiye'nin tümünü kapsayacak şekilde (17 il, 45 kasaba ve köy) alevi-bektaşi toplulukları üzerinde alan araştırması yapmış, bu yerleşim bölgelerinde yaşayan insanların içinde bulunarak ve özellikle de topluluğun ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunmuş ve onları gözlemlemiştir. Edindiği gözlemleri de kitaplaştırarak ortaya koymuştur.

5-Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları Türkdoğan'ın 1996'da ortaya koyduğu bu eserde, Osmanlı'daki merkez-çevre ilişkileri bağlamında çevrenin merkeze karşı isyan ederek başlattığı Celali, Karayazıcı ve Alevi-Kızılbaş gibi sosyal hareketleri, millilik ekseninin de ele almış olup, Osmanlı'daki merkezi temsil eden sınıfın gayri milli olmasından dolayı bu ayaklanmaların yaşandığını belirmekle, ayrıca Oğuz-Türkmen ikiliğine de vurgu yapmaktadır.

6-İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler 1996 yılındaki bu çalışmada Orhan Türkdoğan, Alman Sosyolog Max Weber'in düşünceleri üzerinde durmuş ve onun düşüncelerinin Batı sosyolojisi üzerindeki etkilerinden bahsetmiş, Türkiye'de ise İslam ve ekonomik sistem açısından Sabri Ülgener ve Ziya Gökalp'in ideolojileri ele almıştır.

7-Etnik Sosyoloji Türkdoğan'ın 1997'deki bu çalışması, Türkiye genelini kapsayacak şekilde alan araştırması yapılmış, farklı bölgelere yayılmış olan Çerkez, Hazar Türkleri, Zazalar, Kürtler, Abhazalar, Malakanlar, Gürcüler, Macarlar gibi çok çeşitli etnik grup ve azınlıklar üzerinde gözlem, anket gibi araştırma yöntemleri kullanarak ortaya koyduğu çalışmasıdır. İşçi Kültürünün Yükselişi (İş Ahlakı) Türkdoğan 1998 yılındaki bu çalışmasında, sanayide çalışan işçiler üzerinde mülakat tekniğiyle yaptığı bu araştırma neticesinde, sanayi işçilerinin ideolojileri, sahip olduğu kültürel değerler ve inançlarına yönelik dört farklı ilde yaptığı alan araştırmasıdır.

8-Kemalist Sistem Kültürel Boyutları Türkdoğan 1999'daki bu çalışmasında, Kemalist sistemle ilgili 1977 ve 1981 yıllarında ortaya koyduğu eserlerle ilgili eklemelerde bulunmuş, eklediği bu yeni bölümlerde çağdaşlaşma ve Türk çağdaşlaşmasından bahsetmektedir.

Makaleleri:

1. "Eski Türklerde Aile Tipolojisi, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 40, Sayı 386, 1990.
2. "Hızlı Değişmenin Boyutları Üzerine", Türk Yurdu, sayı: 43, cilt: 11, 1991a, Ankara, s. 4-13.
3. "İktisadi Sistem ve Metodoloji Tartışmaları", Türkiye Günlüğü, sayı: 16, Güz 1991b, s. 93-103.

4. “Türkiye’de Aydın Muhalefeti: Yeni Sol ve Yeni Sağın Oluşumu”, Türkiye Günlüğü, sayı: 17, Kış 1991c, Ankara, s. 20-31.
5. “Bilgi Çağında Üniversitelerimiz”, Türk Yurdu, sayı: 41, cilt: 11, Ocak 1991d, Ankara, s. 22-24.
6. “Türk Tarih Araştırmalarında Metot Tartışmaları”, Milli Kültür, sayı: 81, Şubat 1991e, Ankara, s. 26-30.
7. “Türk Düşünce Sistemi Üzerine Bir Deneme”, Türk Yurdu, sayı: 44, cilt: 11, Nisan 1991f, Ankara, s. 26-30.
8. “2000’li Yıllarda Türkiye’nin Sosyolojik Meseleleri”, Milli Kültür, sayı: 83, Nisan 1991g, Ankara.
9. “Millet Olma Sürecinde Milli Kültürün Önemi”, Türk Yurdu, sayı: 48, cilt: 11, Ağustos, 1991h, Ankara, s. 23-31.
10. “Millet Olma Sürecinde Milli Kültürün Önemi”, Türk Yurdu, sayı: 49, cilt: 11, Eylül 1991ı, Ankara, s. 35-43.
11. “Millet Olma Sürecinde Milli Kültürün Önemi”, Türk Yurdu, sayı: 50, cilt:11, Ekim 1991. Ankara, ss. 11-18.
12. “Türkiye’de Sosyal Antropolojinin Gelişimi”, 75. Yılında Sosyoloji, (Yay. Haz: İsmail Coşkun), Bağlam Yayıncılık, Ankara, Ankara, 1991, s. 125-138.
13. “Türkiye’de Etnik Gruplar”, Türk Kültürü, sayı: 362, 1993a, Ankara, s. 333-345.
14. “Bir Sosyoloji Teorisi: Klan’dan Millet’e”, Türk Kültürü, sayı: 357, Ocak 1993b, s. 1-8.
15. “Türk Kimliği Üzerine”, Türk Yurdu, sayı: 412, Şubat 1993c, Ankara, s. 7-12.
16. “Terör Olaylarının Sosyo-Psikolojik Nedenleri”, Türk Yurdu, Cilt: 13, Temmuz, 1993d, Ankara, s. 5-9.
17. “Alevi Kimliği”, Türk Kültürü, sayı: 33, cilt: 383, 1995a, Ankara, s. 68-77.
18. “Modernleşmenin Yeni Boyutları”, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt:8, sayı: 3-4, 1995b, s. 232-249.

19. “Milli Eğitim Sisteminde Kimlik Arayışı”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 97, Ocak 1995c, İstanbul, s. 13-19.
20. “Niçin Milletleşme”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 98, Şubat 1995d, İstanbul, s. 18-19.
21. “Bilgi Çağının Neresindeyiz?”, Türk Yurdu, sayı: 437, Mart 1995e, Ankara, s. 3-5.
22. “Bilgi Çağının Neresindeyiz?”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 99, Mart 1995f, İstanbul, s. 23-25.
23. “Alevi-Sünni Bütünleşmesi Niçin Önemli?”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:100, Nisan 1995g, İstanbul, s. 20-26.
24. “Doğu ve Güneydoğu Hakkında Öneriler ve Çözüm Yolları”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:95, Nisan 1995h, İstanbul, s. 5-28.
25. “Kürtlerin Kimliği ve Günümüz Siyasi Gelişmeleri”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 101, Mayıs 1995ı, İstanbul, s. 14-23.
26. “Türk Ailesinin Yapısı ve Tarihi Gelişimi”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 96, Haziran 1995i, İstanbul, s. 1-47.
27. “Tüsiad’ın II. Eğitim Raporu Üzerine”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 103, Temmuz 1995j, İstanbul, s. 13-20.
28. “Ziya Gökalp ve ‘İki Kültür’ Nazariyesi”, Türk Kültürü, sayı: 268, Ağustos, 1995k, s. 499-505.
29. “Tarih ve Türk Etnik Sosyolojisi”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 105, Eylül 1995l, s. 20-24.
30. “Türk Etnik Sosyolojisi”, Türk Yurdu, sayı: 444, Ekim 1995m, Ankara, s. 2-7.
31. “Toplumsal Uzlaşmanın Temel Yapısı”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 106, Ekim 1995n, İstanbul, s. 7-8.
32. “Günümüz Aile Sosyolojisinde Yeni Gelişmeler”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 107, Kasım 1995o, İstanbul, s. 9-11.
33. “Doğu Raporu ve Etnisite”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 99, Aralık 1995ö, İstanbul, s. 2-27.
34. “Tarihselci Okul ve Faruk Sümer”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 108, Aralık 1995p, İstanbul, s. 6-9.

35. "'Türk' ve 'Türkiyeli' Tartışmaları", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 111, Mart 1996a, İstanbul, s. 11-15.
36. "Anadolu'nun Etnik Yapısı Dünü ve Bugünü", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 112, Nisan 1996b, İstanbul, s. 9-29.
37. "Kapitalistleşme Sürecinde Öğrenci Beklentileri", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:114, Haziran 1996c, İstanbul, s. 5-13.
38. "Türkiye'de Etnik Yerleşim ve Kars", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 102, Haziran 1996d, İstanbul, s. 8-11.
39. "Anadolu'da Macar Köyleri", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 115, Temmuz 1996e, İstanbul, s. 8-14.
40. "2000'li Yıllarda Türkiye'nin Sosyolojik Meseleleri", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 103, Ağustos 1996f, İstanbul, s. 9-14.
41. "Türk Düşünce Sistemi Üzerine Bir Deneme", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 116, Ağustos 1996g, İstanbul, s. 23-28.
42. "Şehirleşme Üzerine", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 117, Eylül 1996h, İstanbul, s. 5-6.
43. Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları, Belleten, C.LX, Ağustos, sayı:228'den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996ı.
44. "İslam'da İnsan ve İnsan Sevgisi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 118, Ekim 1996i, İstanbul, s. 5-6.
45. "Bir Tarihi Dava: Pontus", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:120, Aralık 1996j, İstanbul, s. 9-26
46. "Batıda ve Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 121, Ocak 1997a, s. 41-44.
47. "Türk Kültüründe Yezidiler", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 122, Şubat 1997b, s. 7-12.
48. "Güneydoğu'da Aşiret Yapısı ve Kültürel Benzerlikler", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 130, Ekim 1997c, İstanbul, s. 37-46.
49. "Kültürel Yozlaşma", Türk Edebiyatı Dergisi, sayı:297, Temmuz 1998a, s. 9-12.
50. "Türk Aile Sosyolojisine Bir Bakış", Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, sayı: 144, Aralık 1998b, İstanbul, s. 33-34.

51. “Erzincan Yöresi Alevileri”, Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 118, Şubat 1999b, İstanbul, s. 9-24.
52. “Kemalist Sistemde Milletleşme”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 147, Mart 1999c, İstanbul, s. 56-60.
53. “Niçin İşçi Kültürünün Yükselişi”, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Sayı: 148, Nisan 1999d, İstanbul, s. 42-48.
54. “Türkiye’de Göçler, Sorunları ve Çözüm Yolları”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 119, Nisan 1999e, İstanbul, s. 1-24.
55. “Van’ın Sosyal Tarihi: Aşiretler”, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Sayı: 152, Ağustos 1999f, İstanbul, s. 25-30.
56. “Niçin Osmanlı Kimliği”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:123, Aralık 1999g, İstanbul, Ss. 9-44.

1.2.5. 2000’li Yıllardaki Çalışmaları

Kitapları:

1-Osmanlı’dan Günümüze Türk Toplum Yapısı Türkdoğan’ın 2002 yılında tamamlanan bu eserinde; düşünce sistemi olarak Osmanlıdan önce ele almaya başladığı Türk tolum yapısını, modernleşme, Milletleşme, merkez-çevre ikiliği, Oğuz-Türkmen ayrımı, köyden kente göçler, gecekondulaşma, yoksulluk-zenginlik kültürü gibi konular etraflıca incelenmektedir.

2-Gecekondu İnsan ve Kültür Türkdoğan’ın yine 2002 yılında ele aldığı alan araştırması niteliği taşıyan bu eserde, gecekondularda yaşayan insanların sosyal ve ekonomik yapıları, hangi kimliğe mensup oldukları, köyden kente süreklilik ve yoksulluk-zenginlik kültürü gibi konular üzerinde durmaktadır.

3-Aydın Sınıfın Anatomisi Türkdoğan’ın 2003 yılında ortaya koyduğu bu eserde, Türk aydın sınıfının tarihsel bir analizini yaparak; yüzyıllar boyunca bu sınıfın ayrıcalıklı konumuna değinmiş, etnik olarak gayri-milli olduğunu ve devşirme-dönme niteliği taşımalarından dolayı halkıyla bütünleşememiş olup yabancı kaldıklarına vurgu yapmaktadır. Bu aydın sınıfın aynı zamanda kozmopolit bir yapıda olduğunu, Osmanlıdan Cumhuriyete konumlarını korumayı başardıklarını, yerli ve milli olmamalarından dolayı da halk ile aydın arasında bir ikili yapı meydana geldiğini vurgulayıp, millilik bağlamında eleştirilerde bulunmuştur. Türkdoğan

ayrıca toplumsal gerginliklerimizin ortadan kaldırılmasına yönelik önem atfettiği aydın sınıfın nasıl bir rol oynaması gerektiğine dair önemli tespitlerde bulunduğu bir eserdir.

4-Türk Ulus-Devlet Kimliği Türkdoğan 2005 yılında kaleme almış olduğu bu araştırmada, Osmanlıda ki ümmet anlayışına ve kozmopolit yapısına yeni bir biçim vermek isteyen Kemalist sistemin ulus-devlet oluşumunu başlangıç noktasından günümüze kadar olan yansımalarını ele almaktadır (Türkdoğan 2005a: 13).

5-Kemalist Sistem ve Sosyolojik Yapısı Türkdoğan'ın 2005 yılında ele aldığı bu çalışmada, çağın dinamiği olan ulus-devlet modelinin inşasında Kemalist sistemin rolü, bu sistemin toplumumuz açısından sosyolojik olarak boyutları ve o dönem ki toplumsal sorunlara çözümler aramıştır.

6- İslami Değerler Sistemi ve Max Weber Türkdoğan 2005 yılındaki bu araştırmasında, Toplumumuz ekonomik sistemine yeni bir ideoloji veya kimlik kazandırma düşüncesiyle hareket etmiş, bu doğrultuda toplum yapımızdan, kültürel mirasımızda ve özellikle de İslami değer ve normlardan yararlanılabilinir mi sorusunu yöneltmiştir. Bu esere ilham olarak Max Weber'in Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin ruhu eserini göstermiştir.

7-Doğu ve Güneydoğu Kabile-Aşiret Yapısı Türkdoğan 2005 yılındaki bu eserinde, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizdeki etnik ve sosyal yapıyı tarihsel ve sosyolojik olarak incelemiş, Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) sosyal ve kültürel yönüyle ele almış ve her iki bölgenin sorunlarını ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri getirmiştir.

8-Ulus Devlet Düşünürü Ziya Gökalp 2005 yılında yazmış olduğu bu çalışmasında Türkdoğan, Ziya Gökalp'in düşünce yapısı, sosyolojik görüşleri, kavramları, ulus-devlet modelinin oluşmasındaki etkisi gibi Gökalp'e dair ortaya koymuş olduğu geniş ve kapsamlı eseridir.

9-İstanbul Gecekondu Kimliği Türkdoğan'ın 2006 yılındaki bu alan araştırmasında, İstanbul'da beş yıl boyunca 32 faklı gecekonduda (1992-1997) yaşayan insanların üzerinde gözlem, anket ve mülakat teknikleriyle incelemelerde bulunmuş, gecekondularda yaşan insanların profilini ortaya koymuştur. Bu

araştırmasıyla birlikte, toplumumuzda yoksulluk ve zenginlik kültürü gibi iki ayrı yapının olduğunu göstermiştir.

10-Toplumsal Yapı ve Sağlık-Hastalık Sistemi Türkdoğan 2006 senesindeki bu araştırmasında,1972 senesinde yazmış olduğu çalışmasını güncellemiş ve tekrar yayımlamıştır. Sağlık-hastalık sisteminin sosyolojik olarak ele alındığı çalışmadır.

11-*Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri* Türkdoğan 2007 yılındaki bu eserinde, Türkiye'nin Jeopolitik yapısına yönelik iç ve dış tehditlerin boyutlarını el almıştır (Türkdoğan, 2007: 9). Ayrıca bu çalışmada, Türk toplumunun kültürel kimliği Doğu ve Güneydoğu kimlik yapısı, Avrupa Birliği sürecinde Aşiret-kabile yapısı, Avrupa Birliği sürecinde toplumsal yapı ve küreselleşme, Türk toplumunda aydın sınıf ve tarihsel rolü gibi konular detaylı olarak incelenmiştir.

12-Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler Türkdoğan'ın 2008 yılında kaleme aldığı bu eserinde, ülkemizde farklı bölgelerde yaşayan (Elazığ, Adıyaman, Bingöl, Erzincan gibi) Zazalar, Kürtler, Türk Alevi-Sünni grupların etnik yapılarını, tarihsel ve sosyolojik olarak el aldığı eserdir.

13- Doğu ve Güneydoğu Sorunlar ve Çözüm Yolları Türkdoğan'ın 2009'da yayınlanan bu çalışmasında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin şiddetten ve terörden arındırılmasının yollarına yönelik fikirler beyan etmiştir. Bu bölgelerimizin refaha kavuşması için alt yapı ve üst yapı projelerinin bütüncül olarak ele alınması, sosyal ve ekonomik olarak iyileştirici girişimlerin yapılması gerektiği üzerinde durmuş olup, bunun içinde kalıcı reformlar uygulanması gerektiğini belirtmiştir.

14-Türk Toplumunun Tarihsel Kimliği ve Günümüz Sorunları Türkdoğan'ın 2009 yılında ortaya koyduğu bu eserde, Türk toplum yapısı ve dinamikleri, kimlik sorunu, azınlıklar-etnik yapılaşma, Osmanlı düzeni, kabile-aşiret yapısı, Kürtler-Zazalar, Alevi-Bektaşi kimliği vb. gibi konuların yanı sıra, Ulus-devlet inşası, kimlik, küreselleşme, Avrupa Birliği olgusu, Modernleşme-Batılılaşma tezleri, köylülük bilinci, gecekondulaşma-yoksulluk ve zenginlik kültürü gibi konular üzerinde bilimsel teknikler(katılımcı gözlem, görüşme gibi) kullanarak yaptığı çalışmadır(Türkdoğan 2009: 9).

15-Günümüzde Karaman ve Hazar Türkleri Türkdoğan'ın 2009 yılında ele aldığı bu araştırmasında, Anadolu da yaşamlarını sürdüren Hristiyan Türkler olan

Karamanların, kökenleri ve yaşadıkları yerler, tarihsel oluşumları, Türk toplumuyla olan münasebetleri ilgili bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, bir diğer kimlik kaybına uğramış olan ve Museviliği seçen Hazar Türklerinin, kökenleri, kültürel değer ve inançları, diğer Türk boylarıyla ilişkileri gibi geniş bir perspektifle bu boylar üzerinde tarihsel ve sosyolojik olarak aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

16-Türk Sanayi Toplumu Türkdoğan'ın yine 2009 yılında ortaya koyduğu sanayi sosyolojisine yönelik bu incelemesinde, İslam öncesi Asyatik Türk toplumları, Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve Liberalleşme akımlarının hız kazandığı 1980'ler sonrası kapitalistleşme sürecine değinmiştir.

17-Türk Toplum Sistemi ve Yapısal Sorunları Türkdoğan'ın 2011 yılında ele aldığı bu çalışmada, Küreselleşme olgusu karşısında Anadolu'nun etnik yapısı, etnik grupların kimlik ve niteliklerinin duyarlı bir şekilde göz önünde tutulması gerektiğini, Türk toplumunu ayakta tutan kurucu kültürün nereye kadar kimliğini koruması gerektiği, Çokkültürlülük olgusu karşısında ne yapılması gerekir, koruyucu ve yenilikçi eğilimler asli değerlerini sürdürebilecek mi? Gibi sorulara yanıtlar aramış ve bu eksende, merkez-çevre ikiliği, ulus-devlet inşası, etnik gruplar ve kimlik yapısı gibi konular da açıklamaya girişmiştir. Ayrıca bu kitabı, 1981 senesinde Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler adlı kitabın günümüz açısından güncellenip tekrardan yayımlanan baskısıdır.

18-Günümüzde Toplumsal Şiddet ve Türkiye Gerçeği Türkdoğan'ın 2012 senesinde ortaya koyduğu bu çalışma, 1985'te yayınlanan "Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği" adlı kitabın güncellenmiş halidir.

19-Ergenekon Öncesi-Sonrası Türk Toplumunda Yeni Oluşumlar Türkdoğan'ın yine 2012 yılında ortaya koyduğu bu çalışmada, Ergenekon olayların kendine özgü toplumsal araştırma yöntemleriyle ele alınması zorunluluğu olduğu düşüncesiyle hareket etmiş, bu bağlamda; Ergenekon olayları ve türevleri olarak gördüğü yakamoz-balyoz-sarıkız-ayışığı ve susurluk olaylarını sistematik bir bütünlük içinde ele almıştır.

20-Türkiye'nin Etnik Yapısı Sosyolojik Bir Analiz Orhan Türkdoğan 2013 yılında ele aldığı bu eserde, İngiliz Etnolog ve Antropolog Peter Alford Andrews'in

Türkiye'de Etnik Gruplar adlı kitabından hareketle bu çalışmasını bir eleştiri niteliğinde ortaya koymuştur.

21-Ziya Gökalp ve Sosyolojik Düşünce Sistemi Türkdoğan 2015'te el aldığı bu çalışmada, Avrupa Birliği sürecinde kimlik krizinde olan Türk toplumunun, kurucu kimlikle bütünleşme anlamında Kemalist sistem ve bu sistemin yapı taşını oluşturan Gökalp sosyolojinin öneminin anlatıldığı çalışmasıdır.

22-Terör ve Şiddet Sonrası Güneydoğu & Sorunlar ve Çözüm Yolları Türkdoğan'ın 2016 yılında ortaya koyduğu bu çalışmada, jeo-stratejik açıdan önem atfettiği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin terör, etnik yapısı, eğitim düzeyi vb. konular çerçevesinde katılımcı gözlem, görüşme yöntem ve tekniklerini kullanarak ele almıştır.

23-Türk Toplumunun Birliktelik Kimliği Türkdoğan'ın 2017'de ki bu eseri, Türk toplum yapısına yönelik farklı zamanlarda dergi ve gazetelerde yayımlanan makalelerin derlemesinden oluşmaktadır.

24-Türk Toplumunun Kurumsal Yapısı Türkdoğan'ın 2017 yılındaki bu eserinde, yine makale ve yazılarının derlemesinden oluşmuştur. Ayrıca bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde Osmanlıdan günümüze toplum yapımızı, merkez-çevre ikiliği bağlamında ele almıştır.

25-Toplumsal Kök Paradigmalarımız Türkdoğan'ın 2017 yılındaki bu eseri de, önceki iki eserde olduğu gibi farklı dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarının derlemesinden oluşmaktadır.

26-Doğu Bölgesi Erzurum ve Çevresinde Sosyal Değişmeler Türkdoğan'ın 2017 yılındaki bu çalışması, Erzurum ve komşu illeri olan Kars, Erzincan gibi komşu illeri kapsayacak şekilde Doğu Anadolu Bölgesi'nin mevcut toplumsal sorunları üzerinde yaptığı sosyo-antropolojik alan araştırması niteliği taşıyan çalışmasıdır.

27-*Günümüz Toplum Yapısı ve Radikal Sorunlarımız Türkdoğan'ın* 2018 yılında ele aldığı bu çalışmada, Ulus-devlet inşa süreci, sosyal şiddet, anarşizm, Alevi-Bektaşi yapılaşması, gibi Türk toplum yapısının güncel sorunları üzerinde durmuş ve çözüm önerileri sunmuştur.

28-Günümüz Arenasında Bir Sosyal Bilimci Türkdoğan'ın 2018 yılındaki bu çalışmasında, kendi otobiyografisini yazmış, Türk toplumunun yapısı ve kimliği üzerinde durmuştur.

29-Toplumsal Beklentilerimiz Çok Kültürden Tek Kültüre Türkdoğan'ın yine 2018 yılındaki bu eserinde, ulus devlet inşasında kurucu veya egemen kültür olarak Türk ulusunun kültürünün olması gerektiği düşüncesiyle ele alınmıştır.

30-Türk Sosyolojisinin Günümüz Yönelimleri Türkdoğan'ın 2019 yılındaki bu araştırmasında, ülkemizdeki toplumsal sorunlar ortaya konmuş, özelliklede Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bölgesel terör ve şiddet olayları bilimsel araştırma yöntemleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

31-Türkiye'de Toplumsal Azınlıklar Türkdoğan'ın 2020 yılında kaleme aldığı bu çalışmasında, Türk toplumundaki Zazalar, Kurmançlar (Kürtçe konuşanlar), Süryaniler, Bahailer, Alevi-Bektaşiler, Yezidiler, Estonlar, Malakanlar gibi birçok azınlık hakkında incelemelerde bulunmuş, Türk toplumunu azınlık bakımından çok çeşitli olması nedeniyle zengin bir döl yatağı olarak ifade etmiştir.

Makaleleri

1. "Bir Türkolog: Kâzım Mirşan", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 158, Şubat 2000a, İstanbul, s. 47-52.
2. "Bir Türkolog: Kâzım Mirşan", Türk Yurdu, sayı: 151, Mart 2000b, Ankara, s. 16-20.
3. "Bir Araştırmanın Öyküsü", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:171, Mart 2000c, s. 14-18.
4. "Kütahya'da Bir Alevi Köyü", Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, sayı: 159, Mart 2000d, İstanbul, s. 25-28.
5. "Türk Sosyolojisinde Yöntem Uygulamaları", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 126, Haziran 2000e, İstanbul, s. 9-18.
6. "Milliyetçiliğin Sonu Mu?", Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 162, Haziran 2000f, İstanbul, s. 50-57.
7. "Kozluk Alevileri ve Bektaşiliğin Savunusu", Türk Yurdu, sayı: 157, Eylül 2000g, Ankara, s. 6-18.

8. “Sosyal Değişme Sürecinde Avrupa Birliği”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 157, Ocak 2001a, İstanbul, s. 46-51.
9. “Zenginlik Kültürü ve Gecekondulaşma”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 130, Şubat 2001b, İstanbul, s. 8-50.
10. “Kemalist Sistemin Sosyolojik Temelleri”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 180, Aralık 2001c, İstanbul, s. 45-52.
11. “Avrupa Birliği Eşiğinde Türkiye ve Sorunları”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:136, Ocak-Şubat 2002a, İstanbul, s. 9-54.
12. “İkinci Kuşak Türk Sosyolojisinde Fındıkoğlu’nun Yeri”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı: 182, Şubat 2002b, İstanbul, s. 24-25.
13. “Günümüz Dinamikleri Doğu ve Güneydoğu”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 191, Kasım 2002c, İstanbul, s. 44-47.
14. “Toplum Yapısı ve Aydın Sınıfın Tarihsel Rolü”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 137, Nisan 2002d, İstanbul, s. 9-34.
15. “Yakın Tarihimizde Kültürel Milliyetçilik”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 185, Mayıs 2002e, İstanbul, s. 43-50.
16. “Türk Toplum Yapısı”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 141, Aralık 2002f, İstanbul, s. 11-48.
17. “Türk Toplum Yapısı”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 193, Ocak 2003a, İstanbul, s. 53-55.
18. “Atatürk ve Milletleşme Projesi Olarak Cumhuriyet İkili Toplum, Aydın Dejenarasyonu ve Devşirme Geleneği” (Söyleşi), 2023 Dergisi, sayı: 21, Ocak 2003b, s. 56-69.
19. “Safevi Şiasından Ali Şiasına Mı?”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 143, Nisan 2003c, İstanbul, s. 25-40.
20. “İslam’da Bilim ve Bilimsel Gelişme”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 144, Haziran 2003d, İstanbul, s. 11-18.
21. “İstanbul Gecekondu Kimliği”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı: 200, Ağustos 2003e, İstanbul, s. 8-11.
22. “Doğu ve Güneydoğu Aşiret-Kabile Yapısı ve Antropolojik Yaklaşımlar”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 146, Ekim 2003f, İstanbul, s. 11-33.

23. “Osmanlı’da Siyasal Radikalleşme”, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul, sayı: 147, Aralık 2003g, s.11-32.
24. “Ulus-Devletin Yolu Kesiliyor Mu?” Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 205, Ocak 2004a, İstanbul, s. 47-51.
25. “Türk Toplumunda Aydın Sınıf ve Tarihsel Rolü”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Sayı:211, Temmuz 2004b, İstanbul, s. 43-50.
26. “Ulus-Devletin Yolu Kesiliyor Mu?” Türk Yurdu, Sayı:207, Kasım 2004c, Ankara, s. 27-31.
27. “Son Azınlıklar Raporu Üzerine”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 216, Aralık 2004d, İstanbul, s. 47-49.
28. “Alevi Bektaşîlerde Norm ve Statü Dağılımı”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 154, Şubat 2005a, İstanbul, s. 11-24.
29. “Kemalist Sistemin Özü”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 224, Ağustos 2005b, İstanbul.
30. “Türk İktisat Sistemine Etikal Bir Yaklaşım”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 225, Eylül 2005c, İstanbul, s. 50-57.
31. “Kürt Sorunu” mu?, 2023 Dergisi, sayı: 53, Eylül 2005d, Ankara, s. 48-57.
32. “Kimlik Sorunu mu?”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 229, Ocak 2006a, İstanbul, s. 49-56.
33. “İstanbul Gecekondu Kimliği”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 160, Şubat 2006b, İstanbul, s. 11-18.
34. “Kültürel Kimlik”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 230, Şubat 2006c, İstanbul, s. 16-23.
35. “Doğu- Güneydoğu ve Kimlik Yapısı I”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 236, Ağustos 2006d, İstanbul, s. 49-58.
36. “Doğu- Güneydoğu ve Kimlik Yapısı II”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 237, Eylül 2006e, İstanbul, s. 49-60.
37. “AB Sürecinde Toplumsal Yapı ve Küreselleşme”, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, sayı: 240, Aralık 2006f, İstanbul, s. 48-53.
38. “Tarihsel Bir Yaklaşım: Ponto(u)s Kültürü”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 241, Ocak 2007a, İstanbul, s. 16-22.

39. “Tarihsel Bir Yaklaşım: Ponto(u)s Kültürü II”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 242, Şubat 2007b, İstanbul, s. 24-33.
40. “‘Biz Kimiz’ Gerçeğine Sosyolojik Bir Yaklaşım I”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 243, Mart 2007c, İstanbul, s. 23-29.
41. “ ‘Biz Kimiz’ Gerçeğine Sosyolojik Bir Yaklaşım II”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 244, Nisan 2007d, İstanbul, s. 21-27.
42. “ Kimlik- Göç- Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 245, Mayıs 2007e, İstanbul, s. 27-34.
43. “Elitlerin Kökenleri Üzerine Bir Söyleşi”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 246, Haziran 2007f, İstanbul, s. 45-55.
44. “‘Cumhuriyet’ Mitingleri ve Toplumsal Boyutları”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 247, Temmuz 2007g, İstanbul, s. 48-57.
45. “ Doğu- Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı”, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, sayı: 249, Eylül 2007h, İstanbul, s. 17-25.
46. “Türk Burjuvazisi Üzerine Bazı Yaklaşımlar”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 251, Kasım 2007ı, İstanbul, s. 46-55.
47. “Üç Sosyal Bilimcimizin Düşünce Tarihimizdeki Yeri”, Türk Düşünce Geleneğinde Ziya Gökalp, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve Hilmi Ziya Ülken, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007i, s. 107-141.
48. “Azınlıklar Sosyolojisi ve Günümüze Yansımaları”, 2023 Dergisi, sayı:85, Mayıs 2008, Ankara, s. 68-73.

Yazılarının Yayımlandığı Gazete ve Dergiler:

1. Akşam gazetesi,
2. Milliyet Gazetesi,
3. Devlet Gazetesi,
4. Tercüman Gazetesi,
5. Bolu Üçtepe Gazetesi,
6. Zaman Gazetesi,
7. Gündem Gazetesi,
8. İstanbul Üniversitesi,
9. İktisat Fakültesi ve Sosyoloji Konferansları Dergileri,
10. Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi,

11. Türk Kültürü Dergisi
12. Türk dünyası Araştırmaları Dergisi,
13. Tarih Dergisi,
14. Türk Yurdu Dergisi
15. Üçtepe Dergisi,
16. Altınoluk Dergisi,
17. Çerçeve Dergisi,
18. Türkiye Günlüğü Dergisi,
19. Büyük Türkiye Dergisi,
20. Yeni Toplum Dergisi,
21. Türk Etnografya Dergisi,
22. American Anthropologist Dergisi,
23. Töre Dergisi,
24. Milli Eğitim ve Kültür Dergisi,
25. Türk Sosyoloji Dergisi,
26. İslami Araştırmalar Dergisi,
27. Orkun Dergisi, Belleten Dergisi,
28. Türk Edebiyatı Dergisi,
29. 2023 Dergisi.

Çalışmalarından Zikreden Yabancı Kaynaklar:

1. Ulrich Planck, DieLandliche Soziologie in der Turkei, Sociologie Ruralıs, vol. XII, No:2,1972, pp. 182-184.
2. A Report on the State of thesocial Sciences in Turkey, 1973, pp. 88-89.
3. Kemal Karpat. The Gecekondu: The Case of Turkey, Leiden Brill, 1974. M. Landua Radical Mevements in Turkey.

Hayatını Türk toplumunun sorunlarına ve bu sorunların çözümüne adayan Orhan Türkdoğan, her zaman milliyetçi çizgisini korumuş ve bu doğrultuda eser üretmiştir. O, eserlerini ele alırken o anki mevcut sosyal sorunlar ne ise onların üzerine eğilmiş, daha önce araştırılmamış veya çalışılmamış konular üzerinde durmuştur. Türkdoğan'ı diğer sosyologlardan farklı kılan en önemli özelliklerinden biri de bu yönü olmuştur. O, ayrıca eserlerini ortaya koyarken saha araştırmalarının

önemini vurgulamış ve çalışmalarının çoğunu da bu yönde yapmıştır. Ülkesine ve milletine sevdalı bir bilim insanı olan Türkdoğan, ardında sayısız eser bırakarak 1 Şubat 2024 tarihinde aramızdan ayrıldı.

1.3. Metodolojik Yaklaşımı

Orhan Türkdoğan'ın metodolojik görüşlerinden bahsederken 2003 yılında *Bilimsel Araştırma Metodolojisi* olarak basılan eserinin, 2012 yılında güncellenmiş olarak tekrardan yayımlanan *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi* ve *Sorunları* eserinden istifade edilmiştir. Ona göre, iki şekilde bilgi çağına ulaşılabilir: bunlardan ilki, tüm alanlarda bilimsel bir metodolojiye sahip olmak, ikincisi ise yetkin bir şekilde yetişmiş olan kadronun başa geçmesidir. Türkdoğan, bilimsel araştırma sürecini açıklarken, belirli aşamalardan bahseder. O, bu aşamaları şöyle belirtmektedir: öncelikle, bilgi derlenip denetim altına alınacak, ardından birtakım metotlarla işlenecek ve böylece hazır duruma getirilen bilginin toplumsal, bilimsel ve ekonomik olarak katkı payı da artırılacaktır. Bu sebeple, bilgi toplumunun ana felsefesi, bilginin üretimini sağlayan araştırmacıların yetiştirilmesi ve istihdam sağlama süreciyle ilişkilidir.

Ona göre, üniversite ve akademik kuruluşların bilgi toplumuna ayak uydurabilmesi için kaliteli araştırmacı ve bilim adamı kadrosunu öncelikle hazırlaması gerekir. Bu nedenle, araştırma metodolojilerine yönelik yayınların eğitim ve öğretim birimindeki ağırlıkları asla göz önünden uzak tutulmamalıdır. Çünkü, yöntem bilgisi (metodoloji), bizi bilgi toplumuna ulaştırabilecek biricik akılcı yoldur" (Türkdoğan 2012: 13-14). Türkdoğan'ın bilimsel araştırma sürecinde, özellikle araştırmacının "nitelikli" ve "yetkin" olmasına ve metodolojik "gelişime" son derece önem verdiği söylenebilir.

Türkdoğan bu eserinin giriş bölümünde, günümüze bakıldığında sosyal bilimlerde kullanılan araştırma yöntem ve tekniklerinin biçim ve kimlik olarak yeni bir tarzda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ayrıca, Türk sosyolojisinde 1950'lili yıllara kadar hâkim olan araştırma metod ve teknikleri Fransız sosyologlar Emile Durkheim, Frederic Le Play'in yaklaşımlarından geliyordu. Bu bağlamda, Ziya Gökalp'in Doğu üzerine yaptığı çalışmalarda kullandığı yönteminde Durkheim'cı

izleri görmek mümkündür (Türkdoğan 2012: 15). Ayrıca Türkdoğan, Türk sosyologlarının ortaya koyduğu araştırmalarda, Le Play'ci araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanıldığını ve günümüze kadar varlığını sürdürdüğünü ifade etmiştir. Bu çalışmalara örnek olarak Türkdoğan'ın aynı zamanda doktora tezi olan *Malakanların Toplumsal Yapısı* adlı çalışması, İbrahim Yasa'nın *Hasanoğlan Köyü Monografisi* ve Selahattin Demirkıran'ın yapmış olduğu aile ve köy sosyolojisi ile ilgi çalışmalar verilebilir (Türkdoğan 2012: 15-16).

Türkdoğan, yöntem ve tekniklerdeki eksiklikleri tespit etmiştir. Bu tespitini 20. Yüzyıl bilimsel ve düşünsel gelişmeleri göz önünde bulundurarak yapmıştır. O, bu dönemdeki gelişmelerden yola çıkarak mantıkçı pozitivizmin hatalarını bir yöntem çerçevesinde sunmuştur. Türkdoğan, yöntem ve tekniklerini oluştururken Le Play ve Paul Descamps'ın görüşlerinden etkilenmiştir. Bu etkileşimi "köy ve aile" konularıyla açıklamıştır. Ayrıca o, diğer bir Sosyolog olan, Cari Zimmerman'ın araştırmalarında görüldüğü üzere, taslanılan köy araştırma ve yöntemleri yerine, daha çok analiz ve sentezden yoksun "köylerin sosyolojik dilde anlatımı" denilebilecek sonuçsuz örneklere rastlanmaktadır. Bunlara örnek verilecek olursa; Selahattin Demirkan'ın *Tecrübi Sosyolojiye Başlangıcı*, Mehmet Ali Şevki'nin *Memleketi Tanıma Yolu* ile Trakya Genel Müfettişliğinin kurumunun *Köy Anketleri* adlı çalışmaları verilebilir (Türkdoğan 2012: 18).

Türkdoğan, yöntem ve tekniklerini açıklarken önemli bir unsur olan araştırmacının genel özelliklerini açıklamaktadır. Ona göre, araştırmacı kullandığı yöntem ve teknikler ile araştırma sonunda birtakım yorumlarda ve açıklamalarda bulunur. Araştırmacının bu açıklama ve yorumları, bilimsel ilerleme açısından yeni boyutların kazanımını sağlayacaktır. Türkdoğan, incelemeler yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlara değinmiştir. Ona göre, eğer incelemeler, metot yönünden yapılan tartışmalar ve sosyo-psikolojik unsurlar bakımından göz ardı edilirse, o vakit yapılan bu incelemelerin bir *sorun alanı* meydana getirebileceği konusunda telkinde bulunur. Türkdoğan sonuç olarak, sosyal bilimler alanında ilk olarak yapılacak olanın sadece modeller geliştirerek yöntem ve teknikleri kullanmak olmadığını, aynı şekilde bunların eleştirisinin yapılıp metodolojiden kaynaklı sorunlara çözüm getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece, yapılan araştırma, bilim adamının hayatının bir parçası olabileceğini ifade etmiştir (Türkdoğan 2012: 21).

Türkdoğan, yöntem ve tekniklerini genel kabul görmüş bilimsel araştırma yöntemlerinden yola çıkarak açıklarken, izlenmesi gereken yöntemden bahsetmiştir. Ona göre, bilimin bir hedef doğrultusunda hareket etmesi için araştırma yöntemleri olarak geçen birtakım modellerden yararlanması gerekir. Yöntemlerde kullanılan bu aşamaların, temel hareket noktaları olmaları açısından farklılık göstermediği belirtir. O, bilimsel yöntemi belirleyecek olan yolda izlenmesi gereken sıralamayı şu şekilde yapmıştır: varsayımın ortaya konulması, araştırma konusunun belirlenmesi, kullanılacak olan metod ve tekniklerin seçilmesi ve son aşama olarak ise verilerin toplanılması, değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması aşamasıdır (Türkdoğan 2012: 198).

Bilimsel araştırma yöntemlerini bu düzen içerisinde açıklayan Türkdoğan, bu fikirlerini, *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodoloji ve Sorunları* isimli eserinde de ele almıştır. O, buradaki yöntemi ise şu sıralamaya göre açıklamaktadır:

1. Araştırmanın konusunun belirlenmesi,
2. Konuyla ilgili varsayımın ileri sürülmesi,
3. Konuya uygun araştırma teknik ve yöntemlerin seçilmesi,
4. Verilerin toplanması(derlenmesi),
5. Verilerin sınıflandırılması, birleştirilmesi ve çizelgeler haline getirilmesi (yorumlama değerlendirme)
6. Sonuçların sunulmasıdır (Türkdoğan, 2012: 198).

Türkdoğan, bu yöntemleri kullanırken hem bilimsel bir model inşa etmiştir hem de bu model aracılığıyla sosyolojinin güncelliğini korumayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda eserlerini yazmıştır. Türkdoğan, ürettiği eserlerinde teorik yapıyı güçlü bir şekilde kurduktan sonra bu eserlerin pratik yaşamdaki karşılığını araştırmıştır. Bu araştırmayı da bütüncül bir anlayışla neden-sonuç ilişkisi içinde ele almıştır. O, bu düşünceden hareketle, etik ve emik yaklaşımları şu şekilde açıklamıştır: Emik yaklaşım, araştırma yapılan gruptaki bireylerin dünyaya bakışı, eşya konusundaki algıları ve bu algıları nasıl sınıflandırıldığına ilişkin araştırmacının yaptığı incelemedir.

Bundan dolayı, emik yaklaşım; araştırılan grup ile iletişim kurar. Kültüre bakışı ise zihinsel ve tasavvuridir. Başka bir deyişle, emik yaklaşımın araştırma odağı yerli görüştür. İkinci yaklaşım ise etik veya gözlemci yaklaşımıdır.

Etik yaklaşımda araştırmacı (antropolog), olayların tasvirinde bireysel gözlemlerinden yararlanır. Türkdoğan'a göre, her iki yaklaşımdan çıkarılan sonuç; bilim adamı, herhangi bir toplumun kültürünü ele alırken konuyu kendisinin anlattığından ziyade, araştırdığı kültürün halkının anladığı şekilde yorumlaması gerekir (Türkdoğan 1995a: 17).

Emik ve Etik yaklaşım arasındaki en belirgin farka bakıldığında; Emik yaklaşımda araştırılan gruba dahil olup grubu anlama düşüncesi hakimken, Etik yaklaşımda ise tam tersi bir durum ile, sadece dışarıdan gözlem yolu ile araştırılan grubun davranış normlarını anlamaya yönelik bir tutum söz konusudur.

Diğer bir deyişle araştırmacı, toplumu, sosyal yapıyı vs. incelerken mümkün mertebe düşüncelerini ve mensubu olduğu kültürün kodlarından bağımsız bir şekilde araştırmasını yapabilmelidir. Bu yaklaşım biçimine örnek olarak, Türkdoğan'ın *Alevi-Bektaşi Kimliği-Sosyo Antropolojik Araştırma* isimli çalışması verilebilir. Bu eser, başlangıç aşamasında temel hedefini oluştururken, Alevi kültürün emik yorumlarını ve Türkdoğan'ın etik yaklaşım açısından bir karşılaştırması baz alınmıştır. O, bütün bunları gerçekleştirmede bir hususu, metodolojik perspektifi göz önünde bulundurarak yapmıştır. Bu durumda, onun herhangi bir etnik grup üzerinde yaptığı çalışmada kendini hem bir Alevi olarak görmeyi hem de bir araştırmacı olarak gözlemci rolünde olmak üzere iki farklı rolde olmasını sağlamıştır (Türkdoğan 1995a: 51).

Türkdoğan'ın metodolojik anlayışında bütüncül bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Onun bu anlayışını çalışmalarında görmek mümkündür. Bir örnek verilecek olursa, ikili toplum yapısını incelerken bu yapının çok taraflı etkilerini bütüncül bir anlayışla ele almıştır. Ona göre, sosyal olaylar birbirleriyle ilişkili olup, bütüncül bir yapıyı yansıtır. Türkdoğan'ın çalışmalarında tek taraflı veya sağlam olmayan-dayanaksız açıklamalara itibar etmediği denilebilir. Ayrıca onun, çalışmalarını ele alırken sadece kuramsal yaklaşımı değil aynı zamanda uygulamalı yaklaşımı da tercih ettiği söylenebilir. Türkdoğan, bu bağlamda Ampirik

araştırmalarını da kuramsal açıdan desteklemiş ve alan çalışmalarında antropolojik metotları kullanmayı tercih etmiştir.

BÖLÜM 2

2. KAVRAMSAL, TARİHSEL VE SOSYOLOJİK ÇERÇEVE

2.1. Aydın ve İlintili Kavramlar

Aydın kavramı, tanımlanması bakımından toplumlar nezdinde dilsel olarak farklılık arz ettiği için evrensel veya genel geçer bir tanımlaması yapılamamaktadır. Kavramsal bir uzlaşının olmamasından dolayı, sosyal bilimler alanında bir kargaşa durumu söz konusudur. Bu durumu, gündelik hayata uyarladığımız zaman karşımıza kavramsal bir belirsizlik çıkmaktadır. Bunlardan ilki, "anlam sınırlarının belirsizliği", ikincisi ise, "anlam bağdaşmazlığı" şeklinde ifade edilebilir (Batuhan 2002: 94). Bunun gerekçesi ise, dinamik bir yapıda olan toplumsal yapıda zamanla gerçekleşen değişim ve dönüşüm sonucunda sözcüklerin uğradığı değişimdir.

Bu çerçevede *Aydın* kavramı, sınırlarının belli olmaması ve anlam bağdaşmazlığı gibi durumlardan dolayı ayrı bir önem teşkil etmektedir. Kavram olarak ortaya çıktığı *Aydınlanma Dönemine* (18. Yüzyıl) ait olarak görülse de *aydın* kavramıyla bağlantılı anlamlarda kullanılan başka kelimelerde bu dönem öncesi ve sonrasında görülmektedir. Bunlar; *Âlim, Münevver, Seçkin, Bilge, Elit, İntelijansiya, Entelektüel* olarak sıralanabilir.

2.1.1. Geleneksel Dönem Aydınları

Geleneksel dönemde aydın, sahip olduğu statü ve niteliksel özelliklerinden dolayı diğer insanlardan farklı bir konumdadır. Bu dönemde toplum tarafından aydına atfedilen ve yerine getirilmesi beklenen yükümlülükler bulunmaktadır. Bu yükümlülükler, dönemin şartlarında *Bilge* ve *Alim* olarak adlandırılan insanlar üzerinde toplanmıştır. Bu insanlar geleneksel dönemde kendilerine verilen aydın rolünü yerine getiren kişilerdir (Aydın 2005: 53).

Geleneksel dönemde dini konularda yetkin olan rahip gibi kişilerde, toplumsal rolleri yerine getirme bakımından bilge kişiler olarak görülmüş ve aydından beklenileni yerine getirmişlerdir.

2.1.1.1.Bilge

Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun Yazıtları veya Göktürk Yazıtları (732 ve 735) Göktürkler tarafın yazılan yazıtlarda da geçen *Bilge* sözcüğü, köken itibariyle çok eski bir kelimedir. Asya Hun İmparatorluğu (M.Ö 209), Avrupa Hun İmparatorluğu (352), Göktürk Devleti (552) gibi ilk Türk toplumlarında da bu kelimenin kullanıldığı bilinmektedir. Bilge sözcüğünün genel tanımı şu şekildedir: her şeyi bilen, bildiğini de iyi derecede ve sağlam bilen, sahip olduğu bilgiyi hem kendisi için hem de başkaları için en faydalı bir şekilde kullanan, olgun bir kişiliğe sahip ahlaklı kimselerdir (Cihan 2015: 1164).

Bilge kişiler, toplum ve devlet yararına faydalı işler yapan, kişilik yapıları sağlam, toplumsal değerlerin bilincinde olan ve onlara sahip çıkan, gerektiği durumlarda halkı ikna etme kabiliyetleri yüksek, aldıkları kararları savunan ve bu kararların doğruluğunu ispat etmede yetkin kişilerdir (Cihan 2015: 1164-1166).

Bilgeler bu özelliklerinden dolayı, toplum ve devlet nezdinde önemli bir konumdadırlar. Modern öncesi geleneksel dönemde bilge, kişilerin sahip olduğu nitelikler ve konumlarından dolayı toplumun tüm kesimi tarafından saygı duyulurdu. Sahip oldukları bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaz, herkese eşit seviyede bakar ve gördüğü saygı ve hürmete karşılık mütevazi bir tutum takınırlardı. Ayrıca bilgeler, bilgilerini halka dayatma ve kabul ettirme amacı gütmezlerdi. Kendilerine gösterilen saygı, onların sahip olduğu deneyimleridir, bu nedenle de onlar toplumdaki diğer bireylerden üstün görülmektedirler. Bu düşünce, toplumsal alanda ve devlet düzeyinde de hâkimdir (Aydın 2005: 53).

Bilge sözcüğü, 15. Yüzyıla kadar toplumda sürekli olarak kullanılmış fakat, süreç içerisinde İslamiyetin hüküm sürdüğü dönemde unutulmaya yüz tutmuştur. Bu bakımdan Türkler, Bilge kelimesi yerine alim ve münevver gibi sözcükleri kullanmayı tercih etmiş, daha sonraları ise batı kökenli olan, aydın ve entelektüel gibi sözcüklerin kullanılmasıyla beraber Bilge sözcüğü, kullanım bakımından geri plana itilmiştir. Ayrıca bu kelimenin toplumda ve devlet nezdinde karşılık bulan ve en belirgin özelliğinin bu kimselerin "ahlaklı" olma yönü olduğu söylenebilir.

2.1.1.2 Âlim-Ulema

Köken itibariyle Arapçadan gelme bir sözcük olan *Alim*, bilimden türemiş bir sıfattır. "Çok okumuş, bilgindir" (Devellioğlu 2015: 32). Bu tanımın yanı sıra *alim*, "bilgin-bilen" olarak da tanımlanmıştır (Özön 1973: 25). Modern anlamda ilk geniş kapsamlı Türkçe sözlük olan Şemsettin Sami'nin *Kamus-i Türki (1901)* adlı kaynakta Alim; bilim ile uğraşan, bilgi seviyeleri yüksek, bilgili şeklinde açıklanmıştır (Sami 1978: 923).

Alim kelimesi, eski dönemlerde dini konularla ilgilenen insanlara yakıştırılan bir sıfattı. Alim diye bilinen insanlar, İslami bilgiler açısından yetkin kişilerdir (hadis, kelam, fıkıh, tefsir gibi). Alimler, İslami bilgilerin dışında aynı zamanda, fizik, kimya, matematik, astronomi gibi doğa bilimleri konusunda da son derece geniş bir bilgiye sahipti. Alim sözcüğüne benzer olarak kullanılan Allame, bilgisi derin, çok bilen anlamı taşımaktadır. Bir diğer benzer sözcük ise Allamei cihan, yeryüzündeki tüm bilgileri kendisinde barındıran, çok bilen şeklinde kullanılmıştır. Alimler, sahip olduğu bilgiler çerçevesinde hareket eden, bilgileri olmadığı durumlarda inisiyatif almaktan kaçınan ve sahip oldukları bilgileri sürekli yenileyen ve genişleten kişilerdir.

Alimler ile alakalı olarak sürekli kullanılan bir sözcük olan *Ulema* ise, yine Arapça kökenli olup, "din bilginleri" şeklinde tanımlanmıştır. Ulema, genel kullanılan anlamıyla; din bilginleri, Alimler ve ilim sahibi insanlar olarak ifade edilmektedir (Devellioğlu 2015: 1303).

Tamamıyla din ile ilgili bir mefhum olan *Ulema,* İslamiyet çatısı altında hüküm süren ülkelerde, İslam öğretileri ve prensipleri konusunda eğitim almış din alimlerinin oluşturduğu bir sınıf olarak kullanılmaktadır. Ulema sınıfı içindeki erkeklere Alim, kadınlara ise Alime denilmekteydi. İslam ülkelerinin çoğunda Ulema, sadece İslamla ilgili konularda, tahsil görmüş müftü, medrese hocası, muhaddis, molla imam gibi dini konularla uğraşan din adamlarına verilmiş genel bir isimdi. Oysa Osmanlı Devleti zamanında ulema sınıfı, ilmiye sınıfı olarak isimlendirilmiş, aynı zamanda devlet tarafından bu onüç sınıfın mensuplarını kendi himayesi altına almıştır. Osmanlı Devleti 'inde ilmiye(ulema) sınıfının tepesinde ise şeyhülislam bulunmaktaydı (Bein 2011: 4).

Alim sözcüğünü bilge sözcüğünden ayıran temel fark; İslamiyet'in hüküm süren toplumlarda yaygın olarak kullanılması ve "dini" bilgiler konusunda donanımlı olmalarıdır.

2.1.2. Modern Dönem Aydınları

Aydınlanma olarak bilinen dönem (18. Yüzyıl) ile birlikte değişen ve dönüşen Türk toplumunda, modernleşmenin etkisiyle âlimlerin konumlarında, fikirlerinde, rollerinde da bir farklılaşma getirmiştir. Modernleşmeyle beraber bu kişiler, sıfatlarında bir dönüşüme uğramış ve yerine aydın ve entelektüel gibi kavramlara bırakmıştır. Bu dönüşümle beraber, toplumda siyasi açıdan kilit bir noktaya gelmişlerdir. Ayrıca modernleşmeyle birlikte bilgin ya da âlim kimselerde geleneksel-modern ayrımına gidilmiş; münevver sözcüğü daha çok geleneksel düşünceyi savunan kimselerin kullandığı bir kavram iken, aydın veya entelektüel kavramları ise modern zamanları yani batılı bir tarzı benimseyen kimselerin kullandığı kavramlar olmuştur.

2.1.2.1. Münevver

Münevver sözcüğü, aydınlatılmış-aydınlatan, nurla donatılmış, ışıklandırılmış aydın kişiler olarak tanımlanmaktadır (Devellioğlu 2015: 580).

Osmanlı Devleti döneminde yazılmış olan kaynaklara bakıldığında, Münevver sözcüğü daha çok kullanılmış ve tercih edilmiştir. Kimi kaynaklara göre bu kelime, köken olarak Osmanlıcadan gelmektedir. Bu dönemde, halk tarafından okumuş, ilim sahibi insanlara münevver denilmekteydi. Münevver olan kişilerin birçoğunun, Tanzimat dönemi ve sonraki zamanlarda toplumsal tabakalaşmanın üst kademelerinde (bürokrat, yönetici gibi) yer aldıkları ve saygın bir konumda oldukları bilinmekteydi. Şerif Mardin'in merkez-çevre ilişkileri açısından incelendiğinde, münevverlerin henüz çevre konumlanmasında merkezi (siyasi, düşünce yapısı vs.) olarak etki edecek bir dönemin başladığı insanlar olarak görülmemektedir (Özcan 2012: 47-48).

Tanzimat dönemin getirdiği yenilikle beraber, Osmanlı münevverleri batının etkisiyle zihin dünyaları değişmiş ve Avrupai bir tutum sergilemelerinden dolayı Osmanlı entelektüeline evrilmişlerdir (Yavuz 2009: 66). Bu evrilme beraberinde, Münevverlerin batılı değer ve normlara yönelimlerini doğurmuştur.

Münevver sözcüğüne bakıldığında ise, diğer sözcükler (bilge, alim) gibi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı ve geleneksel düşünceyi savunan kimseler için kullanıldığı görülmektedir. Sadece isim olarak değişiklik gösterdiğini ve yaygın olarak Osmanlı döneminde kullanıldığını söylemek mümkündür.

2.1.2.2 Elit- Seçkin

Seçkin (Elite) sözcüğü 17. Yüzyılda üstün kalitedeki sınıfı tanımlamakta kullanılırdı. Sonraları bu kelimenin kullanım alanları genişleyerek birinci sınıf askeri birlikler ya da soyluluğun yüksek mertebeleri gibi üst toplumsal kümeleri kapsamaya başladı. İngilizce Oxford Sözlüğü 'ne göre, seçkin, sözcüğünün İngilizce dilinde en eski bilinen kullanımı, 1823'te, artık toplumsal kümeleri de kapsamaya başladığı bir tarihe uzanmaktadır. Ancak bu deyimin toplumsal ve siyasal yazında yaygınlıkla kullanımı Avrupa'da 19. Yüzyıl sonlarında, İngiltere ve Amerika'da ise özellikle Vilfredo Pareto'nun yazıları sayesinde toplumbilimsel seçkinci kuramların yayıldığı tarih olan 1930'larda başlar (Bottomore 1996: 7).

Elit kelimesi, Fransızcadan "elire" yani "seçmek" filinden türetilmiş olup, Türk diline ise "elit" şeklinde geçmiştir. Kelime köken olarak Latinceden gelip, eligere, elect- /seçmek veya ayırt etmek fiilinden dönüşerek meydana gelmiştir. Türkçeye geçişi de *seçkin* şeklinde tanımlanarak olmuştur (Akalın 2011: 8033).

Elit sözcüğünün sosyal bilimlerdeki kullanımı; azınlığın çoğunluk üzerinde ki yönetimi şeklinde tanımlanmıştır. Batılı dillerde (İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca gibi) ise elit kavramı, "seçilmiş olan parça", "en iyisi" şeklinde anlamlandırılmıştır. Ayrıca elit kavramının siyasi açıdan kullanımlarına bakıldığında, farklı anlamlara gelecek şekilde çeşitlendirildiği görülmektedir. Örneğin, yönetici elit, entelektüel elit, siyasal elit, ekonomik elit gibi (Turhan 1991: 29-30).

Seçkin kavramına bakıldığında ise, sözcük Türkçe kökenli olup; güzide, üstün, ayrıcalıklı, mutena, mümtaz, elit gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ziya Gökalp, *Türkçüğün Esansları* isimli çalışmasında, *seçkinin* kim olduğunu şu şekilde belirtmiştir: herhangi bir milletin aydınlarına, düşünce adamlarına o milletin seçkinleri denir. Gökalp, nitelikleri bakımından seçkinleri halktan farklı bir konumda tutmuştur. Ona göre, seçkinleri halktan farklı kılan en önemli nitelikleri aldıkları iyi

eğitimdir. Bu bağlamda Gökalp, seçkinlerin sahip oldukları nitelikleriyle zorunlu olarak halka doğru gitmeleri gerektiği, buna gerekçe olarak iki amaçtan bahsetmektedir. Bu amaçlardan ilki, seçkinlerin halka gidip onlardan milli kültürü edinmeleri, ikincisi ise, halka medeniyet(uygarlık) götürmeleridir (Gökalp 2012: 40-41).

Elit sözcüğü 17. Yüzyıla ait olup, ilk başlarda toplumun üst sınıfını tanımlamak için kullanılırken, zaman içerisinde çağrıştırdığı anlamlar genişleyerek askeri olarak en üst kademeyi de içine almıştır. Bu sözcüğün Türkçe karşılığı olan seçkin kelimesi ise Türk toplumunda düşünce adamı, eğitim seviyesi yüksek kimseler için kullanılırdı.

2.1.2.3. Entelektüel- Entelijansiya

Entelektüel kavramı, modern toplumlarda açık ve anlaşılır bir şekilde tanımlanmamış bir gruptur (Marshall 1999: 201). Bir grup olarak entelektüel, sosyal bilimler alanında karışık bir durumdadır. Bu grubun kim olduğu, kendine has bir grup mu yoksa başka gruplar dahilinde mi gibi sorular yanıtlanırken, bu yanıtlarda beraberinde farklı yanıt ve soruları getirmiştir (Önder, Akıncı 2006: 122-123). Genellikle Entelijansiya seçkin bir grup olarak kabul edilmiştir.

Entelektüel kavramı, ilk olarak Fransız toplumunda kullanılmış ve daha sonra diğer toplumlara geçmiştir (Şan 2005: 272). Ancak, entelektüel kavramı toplumsal açıdan; kimlik, konum ve işlevsellik gibi özelliklerden farklılık arz ettiğinden, sadece bir anlayış ya da tanımla açıklanamayacak derecede kapsamı geniş olup, tartışılmaya müsait bir mefhumdur (Çağan 2005b: 9).

Entelektüel sözcüğü dilimize, Fransızca *intellectuel,* İngilizceden ise *intellectual* kelimelerden gelmiş, önceki dönemlerde kullanılan ve dilimize Arapçadan geçmiş olan *Münevver* sözcüğü ise sonraları *aydın* sözcüğüne denk gelmesi için kullanılmış ve bu kullanım hala devam etmektedir (Özpalabıyıklar 2002: 97).

Entelektüel kelimesinin, Fransızca *intellectuel* kelimesine karşılık gelen anlamı şu şekildedir: düşünsel ve kültürel malzemelere ilgili, bunlardan zevk alan, yaşantısında zihinsel konuların ağır bastığı kişidir (Hilav 2002: 103). *Entelektüel*

kelimesinin kökenine baktığımızda söylenebilecek en önemli şey, bu sözcüğün kavramsal ve tarihsel oluşum itibariyle Batı menşeili olduğudur (Çağan 2005b: 11).

Entelektüel kelimesi Batı'da Aydınlanma Çağı'nın (18. Yüzyıl) etkisiyle bağlantılı olup, 20. Yüzyıl'ın başlarında bilginin inşa ve dağıtım süreçleriyle ilgili olarak, küresel kaygıları ve sosyal merkeziliği yeniden başlatmak ve vurgulamak amaçlı ortaya çıkmıştır. Entelektüel kelimesi o zamandan beridir, toplumdaki ressam, sair, romancı, bilim adamı vs. gibi toplulukları ifade etme için kullanılmıştır. Toplumdaki faklı kesimlerin bir araya geldiği bu karmaşık topluluk, toplumsal bilinci etkilemek ve siyasi liderleri bir kalıba sokmak adına siyasal düzene etki etmiş ve bu bağlamda bu eylemlerini kendilerince hem bir sosyal hak hem de ahlaki açıdan sorumluluk olarak görmüşlerdir (Bauman 2012: 7).

Yukarıdaki bilgiden hareketle *Entelektüel*, bir bilgin veya bilen olmanın ötesine geçmiş ve sahip olduğu bilgiyi eyleme dönüştürmüştür. Böylece hem etkileyen hem de etkilenen olarak, Entelektüelliğin temel bir niteliğini meydana getirmiştir. Böylelikle, Entelektüelin artık tarafsız olmadığını ve bir taraf olduğunu görmekteyiz (Çağan 2005b: 13).

Bu aşamada karşımıza kimler Entelektüel olarak vasıflandırılabilir? suali çıkmaktadır. Bu soruya Fransız sosyolog ve filozof Raymond Aron, eğer entelektüel sanatkâr ya da yazar ise düşünce adamı; alim ya da mühendisse bilim adamıdır şeklinde tanımını yapmıştır. Ayrıca Aron'un "entelektüel, insana ve akla inanır" cümlesinden hareketle entelektüel olarak tabir edilen kimselerin hayatlarını akıl bilgileriyle sürdürdüklerini ifade edebiliriz (Özcan 2012: 45).

Entelektüel; aklı ön plana çıkararak her şeyde yetileriyle hareket eden, bilgiye ulaşan ve onu düzenleyen, hayatını da bu yöntemle sürdüren kimsedir. Bilgi ve kültürden başka sermayesi olmayan, aynı zamanda sahip olduğu bu kültürün yaratıcısı ve taşıyıcısı konumunda olandır entelektüel. Ayrıca entelektüeller, egemen düşünceleri, kurumları ve değerler yargılarını eleştiren ve sorgulayan kimseler olup, bu bakımdan özgürleştiricidirler. Entelektüellerin bütün bu niteliklerine bakarak; yüksek öğrenim almış, teknik bilgilerde uzmanlaşmış mimar, hukukçu, mühendis, sosyolog ve bazı aydınları da entelektüel olarak ifade etmek ve tanımlamak doğru olacaktır (Saybaşılı 1995: 157).

Entelektüelin toplumsal yapıdaki rolüne bakacak olursak; çeşitli toplumsal ve siyasal konularda, aydınlatıcı kimliğini ön plana çıkararak dikte edilen belirsiz fikirlerin her zaman ve her yerde önünde durmaktır (Said 2002: 49).

Entelektüeli bir başka faklı kılan becerisi ise, olaylar karşısında açık bir şekilde rest çekmesidir. Çünkü rest çekmek bir vaziyet almadır. Olaylar karşısında vaziyet alan bir kişi, özgür bir tutum sergiler ve bu tutumunu karşısındaki insanlara zorla kabul ettirmeye çalışmadan yapar (Ilgaz, 2002: 109). Entelektüel kimselerin başka bir görevi de, kişiler üzerindeki basmakalıp fikirleri ve indirgemeci kategorileri yok etmeye çalışmaktır (Said 2023: 11).

Entelektüellerin kamusal görevlerinden bahseden Said, onların en önemli ve asli görevlerinin, konuşulması gereken durumlarda susmamaları, şovenist gruplardan uzak durmaları ve birilerinin hoşuna gidecek eğilimlerden kaçınmaları gerektiğini ifade etmiş, entelektüellerin bunları yapması durumda ise kamusal görevlerine gölge düşeceğini belirtmiştir. Ayrıca ona göre entelektüeller niteliksel olarak, baskılara karşı direnen özgür insanlardır ve iktidarlar karşısında doğruları söylemekten taviz vermeyen aykırı kişilerdir (Said 2023: 13-15).

Entelektüellere dair farklı bir görüş ortaya koyan Türk düşünür ve sosyolog Cemil Meriç, entelektüellerin; düşmanca tavır sergileyen dış ülkelere karşı, ülkesinin haklarını haykırmakla görevli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre entelektüel nitelik; herhangi bir toplumsal sınıfa bağlı olmadan, demagoji yapmadan ülkesinin varlığını ve bütünlüğünü tüm dünyaya yani herkese karşı haykırmaktır. Meriç, bu düşüncenin ütopik olabileceğini ifade edip, eklemede bulunur; ancak, insan içinden çıkmış olduğu ve yetiştiği toplumdan kopamaz eğer ki koparsa anlaşılması ve okunması mümkün değildir (Meriç 1997: 58).

Entelektüelleri iki ayrı gruba ayırarak açıklayan Hilav, bunlardan ilki; "herhangi bir toplumsal olay, durum veya olguya karşı pasif olduğunu düşünen lakin, eylemsel olarak ideoloji ve fikirlere isteyerek ya da istemeyerek dahil olan entelektüellerdir. İkinci olarak ta, siyasal yapı içerisindeki iktidarı, düşünce yapısını, normları, değerleri, haksızlıkları eleştiren yani *olanı* değil *olması* gerekeni yeğleyen ve onun üzerine fikirler üren, ideallerin savunucusu olan ve bu çerçeve de eylemlerde bulunan kişilerdir" (Hilav 2002: 104).

Entelektüelleri hukuksal yönden ele alan Michel Foucault, onların bir hukukçu gibi davranış sergileyerek, adil kanunların evrenselliğini göz önünde bulunduran ve meslektaşlarına karşıda adaleti savunanlar olarak görür. Ayrıca ona göre entelektüeller, zorbalara, zenginleşen iktidara, suistimallere karşı duran insanlardır. Bu olumsuzlukların karşısında entelektüeller, evrensel bir adalet sistemini, kanunların eşitliğini ve hukuksal düzen açısından olması gerekeni meydana koyan adalet insanlarıdır (Foucault 2000: 79).

Entelektüeller tolumdaki kişilerin sorumluklarını üzerine gönüllü olarak vazife edinmiş, kendilerini kamu vicdanına sahip mühim birer temsilci olarak görürler. Bir yandan toplumun ve kültürün düşünsel olarak yaratıcıları, diğer yandan ise, toplum ve kültürün evrimleşme sürecinin de en mühim temsilcisidirler (Sam 2017: 333).

Entelektüel, sadece belli başlı konularda uzmanlaşmış kişiler değildir, yani geniş bir alanda uzmanlaşmışlardır. Onlar, benzersiz fikirler üreten kimselerdir. Entelektüel olmanın zorunluluklarından biri fikir üretmektir aksi takdirde amelelik yapmak entelektüel işlev dahilinde olmamalıdır (Kayalı 2005: 144).

Entelektüellerin rollerine ve ne yapmaları gerektiğine dair Kentel şu ifadeleri kullanmıştır: Entelektüel kişiler, daha önce kimselerin bakmadığı, incelemediği ve bir defaya mahsus tespit edilmiş, fakat bir daha dokunulması yasaklamış olan gerçeklere dokunmak ve irdelemekle sorumludur (Kentel 2002: 275-276).

Toplumsal kültürün aynası olarak görülen entelektüeller, taşıdıkları özellikler bakımından *çağın ruhunu* taşımaktadırlar (Furedi 2014: 43) bir adım daha ileriye giderek onların *çağın onuru* görüldüklerini söylemek mümkündür (Levy 2001: 65).

Entelektüel kavramına baktığımızda, literatürde tek ve ortak bir tanımın yapılmadığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, her düşünürün kendi perspektifinden bakması ve kavramı geniş kapsamlı ele alma çabasıdır. Ancak bahse konu kavrama dair yapılan tanımlamalar dikkate alındığında, ortak payda da buluşulan nokta "bilgi" dir. Çünkü bilgi, entelektüeli anlama ve açıklamada temel unsurdur. Buna karşın sadece "bilgi" bağlamında entelektüelin niteliğini açıklama ya da tanımlama girişimi eksik kalır. Entelektüel, sahip olduğu kimliği takındığı tavırdan ve bilgisini geliştirip dönüştürmekten almakta veya almamaktadır (Çağan 2005c: 156).

Rusça kökenli olan *Entelijansiya* terimi, 1850'lerin ortasında Çarlık rejimine ve Ortodoks kilisesine karşı bir konumda bulanan bir topluluğu ifade etmek için kullanılırdı. Terim, bireysel bir sıfattan ziyade, bir topluluğu yansıtıyordu. Bu topluluk aynı zamanda devrimci değerlere sahip olup; eleştirel kültürü, aklı ve bilimi referans alıyordu. Rus *entelijansiyası,* fikirleri ve yarattığı etki bakımından hem Fransız toplumunu hem de Batı Avrupa (Almanya, Hollanda, İsviçre, Avusturya gibi) toplumlarını da etkilemiştir. Ancak, *entelektüel* kelimesinin çıktığı toplumun Fransa olduğu gerçeğini unutmamakta yarar vardır (Demiralp 2002: 122).

Rus toplumu, *intelligentsiya* terimini, entelektüellerin kendi başına bir sınıf oluşumu olduğunu belirtmek adına kullanmışlardır. Üstelik *Encylopedia Britannica'nın Micropedia* isimli ansiklopedide, bu sınıfın içinde yer alan kişiler şu şekilde ifade ediliyor: toplumsal ve politik fikirlere karşı aşırı ilgili, fakat Çarlık reminin otokratik yapısından dolayı istediklerini yerine getiremeyen intelligentsiya'nın çekirdeğini hukukçular, doktorlar, öğretmenler ve mühendisler oluşturuyor, ayrıca bunlara bürokratlar, arazi sahipleri ve ordu subayları katılıyordu" (Batuhan 2002: 95).

Aron'a göre, İntelicansiya sözü galiba ilk olarak Rusya'da kullanıldı: üniversite bitirmiş ve batı kökenli kültüre sahip kişilerin sayısı az olmakla beraber, bunlar geleneksel kadroların dışındaydılar. Bu topluluk, aristokrat ailelerin küçük çocukları, maddi durumları iyi olan köylülerin erkek çocukları ve küçük burjuvaziden meydana geliyordu. Bunlar aynı zamanda, eski dernekten kopmuş insanlardı. Onları bir araya getiren ise, edindikleri bilgiler ve mevcut düzene karşı takınmış oldukları tavırdı. Sahip oldukları bilimsel zihniyet ve taşıdıkları bağımsız düşüncelerden dolayı kendilerini yalnız olarak görüyor, milli kültüre düşman ve adeta şiddet yoluna itilmiş hisseden intelicansiya'nın devrime yönelmesine yardım ediyordu (Aron 1979: 261).

Rusya'da eğitim görüş olan ve Türkiye'ye dönen yazarlarımız *aydınlar sınıfı* tabirini entelektüel kelimesinden aktarılmış bir kelime olarak kullanmış, sadece bilgili ve kültür seviyesi yüksek kişiler için kullanmamış olup aynı zamanda siyasal ve toplumsal konularla alakalı olan ve bu konularda çözüm önerileri sunan kişiler için de kullanmışlardır (Hilav 2008: 11).

Entelektüel sözcüğü, tanımlanması bakımından, üzerinde hemfikir olunan bir kavram değildir. Bu sözcüğe dair yapılan tanımlamalara bakıldığında şu tespitlere varılabilir: "çağın ruhunu yakalayan ve ona göre hareket eden", "eylemsel yönleri olan", "özgün fikirler üreten ve birçok farklı konuda uzmanlaşmış", aklıyla hareket eden ve sorgulayan", "adaletin savunucusu", "kamusal ve toplumsal görevleri olan" gibi farklı özelliklere değinilmiştir. Yapılan tanımlarda, üzerinde uzlaşılan tek nokta "bilgi" dir.

2.1.2.4. Aydın

Aydın kavramı, toplumsal bilimlerdeki yeri, kişiliği ve de işlevselliği bakımından tartışılmaya açık konulardandır. Aydın, tanımlanması noktasında sosyal bilimcilerin üzerinde anlaşamadığı ve farklı bakış açılarıyla açıklama girişiminde bulunduğu bir kelimedir. Dilimize öteden beri âlim, bilgin, mütefekkir, mütebahhir, okumuş adam gibi kelimeler kullanılmıştır. Bunların hiçbiri, "aydın" veya "münevver" anlamını karşılamadığından, önce "nur = ışık" kelimesinden "münevver" türetilmiş, daha sonra Türkçeleştirilerek "aydın" kelimesi doğmuştur (Hatemi 1991: 7).

Ali Şeriati, aydın kavramını incelemeye ve tarifine gerek olmadığını belirtmiştir. Sözcüğün kökeni Farsçadır. Anlamı da açık bir düşünceye sahip olmaktır. Bu sözcüğün İngiltere ve Fransa'da bir karşılığı vardır. Bu sözcük Fransa ve Fransız edebiyatından gelmektedir. Fransız dili ve edebiyatı bizim tahsil etmişlerimiz arasında yaygın olduğu bir zaman Fransızca dilince aydın sözcüğünün karşılığı "keliruya" idi; yani aydın görüşlü (Şeriati 1992:10).

Kızılçelik ve Erjem, Aydın kavramını, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğünde*, fikir ürünleri ve temsil ettikleri değer anlayışı ile toplumu etkilemede lider fonksiyona sahip (veya öyle olduklarına kendilerini ve başkalarını inandırmış) kişilerin dağınık ve gevşek gruplanışı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Batı dillerinde "aydın" terimi karşılığı olarak, "İntellectuelle" kullanılmaktadır. İntellectuelle: Alelade okur-yazar olmadan daha çok, işini kafası ile gören ve geçimini de yine kafa ürünü ile sağlayan kişidir. Türkçe 'de ise aydın teriminin karşılığı; okumuş, kültürlü, ileri fikirli münevver anlamına gelmektedir (Kızılçelik, Erjem 1994: 43-44).

Batı'dan dilimize geçen aydın sözcüğü genel itibariyle bilgisi ve kültür düzeyi yüksek, iyi derecede eğitim almış kişiler için kullanılmıştır. Cemil Meriç aydını şu şekilde tanımlamıştır: söz ve yazı yoluyla toplumun bilinçlenmesine yardımcı olan, yol gösterici ve aydınlatıcı kişidir (Meriç 1983: 130).

Bir diğer Türk sosyolog Şerif Mardin ise, i*ntellectuel-intellectuals, intelligentsia, literati* ve *les clercs* gibi aydın sözcüğünün batıdaki gibi kullanımlarına değinmekte ve bu aydın sözcüğüne indirgenip kullanılmasına karşı çıkıp yanlış bulmaktadır (Mardin 2005: 251). Gülalp ise, aydın kavramını sadece kendisiyle var olan bir sözcük olmasından ziyade, dışarıdan kendisine verilmiş olan özelliklere denildiğini belirtir. Ona göre aydın, başkalarının ışık tutmasıyla aydınlanmış ve bu ışığını da yine başkalarına karşı kullanıp onları aydınlatan kimsedir (Gülalp 2002: 125).

Aydının temel ve asli görevlerinin başında, tüm toplumu yakın çevresinden itibaren aydınlatma çabasında olmalıdır (Gülalp 2002: 125). Aydınlar, gerektiğinde kendi rahatından ve huzurundan ödün vererek, insanlara ne pahasına olursa olsun doğruları söylemeli, gerektiğinde de bu doğrular onları tedirgin veya rahatsız edebilmelidir (Benda 2011: 70).

Julien Benda, aydının asıl işlevinin yazınsal konularda arayış içerisinde olması gerekirken kendini devlet konularına verip, güçlenme fikrinde olmasını modern aydın bakışı olarak görmektedir (Benda 2011: 40). Benda, aydınların asıl işlevlerinden bahsederken, onların toplumu yazınsal konularda aydınlatma, gerçekleri insanlara aktarma, halkın huzurunu kendi huzurundan üstün tutmaları beklenirken, ağırlıklarını devlet konularına verip güç peşinde koştuklarını belirtir. Ona göre, bu tutum modernliğin göstergesidir. Kısacası, Benda'ya göre, aydınların önceliğinin her zaman toplum olması gerektiğidir.

Aydın toplumda kullanıldığında insanların aklına direkt olarak *kültürlü insan* anlamı gelir. Başka bir deyişle aydın, her şeyi bilen insan olarak tanımlanır. Aydın kavramına ilişkin yapılan tanımlama ve yakıştırmalar bulunmaktadır, bunlar: *bellek yükü bilgi taşıyan insan* ve *ayaklı kütüphane* dir. Ayrıca Osmanlı Devleti zamanından da çoğu kişiye bu yakıştırmanın yapıldığı eserlerde görülmüştür (Yavuz 2009: 176).

Fransız yazar ve düşünür Jean Paul Sartre, *Dreyfus olayından* (1894 yılında Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un casuslukla suçlandığı ve yargılandığı dava) sonra filozofların torunlarının aydınlara dönüştüğünü söyler (Sartre 1997: 19).

Türkiye'deki aydınlar (eğitim seviyesi yüksek, okuyup-yazan kimseler), sahip oldukları konum ve kimlikleri itibariyle farklı bakış açılarına (toplumsal, siyasal, ekonomik gibi konularda), kendilerini diğerlerinden ayırt etme noktasında *aydın, entelektüel, münevver* olarak tanımlarlar. Kendilerini farklı kılma gerekçelerinin temelinde mensup oldukları kimliklerin sınırlarını belirleme düşüncesi yatmaktadır (Özcan 2012: 44).

Ayrıca; Ülgener'e göre, aydın sınıfı Türk toplumunda kültürü belirlemede görev almıştır. Ona göre, bu sınıfın kültürün gelişimine dair birçok rolü ve görevi bulunmaktadır. Bunların arasında; kültürün değişim sürecinde öncü olmak, yüksek düzeyli bir kültür yaratmak ve onu yaymak, ulusal ve uluslararası modeller kurmak, toplumsal gelişmeleri etkilemek, politik roller üstlenmek ve halkın toplumsal ve politik tercihlerini etkilemek gibi önemli rol ve görevler verilebilir (Ülgener 2006a: 91).

Köseoğlu'na göre ise, aydın sınıfı, herkesten önde ve yol gösterici bir konumdadır. Sahip olduğu bilginin zenginliği sayesinde sorun sahası da geniştir ve ufku da epeyce açıktır. Taşıdığı nitelikler bakımından çoğu kez yabancı kültürlerle karşılaştırmalarda ilk olarak muhatap olan kimsedir. Kendisi heyecanının yüksek, yaratıcı olduğu zamanlarda bu karşılaştırmalardan kaçınmaz, aksine rahat ve girişimci bir rol üstlenir (Köseoğlu 1998: 146).

Türk tarihçi ve yazar İlber Ortaylı da Türk toplumundaki aydın sınıfının nitelik ve görevlerini şöyle açıklamıştır: "eğitim alan ve veren, konumunu yargılayan, isyankâr ya da başkaldıran, çevresindeki her şeyi özgün değerler çerçevesinde sorgulayandır. Ona göre bunlar aydının temel özellikleridir (Akt: Doğan 2014: 218).

Bilge, Alim, Münevver, Elit (Seçkin), Entelektüel-Entelijansiya, Aydın gibi kavramlar tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda ortaya çıkmıştır. Her birinin çıkış amacı ortaktır, yani toplumsal düzende önemli roller ve konum atfedilen bir kesimi ifade etmektir. Bu kavramlar her ne kadar dilsel olarak

farklılık gösterseler de taşıdıkları anlam ve kullanımları itibariyle birbirlerine yakın ve benzerdirler. Bu kavramları birbirinden ayıran hususlar ise; zaman, amaç, görev, düşünce vb. gibi hususlardır. Bu kavramlar günümüzde birbiri yerine kullanılsa da aralarında temel farklar vardır. Örneğin, bilge (15.Yüzyıl) ve âlim kavramları, geleneksel dönemde kullanımı tercih edilen, daha çok "dini" konulardaki bilgin kişileri ifade eder.

Münevver ise, Osmanlı toplumunda Batı'daki kullanımı ile entelektüel kavramına karşılık olarak kullanışmış, fakat bu kimseler daha çok geleneksel düşünceyi savunmuşlardır. Elit ise, 17. Yüzyıla ait bir kavram olup, ilk etapta dar bir anlam içinde kullanılırken zaman içerisinde yüklenilen anlam genişlemiştir. Bu kavram ilkin sınıfsal tabakayı ifade etmede kullanılırken sonraları askeri anlamlarda da kullanılmıştır.

Entelektüel kavramı ise, Fransız toplumundan çıkmıştır. Ayrıca, 20. Yüzyıl'ın başlarında bilginin inşa ve dağıtım süreçleriyle ilgili olarak, küresel kaygıları ve sosyal merkeziliği yeniden başlatmak ve vurgulamak amaçlı ortaya çıkmıştır. Entelijansiya ise, Rusça kökenli olup, 1850'lerin ortasında Çarlık rejimine ve Ortodoks kilisesine karşı bir konumda bulanan bir topluluğu ifade etmek için kullanılırdı.

Entelijansiya ile Entelektüel kavramlarının ayrımına bakıldığında ise, Entelijansiya; üniversite tahsil görmüş, kafa gücüyle mesleklerini icra eden, yeni bir orta sınıfı meydana getirenlerdir. Bunlar aynı zamanda idealist bir grupturlar. İdealleri ise, kendilerince kutsal anlam atfettikleri değerleri yaşama egemen kılmaktır. Ayrıca, bu kişilerin Entelektüellerde olduğu gibi gerçeği arama tutkuları yoktur. Entelektüel kavramı ise, sayı olarak daha az bir grup oldukları söylenebilir. Bunlar, yaratıcı, eleştirel, sorgulayan kimselerdir.

Aydın kavramı ise, Türk toplumunda münevverle aynı anlamda kullanılmıştır. Oysa bu kavram entelektüele denk gelecek şekilde kullanılmalıdır. Türkiye'deki aydınlar, sahip oldukları konum ve kimlikleri itibariyle farklı bakış açılarına (toplumsal, siyasal, ekonomik gibi konularda), kendilerini diğerlerinden ayırt etme noktasında *aydın, entelektüel, münevver* olarak tanımlarlar. Kendilerini

farklı kılma gerekçelerinin temelinde mensup oldukları kimliklerin sınırlarını belirleme düşüncesi yatmaktadır.

2.2. Aydın Tipolojileri

Kavramsal olarak ele alındığı üzere aydın kavramı, aynı anlama geldiği düşünülen ve yerine kullanılan başka kavramların olduğu görülmekte fakat, bu yaklaşımın doğru olmadığını aydın kavramının tarihsel, epistemolojik ve sosyolojik bilgiler ışığında verilmeye çalışıldı. *Alim, bilge, ulema, arif, münevver, seçkin, mütefekkir, elit, aydın* gibi sözcükler taşıdıkları anlam itibariyle birbirlerinden farklı olsalar da sosyal belleğimizde bu sözcükler birbirilerinin yerine kullanılmıştır. Bu kullanımın nedeni olarak, bu kişilerin nerdeyse hepsinin tek payda da buluşmaları yani felsefe, ilim, siyaset, kültür gibi konulara ilgi duyup, teorik ve pratik açısından ilgilendikleri konuların farklılaşmasıdır (Tokat 2017: 12). Bu çerçevede aydın ve entelektüel sözcüklerinin aralarında *epistemolojik* farklılıktan daha çok *sosyolojik* ve *ontolojik* bir farklılaşma durumu vardır (Genç 2007: 135).

Yukarıda verilen bilgilerden görüldüğü üzere, *aydın* sözcüğüne dair yapılan tanımlamalarda bir uzlaşı olmamasına rağmen genel bir tanım yapılabilir. Bu durum sadece Türk toplumu ve Türk kültürü için geçerli değildir, aynı zamanda diğer toplumlar içinde geçerlidir. Bu konuda bir fikir birliğine varılamamasının nedeni olarak ise aydın kavramının birçok ve farklı tiplerde ele alınmasıdır. Doğrusu, aydınları sınıfsal bir düzlemde belli tiplere veya kategorilere göre belirlemek kolay değildir, çünkü aydın herhangi bir toplumsal sınıftan gelmemiştir. Bu bağlamda Türk aydınlarına baktığımızda, ortada karmaşık bir durum söz konusudur. Çünkü, ekonomi kaynaklı sınıf ayrılığı sanayi devrimiyle ortaya çıkmış, Türkiye'de ise 1950'lili yıllara değin burjuva diyebileceğimiz sınıf olmamış ve bu yıllardan sonra, Batı'daki gibi etkinlik içerisinde olmamalarından dolayı da aydınlar sınıfsal bir kategori olarak değil de yalnız birer grup şeklinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur (Özcan 2012: 49).

Ülgener, yapılan aydın tanımlarının çoğunda, aydınların sınıfsal olarak ayrı ve homojen bir yapıda olmadığını söylemiştir (Ülgener 2006a: 89). Yine de aydınlar

taşıdığı roller ve işlevsellikleri bakımından farklılaşmıştır (Ülgener, 2006a: 90). Bu çerçevede aydınlar, birtakım tipolojilere ayrılmıştır.

2.2.1. Geleneksel Aydınlar- Organik Aydınlar

Aydınlar sahip olduğu roller bakımından geleneksel ve modern olarak iki kategoriye ayrılır. Aydınlar, egemen olan topluluğa veya zümreye organik bağlarla bağlı olup, bu topluluğun memurları sayılmışlardır. Tüm toplumlar sosyal ve siyasal olarak kendi aydın topluluğuna sahip olmakla birlikte, aynı zamanda onların varlığına ihtiyaç duyar ve yaratmak isterler. İktidara geçen her zümrenin aydınlara ihtiyaç duymalarının en önemli nedeni ise kendi egemenliklerini meşru kılmak istemeleridir. Eski tip olarak adlandırılan geleneksel aydınlar, toplumsal olarak örgütleyici bir pozisyonda bulunan köylü ve zanaatkâr kesimdir. Tarımsal faaliyetlerin devam ettiği ve önemini yitirmediği toplumlarda, bu aydınlar da önemli bir konumdadırlar. Bu aydın tipinin geleneksel olarak görülmesinin nedeni, bu kişilerin yeniliğe ayak uyduramaması, eski üretim tarzlarına bağlı kalmaları ve sınıfsal olarak yükselmekte olan sınıfın değil de varlığı tehlikede olan sınıfa bağlı kalmalarıdır (Bağla 1997: 84-85).

Antonio Gramsci, aydınları sahip oldukları roller bakımından iki kategori halinde el alır. Bunlar, geleneksel aydınlar ve organik aydınlardır. Onun yaptığı bu ayrımın anlaşılabilmesi için tarihsel blok ile sivil ve politik toplum kavramlarının açıklanması gerekir: Tarihsel blok, herhangi bir toplumda egemenliğin belirlenimini sağlayan tarihsel durumdur. Bu bloğun birleşimini ve bütünleşmesini sağlayan durumlar ise, direkt olarak üretim ilişkilerininim belirlemiş olduğu sınıfların, üst yapının (politika ve ideoloji) organik olarak bir araya gelmesiyle oluşur. Bu bütünleşmenin sağlayıcıları da Gramsci ’ye göre aydınlardır. Egemen sınıf, Sivil ve politik toplumdaki aydınların meydana getirdiği egemenlik sistemi aracılığıyla iktidarını uygulayabilmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kavramı, egemen sınıfın birtakım kurumlar (hukuk, bilim, sanat, ideoloji, din gibi) yoluyla topluma yönelik kurduğu kültürel ve politik hâkimiyettir. Gramsci’nin bir diğer kavramı politik toplum(devlet) ise, devletin üst yapı üzerinde uyguladığı tüm baskılardır. Bu baskıları uygulayanlar ise, bürokratik aydınlardır. Bu sosyal yapılara bakıldığında aydınlar önemli bir konuma sahiptirler. Ona göre, aydınlar tarihsel blok içinde

fonksiyonları bakımından üçe ayrılır. Bunlar: 1- Aydın ve mensup olduğu grupla organik bağı ile aydınların üst yapıdaki fonksiyonu, 2- Organik aydınlar ile geleneksel aydınlar arasındaki ilişkiler, 3- tarihsel bloktaki entelektüel blok'un örgütlenmesi (Portelli 1982: 98).

Gramsci 'ye göre, aydınlar bir sınıf olmayıp, sınıflar üstü bir tabakaya da dâhil değildir. Ona göre, her toplumsal sınıf kendi aydınını meydana getirir. Görüldüğü üzere sivil toplum ve politik toplum ayrılmaz bir bütündür. Sivil toplumun gücü, ideoloji vasıtası ile egemen sınıfın yararına sosyal sınıf ve tabakalar arasında uzlaşı sağlamaktan, politik toplumun gücü ise, direkt olarak baskıdan gelir. Ona göre, her sosyal zümre ekonomik üretim alanındaki esas fonksiyonunun temeli üzerinde kuruluşunu yaparken aynı zamanda organik olarak bir veya birçok aydın grubu yaratır. Onun aydınları "egemen sınıfın komileri" veya "üst yapının memurları" olarak karakterize etmesi bu anlayışın neticesidir (Gramsci 1983: 54).

Gramsci 'ye göre aydınlar, yine de temsilcisi oldukları sınıfta pasif bir konumda değildir. Aydınlar sosyal ve ekonomik yapıya oranla göreli bir bağımsızlıktan istifade eder ve temsilcisi oldukları sınıf eğer egemen sınıf olma vasfını yitirirse o vakit bu bağ kökten bağlar.

Geleneksel aydınların Organik aydınlardan farkı; Geleneksel aydınların toplumdan kopuk ve bağımsız oldukları düşüncesinde iken, Organik aydınlar ise toplumsal yaşama aktif olarak katılan, egemen sınıf ile ilişkileri kuvvetli olmalarıdır. Başka bir deyişle, gerçeklikten kopuk olan aydınlar ile egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket eden aydınlar olarak söylenebilir.

2.2.2. Gerçek Aydınlar- Sahte Aydınlar

Gerçek Aydınlar- Sahte Aydınlar kategorik ayrımı Jean-Paul Sartre tarafından yapılmıştır. Sartre aydını; sorgulayan, araştıran, gerçekliği ortaya koyan ve koruyan, aynı zamanda da bu gerçekliği aşan kimse olarak ifade etmiştir (Sartre 1997: 14). Sartre, Gerçek aydın, sahip olduklarıyla yetinmeyen kişidir. Araştırandır ve bu özelliğiyle de kendi üzerinde araştırmalar yapmaktan kaçınmaz, aynı zamanda kendini de sorgular ve bu sorguları da salt öznel olarak yapmaz. O, araştıran, merak eden kimliğiyle içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak, araştırmalarını da

toplumsal dinamiklere uygulayarak yapmaktadır. Bütün bunları yapmasında kendini kavrama düşüncesi yatmaktadır (Akt: Çağlar 1989: 22).

Gerçek aydının tutumuna dair bir örnek verecek olursak; atom silahlarının etkinliğini kusursuz hale getirmek için çalışan kişiler aydın değil, birer bilim insanıdır. Ancak, bilim insanlarının bu silahlar konusunda yapmış oldukları çalışmaları göz ardı etmeyen, silahların doğuracağı yıkıcı sonuçlarını kamuoyu karşısında paylaşıp, bir bildiriye imza atmaları onları gerçek aydın yapar (Sartre, 1997: 12). Jean-Paul Sartre, aydınların nereden çıktıkları sorusuna *Pratik bilgi uzmanları* içinden cevabını vermektedir. Bunların kim olduğuna dair yanıtı ise şu şekildedir: *pratik bilgi teknisyeni tepeden seçilmiştir.* Aydınların içinden çıktığı bu kişilerin orta sınıftan geldiğini ifade etmektedir (Sartre 1997: 19).

Ancak Sartre, onların yetiştirilmesi ve hangi işi yapacağını belirleme kararının egemen sınıfına ait olduğunu belirtir. Karar mekanizmasını elinde bulunduranlar kendilerince onlara uygun gördükleri ideolojileri ve görevleri için ihtiyaç olan bilgi ile pratikleri öğretir. Ona göre bu kişiler, araştırma konusunda uzmanlaşmış, hegemonya taraftarı olan ve geleneklerin güvenlikçileridir. Sartre, sahip oldukları bu özellikler bağlamında *toplumsal işçilerin* varoluşsal çelişkiler yaşadığını söyler. Bu çelişkilerin nedeni ise yaşadıkları ve kendilerine öğretildiği şeyler arasındaki farkla ilgili bir durumdur. O, bu duruma örnek olarak, "bütün insanların eşit olduğu inancı" nın onlara öğretildiğini fakat gerçek hayatta böyle bir şeyin yanlış olduğunu belirtir. Bu örnekte görüldüğü üzere aydın artık, kendisi bile inanmadı ereğin basit bir amacına dönüşmüş, eylemlerinde ve ürettiklerinde artık evrensel olanı tikel olanın hizmetine koşmuş ve böylece siyaset dışı bilinemezci bir hal almıştır. Üstelik iktidar baskı uygulayarak onu sindirebilir ve kendine yabancılaşmış bir duruma getirebilir. Sartre, aydının bu baskılara ve kendisine dayatılan ideolojinin partikülarizmini görüp bu ideolojiye alet olmamayı istediğini söyler. Ayrıca o, aydınların eğer ideolojiyi sorgulama yoluna girmeleri durumunda onlar artık gerçek aydın olur şeklinde ifadelendirmiştir (Akt: Çağlar 1989: 22-23).

Benda, aydın tipolojisinde gerçek aydın olarak karakterize ettiği kişileri, "devletin yasalarının kendi ruhunu incitmesine izin vermeyen, boyun eğmeyen

aydın" şeklinde tanımlar. Yani "işin sonunda aydının ölümü de olsa aydın, Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli" düşüncesindedir (Benda 2011: 127).

Benda'nın gerçek aydın olarak tanımladığı aydının karşısına çıkan tip ise sahte aydınlardır. Sahte aydınlar, gerçek aydınlara karşı düşman olarak çıkmıştır. Sahte aydın tipinin özelliklerine bakıldığında, yukarıda bahsedilen gerçek aydın özelliklerinin tam zıttı olduğu söylenebilir. Bu aydınlar, egemen sınıfın pozitivizm düşüncesinden hareketle sunulmuş sanılan gerçekler ve kanıtlarla, ayrımcı ideolojiyi savunma anlayışı ile yetiştirilmiş olan kişilerdir (Sartre 1997: 40).

Sahte aydınlar, tabi oldukları egemen sınıfın ideolojisini mutlak ve evrensel olarak tanıtırlar (Çağlar 1989: 23). Bu aydınların kökenine bakıldığında, onlarında gerçek aydınlar gibi pratik bilgi teknisyenliğinden geldikleri söylemek mümkündür. (Sartre 1997: 40).

Sahte aydınların uzlaşmacı oldukları söylenebilir. Bu aydınlar, gerçek aydınların karşısında olan ve dışarıdan egemen sınıfa muhalifmiş gibi görünseler de aksine egemen sınıfın hizmetinde olan ve onların çıkarları doğrultusunda hareket eden kişilerdir. Bu tutumlarından dolayı sahte aydınlar, gerçek aydınları ihtilalci olmaya iter (Çağlar 1989: 23).

Gerçek aydınlar ve sahte aydınlar arasındaki en belirgin fark, sorgulama düzeyidir. Gerçek aydınlar, herhangi bir toplumsal bir olayın sonuçları hakkında kafa yorup halkı aydınlatırken. Sahte aydınlar da ise böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü sahte aydınlar, sadece çıkarları doğrultusunda hareket eder ve öncelikleri halktan ziyade kendileridir.

2.2.3. Yaratıcı Aydınlar- Tekrarlayıcı Aydınlar

Toplumda aydınlardan beklenen roller vardır. Bu roller, aynı zamanda birtakım ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmiştir. İhtiyaçların kaynağını ise entelektüel yaratıcılığın oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda, yaratıcı aydınların toplumda her ne kadar küçük bir azınlık olsalar bile, var olan yapının değişimi sağlayan, zenginleştiren ve yeni şeyler üreten kişilerdir. Yaratıcı aydınlar toplumda bir model teşkil etmektedir. Bu aydınlar, bir model yaratarak tekrarlayıcı aydınlara öncülük ederler. Dahası ve en önemlisi, yaratıcı aydınlar yüksek bir kültür meydana getirerek milli ve milletler arası modeller oluştururlar. Ortak bir kültürün gelişimini

sağlayıp, toplumsal değişmelere etkide bulunarak siyasal düzende belirli roller oynarlar (Çağlar 1989: 17).

Yaratıcı aydınlar, bir yandan günlük hayatın genel rutinlerini küçümsemiş, diğer yandan ise entelektüel etkinliklere ise kutsal bir değer atfedip, dinsen ve siyasal otoriteye karşı çatışmaya zemin yaratan bir gelenek yaratırlar. Bu aydınların tersine tekrarlayıcı aydınlar mevcut olanın soyut ve somut derecesine direkt olarak ulaşan ve beklenilen sonucu veren güç ve yetenekten yoksundurlar. Tekrarlayıcı aydınların daha çok meşgul oldukları şeyler, yaratıcı aydınlar tarafından meydana getirilen çalışmalardır. Bu aydınlar, genellikle yeni meydana getirilmiş çalışmalara eğilim göstermezler. Bunlardan bazıları geçmişte yapılan yaratıcı modellere bağlanma konusunda meyilde bulunurlar. Başka bir deyişle tekrarlayıcı aydınlar, daha çok modası geçmiş bir entelektüel kültürü barındırırlar. Fakat bu aydınlar, ne kadar çaba gösterseler de geçmiş zamandaki bir geleneğe, kültürel ögeye canlılık getiremezler (Çağlar 1989: 17).

Edward Shils, aydınları vasıfları yönünden, yaratıcılık bakımından incelemiştir. Ona göre, entelektüel rollerin yaratılmasını sağlayan eğilimler ve gereksinimler aynı zamanda entelektüel yaratıcılığın da kaynağını teşkil eder. Bu aydınlar, var olan yapıların değişimini gerçekleştiren, zenginleşmesini sağlayan azınlık bir tabakayı oluşturur. Yaratıcı aydınlar, toplumsal düzlemde birtakım faaliyetlerde bulunur. Bunlar: yüksek kültür yaratıp, ulusal ve milletler arası modeller kurmak, ortak kültür değerleri geliştirmek, toplumsal değişmeleri etkilemek ve siyasal roller oynamaktır (Dereli 1974: 12).

Tekrarlayıcı aydınlar ise, varlığın genel ve soyut aşamasına direkt ve randımanlı olarak ulaşma noktasında güç ve yetenekten yoksun kimselerdir. Bu aydınlar, kesintisiz bir biçimde olmasa da yaratıcılığı daha yüksek aydınların ortaya koymuş olduğu semboller ve objeler ile ilişki içerisindedirler. Ayrıca, bu aydınlar her zaman yeni ortaya konulan eserlere bağlanma eğilimi göstermezler. Bunlardan bazıları, geçmişte ortaya konuluş olan yaratıcı modellere bağlılık gösterme eğilimindedirler. Bu durumda onları, güncelden uzak veya yenilik dışı bir entelektüel kültüre sahip olmalarına yol açar (Dereli 1974: 121).

Yaratıcı aydınlar, “yaratılmış olanı yoktan var etmez”, “var olanı zenginleştirip, geliştirir”. Bir bakıma bu aydınlarda, tekrarlayıcı aydınlardır. Fakat, var olanı asıl zenginleştirip, geliştiren tekrarlayıcı aydınlardır. Ayrıca, bu aydınların istek ve uğraşma dereceleri ne kadar fazla olursa olsun geçmişteki bir geleneğe canlılık kazandıramazlar.

2.2.4 Gelişmiş Ülke Aydınları-Azgelişmiş Ülke Aydınları

Shils’e göre, gelişmiş ve azgelişmiş ülke aydını kategorileri yaratıcı ve tekrarlayıcı aydınlar kategorileri ile belirli ölçüde örtüşse bile bir ülkedeki, bir kültürdeki entelektüel sistemler kendi içinde metropol ve taşra aydınları biçiminde sınıflandırılabilir. Azgelişmiş ülke ve gelişmiş ülke aydını bu sınıflandırmaya göre değerlendirilebilir. Ancak bu üçüncü sınıflandırmada, kültür, dil, kişisel bağlantı kuramama, ulusal ve siyasal sınırlamalar bu değerlendirmede göz önüne alınmalıdır Ona göre metropolis bir yaratıcılık, yaşatıcılık merkezidir. Oysa taşra işlenmemiş, dar, sığ bir atmosferdir. Orada metropol kültürünün incelmişliği, tazeliği, açıklığı ve genişliği yoktur. Yerellik, kendi kendine yeterlik vardır (Akt: Çağlar 1989: 8).

Ona göre, her ne kadar dil, ulusal sınırlar, yerellik, eğitim biçimi gibi engeller olsa bile, entelektüel faaliyetlerin uluslararası bir niteliği vardır. Bu olgu, bir entelektüel üretim ve dağıtım merkezi olan metropolisle taşra arasında çeşitli iletişim şebekelerinin kurulmasına yol açmıştır. Taşra aydını, merkezdeki entelektüel ürünlerden seçerek alır ve kendi şartlarına uydurur. Onun eğitim düzeyi, kapasitesi, yetişme ve yaşama biçimi merkezdeki entelektüel ürünleri bütün boyutlarıyla kavrayışını engeller. Yeniliği çağdaş ölçüler için işleyebildikleri ölçüde merkezden ilgi görürler. Yerel normlarla entelektüel normlar arasında denge kuramazlar (Akt: Çağlar 1989: 9).

Shils’e göre, politik görüşleri açısından az gelişmiş ülke aydınını karakterize eden geleneksel aydınlar değil, modern yenilikçi aydınlardır. Bunlar batı tipi eğitim kurumlarında yetişmişlerdir, gelişmiş ülke aydınlarına göre daha az seçicidirler, diğer toplumsal sınıf ve katmalardan oldukça farklıdırlar, meslekleri genellikle gazetecilik, avukatlık, öğretmenlik gibi halkla doğrudan ilişkili mesleklerdir. Ekonomik olarak devlete bağımlıdırlar. Çünkü entelektüel ürünleriyle geçinme şansları yoktur.

Özellikle kurtuluş savaşlarında ve sonrasında etkili bir karizmaları vardır. Politika onlara güç veren en önemli faaliyet alanıdır (Akt: Çağlar 1989: 9).

Shils'e göre, gelişmiş ülke aydın tipi, milliyetçilik ideolojisine en yatkın aydın tipidir. Ona göre, bu aydın tipinde yeni bir ulus yaratma, yeni bir düzen kurma en güçlü politik eğilimdir. Ayrıca Shils, sosyalizm ve popülizmin, bunlara güç ve dinamizm sağladığını iddia etmiştir. Shils, gelişmemiş ülkelerdeki aydın tipi, gelişmiş ülke aydın tipine göre, baskıcı nitelikli geleneksel grup ve kurumlara ve emperyalizme ve onun yerli ortaklarına çok açık biçimde cephe alan tiplerdir. Bunlarda, halk kültürü onları topluma bağlayan bir güç haline gelir. Bağımsızlık savaşı sonrasında modern anayasaları tercih ederler. Fakat bu bağlamda trajik bir çelişkiden kendilerini kurtaramazlar (Akt: Çağlar 1989: 9).

Az gelişmiş ülke aydın tipi ile gelişmiş ülke aydın tipi arasındaki belirgin olan farklar, "içinde yetişmiş oldukları koşullar, düşünce dünyaları, bağımlılık durumları, politik tutumları, halk ile ilişkileri" vb. Olarak söylenebilir.

2.2.5. Sivil Aydınlar- Bürokratik Aydınlar

Sivil aydınlar, çalışma alanları olarak daha çok yazarlık, gazetecilik gibi meslek gruplarında faaliyetlerini sürdürürler. Bu aydınlar, devlet kademlerinde görev aldıkları zamanda ise fikirlerini genellikle edebi eser vererek ya da gazete yazılarıyla halka ulaştırmışlardır. Bürokratik aydınlar ise, çoğunlukla devlet bünyesinde çalışmayı yeğleyen ve devlet yönetimi altında yapılacaklar konusunda danışman statüsünde çalışan kimselerdir. Bu aydın tipi, devlet bünyesinde çalışmadığı zamanlar ise çoğunlukla darbe planları yaparak devleti ele geçirmeye yönelik geçirdiği zamanlardır. İki aydın tipinin uğraş alanlarına bakıldığında ise, sivil aydınların öncelikleri daha çok toplumu değiştirmeye yönelik olurken, bürokratik aydınlar ise daha çok devlet yapısındaki dönüşüm için uğraşmışlardır (Özyurt 2014: 3).

Sivil aydınlar, toplum yararına çalışan ve çalışmalarını da bu yönde ortaya koyan kimselerdir. Sivil aydınların hedefi toplumu değiştirmek, halkı aydınlatmak, üretmektir. Bürokratik aydınlar ise, devlet yapısını değiştirip dönüştürmek düşüncesindedirler. Bu aydınlar, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve bu

çıkarlarını gerçekleştirmek uğruna her şeyi yapan kimselerdir. İki aydın tipinin uğraş alanları, hedefler noktasında ayrışmaktadır. Bürokratik aydınlar, güce sahip olmak adına her türlü yola başvurur. Sivil aydınlar ise, güçten ziyade halkı etkileme ve gerçekleri ulaştırma politikası içindedirler.

2.2.6. Devrimci Aydınlar

Amerikalı sosyolog Alvin Gouldner, devrimci aydınları kendi içinde iki farklı kategoride ele almıştır. Ona göre bu aydınlar, "sosyalist ülkelerin yöneticileri" ve "az gelişmiş ülkelerdeki modern aydınlar" dır. Devrimci aydınlar, çoğunlukla yurt dışında yükseköğrenim görmüş kimselerdir. Bu aydınlar, akılcılık ve tartışma üslupları bakımından Avrupai bir görünümdedir. Yaptıkları meslekler ise genellikle yazarlık, avukatlık, gazetecilik, mühendislik gibi mesleklerden oluşur. Ayrıca bu aydınlar, savaşçı bir mizaç yapısına sahip olup, göçebe ve sanatçı ruhlu yaşam tarzını sevmeyen kimselerdir. Bu aydın tipinin yapısına bakıldığında, yerel seviyedeki sorunların yorumlanmasında Marksizm ideolojisinin bu aydınlara önemli olanaklar ve araçlar sağladığı düşünülse de bu kişiler savaş verdikleri sınıf ve amaçların hangisi olduğu fark etmeksizin kendi çıkarları doğrultusunda hareket eder (Çağlar 1989: 26).

Gouldner, bilhassa az gelişmiş ülkelerdeki devrimci aydınları güçlü bir cephe olarak görür. Bu kimseler genel itibariyle seküler niteliklere sahip olmakla beraber özgürlükçüdürler. Devrimci aydınların kullanmış oldukları dil, geleneksel otoritenin kullanmış olduğu dilden ziyade bölgesel dillerdir. Bu aydınlar, yerel kültür değerleri ile evrensel kültürün dengesini kurup, aynı zamanda bu iki kültürel değeri sentezlemeye çabalar. Fakat yine de de bu aydınlar, batı kültürünü benimsemişler ve bu kültürü halka aşılamak için çabalar ve pek de başarılı oldukları söylenemez. Bu durumda onların halk ile yabancılaşmasına sebep olur (Çağlar 1989: 26).

Devrimci aydınlar, Bürokratik aydınlar gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Sosyalist ülkelerdeki yöneticiler: İdeolojik olarak sol görüşlü ve Marksist görüşün temsilcileridir. Bu aydınlar, sahip oldukları dünya görüşünü kendi çıkarlarına hizmet etme noktasında bir araç olarak kullanmıştır. Az gelişmiş ülkelerde ki modern aydınlar ise: milli kültürü benimsemediklerinden dolayı halkın temsilcileri olamamıştır. Batılı bir tarza sahip olmaları, onları halktan kopuk ve uzak

kalmasına neden olmuştur. Dini konuları ile devlet konularını birbirinden ayrı tutmuşlardır. Geleneksel anlayıştan ziyade modern bir anlayışa sahiptirler. Bunlar, eğitimlerini yurt dışında almalarından ötürü, kendi toplumunun değerlerinden uzak kalmışlardır. Bu aydınlar yapı olarak özgürlükçüdürler.

2.3. Aydınların Tarihsel Gelişimi

Aydınlar, tüm toplumlarda sahip oldukları bilgi ve nitelikler bakımından halktan ayrılmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde bu kesim; ilk çağlarda şaman, ortaçağ kilisesinde rahip ve yeniçağda ise karşımıza bir gazeteci, üniversite profesörü olarak çıkmışlardır (Aydın 2005: 46). Tarihin hangi sahnesinde ve hangi mevki olursa olsun aydın, tarih boyunca seçkin olarak konumlanmışlardır (Baydar 2002: 257).

Aydın kavramı ile ilişkili olan bir diğer kavram olan, entelektüele bakıldığında tarihsel olarak karşımıza ilk çıkan kimseler sofistlerdir. Onlardan sonraki sırada ise rahipler gelir. On sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise, bu kavram libertenyenler olarak adlandırılmıştır. Sonraki dönemlerde ise bu kavramın yerini, düşünür/filozof almıştır. Bu dönem ve sonrasında ise aydın kavramı, entelektüel ile karşılanmıştır (Akıncı 2012: 301).

Tarihsel süreç içerisinde aydınlar; toplumlarda meydana gelen yapısal dönüşümler ile birlikte gerek isim olarak gerekse de nitelik olarak değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal, teknolojik gibi yeniliklerle beraber gerçekleşmiştir. Aydınlar, tüm toplumlarda sahip oldukları nitelikler ve roller bakımından her zaman merkezi bir konumda yer almıştır. Onlara duyulan bu güven ve önemle beraber, toplum içindeki rolleri, konumları, nitelikleri, düşünce yapıları gibi birçok unsur zamanla gelişim göstermiştir.

2.3.1. Batıda Aydınların Tarihsel Gelişimi

Aydın kavramı, tarihsel süreçte pek çok değişikliğe uğramış ve günümüzde entelektüel olarak adlandırılmıştır. Bu kavramın tarihsel gelişimi daha çok Batı toplumunda meydana gelmiştir. Bu gelişim, Sokrates'ten başlayarak Pierre Bourdieu'ye dek köklü bir entelektüel gelenek olarak sürüp gelmiştir (Demiralp 2002: 122).

Entelektüel sınıf, topluma karşı belli bir sorumluluk taşımaktadır. Bu sorumluluklardan bir tanesi toplumdaki yaşam alanları ile ilgilidir. Bu yaşam alanları, kentler, 12. ve 13. yy.'larda entelektüeller ile kilise arasındaki kopuşun da nedenleri arasındadır. Le Goff, başlangıç itibariyle kentlerin var olduğunu, entelektüellerin ortaçağda, Batı'da kentlerle birlikte ortaya çıktığını belirtir. Kilise ile toplumun diğer kesimleri arasındaki bu kopuş, üniversitelere de yansımıştır. Üniversiteler eğitimlerini kilisenin eğitim anlayışlarından farklılaştırarak yapmışlardır (Akt: Demiralp 2002: 122).

Bu dönemin entelektüelleri ile siyasal düşünce arasında bir çatışma da söz konusu olmuştur. Bu çatışmanın nedeni, entelektüellere, dogmalar ile inancın dayatılmak istenmesidir. Entelektüeller ise, bu dogmalara karşı çıkmış, bu dayatmalar karşısında hür akıllarını kullanmak istemişlerdir. Bu durumda beraberinde entelektüeller ile siyasal iktidar arasında çatışmayı doğurmuştur. 18. Yüzyılda Entelektüellerin siyasal iktidar ile anlaşmazlıklarından bir diğeri de, onların hür aklın bu fonksiyonunu toplumun geneline yaymak isteğidir.

Entelektüeller sonraki dönemlerde bireysel edimciler alarak adlandırılmışlar. Bunlar diğer aydın sınıfındaki bireyler gibi seçkin bir zümredirler. Aydınların toplumdan ayrı bir zümre olarak kendilerini görmesi şu eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Ilgaz, entelektüellerin önünde iki seçenekleri olduğunu söyler. İlki, toplumun elitleri olarak entelektüeller, ya var olan düzeni sorgulayacak ve gerektiğinde verilen kararlara karşı tavır koyup meydan okuyacak, ya da problem çıkma durumu olsa dahi aykırılığa razı gelip toplumda öncü bir pozisyonda konumunu alacaklar (Ilgaz 2002: 114).

Batı dünyasındaki toplumsal değişim ve dönüşümler aydınların görev ve sorumluklarını değiştirmekle beraber, onların da meydana gelen olaylardan etkilendiği görülmüştür. Bu etkinin açığa çıktığı olaylardan biri, Fransız Devrimidir. Bu olay, Batı tarihindeki entelektüeller için önemli dönüm noktalarından birisidir. Çünkü entelektüeller, toplumun dönüştürülmesi aşamasında kültürel hazırlıkta kilit rol oynamıştır. Bu olay neticesinde toplumsal alanda entelektüeller kendi içinde bir grup meydana getirmiştir. Bu grup; yazarlar, sanatçılar ve düşünürlerden oluşmuştur.

Bu dönem aydınlarındaki eğilim, politik görüşlere bakılmaksızın düşünce ve sanat gibi alanlarda üretim yapanlar, ortak bir tutum meydana getirerek toplumsal alanda kendilerini öncü bir rolde konumlandırmıştır. Aydınlar artık, üretmiş oldukları eserler, eylem ve söylemlerinde toplumsal gidişat konusunda yönlendirici bir konumda oldukları düşüncesindedirler (Demiralp 2002: 125).

Batıda, aydınlarla ilgili olarak yaşanan bir diğer olay ise Dreyfus'un yargılanması olayıdır. Dreyfus Olayı, 1984 senesinde Fransız ordusunda görevli olan bir subay olan Yüzbaşı Alfred Dreyfus adlı askerin casuslukla suçlanarak yargılandığı dava olup, akabinde gelişen olaylardır. Bu olaydan sonra toplumun seçkin zümresi, toplumsal alana ilişkin tepkilerini göstererek, bu ve buna benzeri olayların yeniden ele alınmasını talep etmişlerdir. Bu olayla birlikte aydınların, beraberce adalet talebinde bulunmaları ve kamuoyu oluşturmaları bakımından bir milat olarak görülür (Çelik, Yıldız 2012: 271).

Dreyfus olayı entelektüeller arasında birliktelik ruhunu açığa çıkarmıştır. Bu birliktelik ruhuyla birlikte entelektüeller, 20. Yüzyıl itibariyle sosyal yaşam ve günlük yaşantıda önemli bir oyuncu durumuna gelmişlerdir (Demiralp 2002: 126).

Batı düşünce geleneğinde aydın sınıfı genellikle olumlu bir imaj çizmesine rağmen, aydınlara yönelik ilk kapsamlı eleştiri Julien Benda'dan gelmiştir.

Ona göre aydınlar, gerçeklik algıları ve duyguları zayıflamış, siyasi tutkularının yönetimine girmişlerdir. Ayrıca o, aydınları siyasal iktidara karşı muhalifmiş gibi görünen fakat, aslında iktidarın sözcüleri gibi hareket edenler olarak ifade etmiştir. Benda'nın bir diğer eleştirisi ise, aydın sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket eden ve onları korumak adına içlerinde kin ve nefret taşımalarıdır. Oysaki Benda'ya göre gerçek aydınlar, yakılma, sürgün edilme, çarmığa gerilme gibi sonuçları göze alanlardır. Bundan dolayı, bu aydınların sayısı az olmakla beraber, çok olması da zaten beklenmez (Said 2023: 24).

Batı tarihinde yaşanan reformlar, doğal olarak aydınlar üzerinde de birtakım etkiler bırakmıştır. Bu etkilerin başında; eylem, söylem, üretilen eserler gelir. Batı medeniyeti, diğer toplumlara nazaran gelişim olarak öndedir. Bu durumda, beraberinde gerek aydınlar özelinde gerekse de toplumun diğer katmanları üzerinde belirgin olarak görülür. Tarihsel gelişim çizgisinde Batının geçirdiği süreçler ve

olaylar göz önüne alınırsa, aydınların yaşamış olduğu gelişimin doğal olduğu sonucuna varılabilir.

2.3.2. Türk Toplumunda Aydınların Tarihsel Gelişimi

Aydın kavramı dilimize iki şekilde geçmiştir. İlki, kendilerini Batının birer temsilcisi olarak gören, batı merkezli bir sözcük olan entelektüel ile olmuştur. Diğer geçiş ise, geleneksel değerleri temsil eden, Arapça kökenli ve Osmanlıdan gelen bir sözcük olan münevver ile olmuştur. Aydın kavramı ise sonraki dönemlerde, özellikle Cumhuriyet döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavrama karşılık gelen bireylerde, "eleştirel düşünce" ön plandadır (Saybaşılı 1995: 158).

Eleştirel düşünce geleneğine sahip bu aydın sınıfları, Türk toplumunda şu şekilde sınıflandırılmıştır: Tanzimat Aydınları, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Bürokrat Aydınlar, Sol Aydınlar, Sosyalist Aydınlar, Muhafazakâr Aydınlar, Kemalist Aydınlar, Liberal Aydınlar ve Türkçü/Milliyetçi Aydınlar (Belge 1985: 126).

Aydınların, tarihsel süreç içerisinde Türk toplumundaki değişimine bakıldığında, sadece konumları itibariyle farklılaşmadıkları, aynı zamanda içinde yer aldıkları ve temsil ettikleri düşünce akımları bakımından da değiştiği söylenebilir. Bu bağlamda aydınlar, tekrardan tarihi süreç itibari ile ilk olarak Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı, Batıcı şeklinde isimlendirilmişlerdir (Saybaşılı 1995: 159).

Türk toplumunda aydınlar, dünyada ve özelliklede Batıda meydana gelen gelişmeler neticesinde ideolojik olarak gruplara ayrılmıştır. Batı toplumlarında meydana gelen değişim ve dönüşüm, Türk aydınlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Türk aydınlarında görülen Batı etkisi, Türk toplumuna da sirayet etmiş ve bu durum halk tarafından eleştiriye maruz kalmıştır.

2.3.2.1. İlk Türk Toplumlarından Tanzimat Dönemine Aydınlar

Türk toplumunda yapılan aydın sınıflandırılmasına bakıldığında, Batı ile ulusal düşünce geleneklerinin bir sentezi olduğu söylenebilir. Eski Türk toplumlarındaki aydın sınıfının neye karşılık geldiği tam olarak belirgin olmamakla birlikte, dönemin *şaman*ları aydın sınıfının görevini üstlenmektedirler. Bu kişiler

genellikle devlet ile toplum arasında *arabulucu* görevini üstlenmişlerdir (Aydın 2005: 66).

Dönemin aydın sınıfının yerini alan *şamanlar* hem devlet yönetiminde hem de halk arasında yetkin kişilerdir. Bu kişilerin görevleri arasında şunlar yer almaktadır: sosyal hayatın biçimlenmesinde önemli ve etkin bir rol üstlenme, çeşitli törenlerin yönetilmesini sağlamak ve halka şifa verilmesi olarak söylenebilir. Dönemin aydın sınıfında şu isimler yer almıştır: Bilge Kağan, İlbilge Hatun ve Bilge Tonyukuk. Bu isimler, Türklerin bilinen ilk alfabesi olan Orhun alfabesi ile 700'lü yılların başında taş üzerine yazılmış olan yazıtlarda geçmektedir.

Türklerin İslamiyet ile bağlarının kurulması sonucunda ise, aydın sınıfı bu inancın bilge kişilerinden oluşmuştur. Bu kişiler âlim olarak adlandırılmaktaydı. Hz. Muhammed 'ten sonra gelen dört halife döneminde, o zamanki şartlarda bilgin kişiler olarak kabul edilen sahabeler, her ne kadar dini bilgiler noktasında yetkin olsalar da bu kişiler siyasete karşı imtiyazlı bir konuma ulaşamamıştır. Ayrıca, onların siyasetle ilgileri, dini kaygılar olduğu durumlarda yaşandığını söylenebilir (Aydın 2005: 54).

İslam döneminde düşünce geleneği bakımından yetişmiş pek düşünür bulunmaktadır. Bu düşünürlerin İslam inancı ile olan bağlantıları da göz önünde bulundurulsa, dönemim alim sıfatını hak ettiklerini söyleyebiliriz. Bu düşünürlere örnek olarak "İbn-i Rüşd, Uluğbey, Ömer Hayyam" kişilerini verebiliriz (Demiralp 2002: 130). Bu dönemin siyaset alanında eser vermiş kişilerden biri olan Yusuf Has Hacip, aydın zümresine dahil edilebilir. Hacip, *Kutadgu Bilig* adlı eserinde, devlet yöneticilerinin *bilge/aydın* olmaları gerektiğini ifade etmiştir. O, bu konudaki düşüncelerini Kün Toğdı Beyi, üzerinden şöyle açıklamaktadır: "Akıllı kim varsa çağırdı onu Bilgili kim varsa yüceltti onu Dünyadaki diğer seçkin beyler Akıllı ve bilgili, yanına geldiler Kendi düzenledi il gün işini Yanına almak istedi seçkin kişileri (…) Destek gerek beye, yardımcılar Akıllı, bilgili, bilge ilciler" (Hacip 2018: 52).

Dönemin İslam devletleri olan Abbasiler ve Emevîlerde aydın sınıfının görevini gören bireyler, *ulemalar,* siyasal alandaki sorunlar ile dini sorunları birbirinde ayrı olarak görerek, toplumsal alana ilişkin eleştiri geliştirememişlerdir (Aydın 2005: 54).

Türk devletlerinde aydın sınıfının yüklendiği görev, Büyük Selçuklu Devleti'nde yönetime yakın kişilerce üstlenmiştir. Nizamülmülk, *Siyasetname* adlı çalışmasında devletle ilgili konularda padişahın alimlerle fikir alışverişinde bulunması gerektiğini belirtmiştir. O, ayrıca devlet yöneticileri ile âlim arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamıştır: Her insan farklı bir konuda uzmanlaşmıştır, dolayısıyla birisinin çok iyi bildiği bir işi başka birisi bilemeyebilir. Bir kişinin bir alanda bilgisi olabilir fakat pratiği olmayabilir. Ancak, başka birisinin hem bilgisi hem pratiği ve hem de yeteri kadar tecrübesi olabilir. Önemli bir olaya denk gelinmesi halinde padişahın bilgin kişilere danışması ve bilgisine başvurması gerekir. Nizamülmülk, herhangi bir konunun doğruluğunu tespit etme noktasında herkesin özelliklede o konuda uzmanlaşmış kişilerin fikirlerini ve bildiklerini açıklayabilme gerekliliğini savunur. Ona göre, bu fikirler aykırılık taşısa bile ortaya konulabilmelidir. Hükümdarların yapılan işlerde alim kişilere danışılmadan uygulamaya sokması, onların bencil ve zayıf görüşlü olduğunu gösterir şeklinde açıklamıştır (Nizamül-Mülk 2014: 139-140).

Nizamülmülk, devletin devamlılığı açısından devleti yöneten kişiler ile alimler arasında olumlu bir bağ olması gerektiğini belirtir. Aksi takdirde ise devletin varlığı son bulur (Önder 2014: 66).

Osmanlı dönemine bakıldığında, aydın sınıfı yani *ulema,* genellikle dini konularda yetkinlik göstermiştir. Ancak bu dönemin ulema sınıfı halkın arasında yer almayıp, devletin yönetici sınıfı ile iş birliği içinde yani devlete yakın bir konumda görevini yerine getirmiştir. Böylece ulema sınıfı devleti, mevcut iktidarı, değişik sosyal grupları bir arada tutarak adaletli bir şekilde yönetme görevini üstlenip, siyasal olguya destek vererek ilmiye ismi atında siyasetin bir unsuru konumuna gelmiştir (Aydın 2005: 55).

Osmanlı zamanında aydınlar sınıfı, yetişme koşulları bakımından farklı kategorilere ayrılmıştır. Bu sınıflandırma yetiştikleri yer olarak şöyledir; sarayda ve okulda, medresede ve tekkelerde yetişmiş olarak söylenebilir. Bu yetişme tarzlarındaki farklılık ulema sınıflarının farklı dünya görüşlerine sebebiyet vermiştir (Mardin 2005: 254). Bu sınıfların oluşumları farklı olmakla birlikte, bunları destekleme görevini devlet üstlenmiştir. Uluma bu destek karşılığında ise, toplumsal

alandaki sorunları fark ederek onlara çözüm üreterek, toplumu daha üst bir düzeye yükseltmeye çalışırlar (Demiralp 2002: 131).

Osmanlı toplumunun daha üst düzeylerde yaşama çabaları modernleşme ve Batılılaşma ile yeni bir çerçeve kazanmıştır. Bu yeni çerçeve içerisinde aydın sınıfının görev ve sorumlulukları da değişime uğramıştır (Demiralp 2002: 132).

Bu bakımdan toplumu aydınlatıcı bir rol üstlenen Türk aydınlarını, tarihsel olarak ilk dönemlerinden itibaren alıp iki eğilimi kapsayacak şekilde değerlendirmek, onların takınmış olduğu tavrı ve tüm neticelerini daha iyi anlama açısından yardımcı olur. Genel manada Türk aydınlarını iki kategoride ele alıp değerlendirmeye tabi tutmak daha doğru olur. Bu kategorilerden ilki Batıcı aydınlar olup, ikincisi ise gelenekçi aydınlardır (Günay 1995: 508).

Türk aydını tarihsel gelişim seyri içerisinde dönemin şartlarına göre belirli pozisyonlar almıştır. İlk başlarda toplumsal konumda sınırlı roller üstelenen aydınlar, nicelik ve nitelik olarak kısıtlı bir yapıdaydı. Türklerin İslamiyeti kabulüyle birlikte, toplumsal hayatta ve aydınlarda önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu dönemlerde aydınlar, farklı bir isim ile nitelendirilmiş ve ağırlıklı olarak siyasal ve dini konularda roller üstlenmiştir. Osmanlı döneminde de Batının etkisi önemli ölçüde görülmüş, aydınlar bu etkinin sonucunda düşünsel anlamda daha ileriye ulaşmış fakat, Batıya karşı bir özenti durumunu da doğurmuştur. Ayrıca, Türk aydınları Batının birer temsilcisi konumuna gelmelerinden ötürü, "Batıcı" yaftalamasına uğrayarak gelenekçi aydın kesimi tarafından eleştirilmiştir.

2.3.2.2. Tanzimat'tan Cumhuriyete Aydınlar

Türk toplumunun Batılılaşma sürecinde, Tanzimat dönemi önemli bir geçiş aşamasıdır. Bu geçiş aşamasında aydın sınıfını da iki farklı döneme ayırmak mümkündür. Bunlar, Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası dönemlerdir. Tanzimat öncesi aydınının niteliklerine bakıldığında bu aydın tipi; dini bürokrasi dahilinde örgütlenmiş olan, bu kurumlar dahilinde ki ulema ve saray bürokrasisi dâhinde yapılanmasını tamamlamış, Enderun sınıfında yetişen tiptir (Şan 2005: 276). Tanzimat sonrası aydınları ise, genellikle "devlet" dışında kalmaya özenen, bürokratik yapılanmanın dışında kalan fakat aynı zaman da yaşamlarının devamını

devlette sürdüren ve devleti kurtarmak adına uğraş veren kişilerdir (Aydın 1993: 130).

Tanzimat dönemi ile başlayan Türk toplumunun Batılaşma serüveninde aydın sınıfının görev ve sorumlulukları, önceki dönemlere oranla zorlaşmıştır. Bu dönemin aydınları hem kendi kültürel değerlerini hem de Batı'nın kültürel değerlerini sentezlemek zorundadırlar (Belge 1995: 126).

Tanzimat sonrasındaki toplumun Batı ile uyum içinde yaşama düşüncesi, pek çok alanda olduğu gibi, eğitim alanına da uygulanmıştır. Askeri, tıp, mühendislik ve farklı yönetim dallarında batı biçiminde açılmış olan okullar aracığıyla Batı'nın değerleri özümsenmeye çalışılmıştır (Alkan 1977: 12).

Ancak bu özümseme düşünceleri, istenilen düzeyde olamamıştır. Bu başarısızlığa rağmen toplumda her iki aydın tipolojisi de, ulema ve entelektüel, toplumda var olmaya devam etmiştir. Bu farklı görüşteki aydın tipolojisi Osmanlı toplumunda farklı dünya görüşü ile değişim ve dönüşüme katkı sağlamıştır (Çağan 2005a: 311).

Aydın sınıfı da bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Bu dönemin aydınlarının, değişime katılımları ise genellikle kitap, dergi gazete gibi iletişim vasıtaları yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Aydınlar bu iletişim aracılığıyla, toplumsal alanda kimlik bilincinin oluşmasını sağlamıştır (Mardin 2005: 262). Tanzimat'la birlikte yönünü sonraları hiç değiştirmeyecek biçimde Batı'ya doğu çeviren Osmanlı Devleti, baştan aşağı köklü bir değişime koyulmuş, dahası bozulma aşamasına girerek yeni bir Entelijansiya sınıfının oluşumunu sağlamıştır.

Bu oluşum deviniminde Entelijansiyanın, kendi değerlerinden ve dinamiklerinden var olan bir aşama olmaktan çok uzak olduğu söylenebilir. Yaşanan bu değişimin siyasi iktidarın zorunluluğu ile baştan inme reform ve iyileştirmeler veya düzeltmeler kaynaklı mecburi bir meydana gelme şeklinde gözükebilir. Tüm bunlar sonucunda da Osmanlı entelijansiyası, Garpçılar-İslamcılar-Türkçüler şeklinde üç temel grupta birleşmiştir. Böylece, Osmanlı entelijansiyası yeterli olmasa da kendi dışında kalanlarla meşgul olmak mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca, homojen ve üniform yapısını da artık toparlanamayacak biçimde kaybetmiştir (Hocaoğlu 1991: 72).

Sadece Tanzimat Dönemi bile kendi başına bir geçiş dönemi olarak görülebilir (Ülken 1966a: 63). Bu dönemle beraber aydın, ulema sınıfı ile kıyasla daha farklı ve belli bir statünün adamı olarak karşımıza çıkar. Böylece aydın, bir gazeteci, bürokrat, parti meclisinin bir üyesidir. Artık onu, ulemanın zıttı olarak, kalemiyle ön plana çıkan ve yeni şeyleri dile getiren kimse olarak görürüz. Tanzimat Dönemi ile birlikte aydın, yenilikçi düşünce yapısına sahip olduğu için, ilk defa bu dönemde halk ile karşı karşıya gelmiştir. Halk ile aydın arasındaki bu karşı karşıya gelme durumu aydında, halkı değiştirme mecburiyeti hissini getirmiştir. Ancak, Tanzimat Dönemi ve sonrasındaki aydınların tümü, yazdıkları konusunda saray ve Babıali çevresi dışında okunmamış ve diyalog kurulacak bir halk kitlesi de bulunamamıştır. Halk ve aydın ilk defa bu kadar birbirinden ayrılmıştır (Yıldız 1995: 362-363). İki kesim arasındaki bu ayrışma çok uzun sürelere yayılıp etmiştir. Tanzimat Dönemi, belirgin bir grup olarak aydınların, ortaya çıktığı ve bir amaç etrafında toplanmaya başladıkları dönem olarak bilinir (Genç 2007: 136).

Türk toplumundaki aydın tipolojisine bakıldığında, Tanzimat dönemi sonrası yani Yeni Osmanlılar ve Genç Osmanlılar sonrası ile Cumhuriyet dönemini de kapsayacak şekilde çoğunlukla bürokratik aydın olduğu söylenebilir. Bu aydınlar, batılılaşma tarzını benimseyip, anlaşılmaz bir dil ve davranış kalıbı içindedirler. Yabancılaştıklarından dolayı, halka gidecek olan yolu bulamamışlardır. Bu kişiler kendilerinden olmayan yani aydın dışında kalan kesim ile diyalog kuramamışlardır (Ülgener 2006a: 100-101).

Tanzimat Dönemindeki devinimler sosyal ve düşünsel hayata yansıması *ikililik* şeklinde olmuştur. Aynı devirde eski ve yeni(modern), çatışmadan ziyade yan yana durmuşlardır.

Bu eski (alaturka) ve yeni (alafranga) ikiliğinin en görünür ve dahası en önemli örneklerini eğitim ve bilim kurumlarında görüldüğü söylenebilir (Ülken 1966a: 51).

Ülken, çağdaş Türk düşüncesini ele alırken bunları Tanzimat Dönemi itibariyle iki aşamadan geçtiğini belirtir. Ona göre, bu aşamalardan birincisi tekke ve medreseler ile karşılaşıp onlarla uğraş verdiğini, mutabakat için çalışsa bile sonuç olarak üstün geldiğini söyler. Birinci safhada dini düşünce ile mücadele edilirken,

ikinci safhada ise kendi prensiplerini ve usulünü araştırmaya girişir. Odur ki Türk düşüncesinin gerçek gelişme gösterdiği, göründüğü zamanın tam olarak bu zaman, yani birinci aşama olduğu fikrindedir (Ülken 2007: 18).

Geleneksel Osmanlı zamanında Arap kültürü ve tekke medrese ile verilmiş, konakta ise Fars kültürüyle yetişmiş bir aydın sınıfı vardı. Tanzimat Dönemi'nden sonra Babıali aydını, konak ve medrese aydınlarına dahil olmuştur (Saybaşılı, 1995: 158).

Berkes bu bağlamda, bilhassa Abdülhamid Dönemi'nde 4 farklı okumuş aydın tipinden bahseder. Bunlar, Kapıkulu Okumuşlar- Bireyci, Hayalci, Sanatçı Okumuşlar,- Köksüzleşmiş Yabancı Kuklası, Züppe, Alafranga Okumuşlar- Ciddi Aydınlar 'dır. Ülgener 'de göre Tanzimat Dönemi'yle birlikte ve sonrasında da ise Tanzimat Aydını- Yeni Osmanlılar-Genç Türkler-Bürokrat Aydın- ve Sol Aydın gibi aydın tipolojilerinin ortaya çıktığını söyler (Akt: Saybaşılı 1995: 159).

Cumhuriyet Dönemi aydınının ortaya çıkışı ise, Türk toplumundaki yenileşme düşüncesi ve süreci ile olduğu söylenebilir (Karakoyunlu 1995: 118).

1800'lü senelerden 1945'li yıllara kadarki süreçte yaşanmış olan tüm konulara iz bırakan bilhassa aydın tabakası ve modern bir bürokrasinin doğuşu, sonrasında da elitlerin(seçkin), siyasi, bürokrasi ve eğitim gibi alanlardaki tesirlerinin tabana gittikçe yayılıyor olması sosyal yapıda, siyasette ve de aydın sınıfta bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Entelektüellerin içine dahil olabilen gruplar; eğitim yoluyla kentte yaşayanlar ve köydeki yüksek tabakadan kişilerin çocukları olabilmiştir. Bu çerçevede, dikey hareketlilik olmuş fakat, halk ile elitle arasındaki mesafeli ilişkilerde bir değişim olmamıştır. Dahası, elitlerin halkla olan ilişkileri belirgin farklarla ayrılmış, aydınlar; sahip olduğu değerler, üyesi oldukları ve belirlenimleri içlerinden çıktıkları toplum tarafından değil de siyasi elitlerce sağlanmasından dolayı topluma karşı yabancılık duygusu da fazlaca artmıştır (Karpat 2008: 64).

Bu bağlamda bakıldığında, Türk toplumunun modernleşme ve batılılaşma konusundaki uzun süreli başarısızlığının nedeni, doğulu olmasından ötürü olduğuyla ilgili düşünülsede (Maraş 2018: 23) batılılaşma çabalarının toplumun tümüne

gidememiş olması ve sadece aydınlar ile siyasal elitler arasında kalma durumundan dolayı toplumda büyük sorunlara sebep olmuştur.

Keza bu kadar değişimin ve dönüşümün yüzeysel yapılması ve devlet erkânı ile aydınlar arasında kalması, halka gitmemesi hem başarıya ulaşamamasında hem de halkla aydınların, siyasal elitlerin aralarının açılmasına sebebiyet vermiştir.

Tanzimatla birlikte devam eden Türk aydınlarının gelişim seyri, Cumhuriyete kadar çalkantılı bir süreç geçirmiştir. Bu süreç içerisinde aydınlar, birçok kategoriye ayrılmış ve farklı roller üstlenmiştir. Özellikle bu dönemler arasındaki aydınlar, yetiştikleri yerler bakımından, dünya görüşleri, siyasal ilişkileri, Batıya olan hayranlıkları, eski-yeni çatışmaları bakımından ayrışmışlardır. Bu döneme ait söylenebilecek en önemi husus "halk ile aydın arasındaki yabancılaşma" durumu denilebilir.

2.4. Türk Aydınına Eleştiriler

Türk aydınlarına dair yapılan eleştirilere baktığımızda, aydın kavramından başlamak doğru olacaktır. Bu şekilde başlamanın nedeni, aydınların süreç içerisinde halk-aydın ikiliği meydana getirdiğini, bu ikiliğin pratiğe yansımasından önce aydın kavramının kendisinde yani özüne bakmakta yarar vardır. Kavram olarak aydın, özü itibariyle bir karşıtlık barındırır. Osmanlı'da kullanılan münevver kavramı ve günümüzde karşıtı olarak kullanılan aydın kavramı öyledir. Bu iki kavrama baktığımızda, kendi gibi olmayan veya kendi dışındaki herkesi nurlanmamış, aydınlanmamış, karanlıkta kalmış gibi nitelendirmelerde bulunarak ön yargılı bir tutum izlemiş ve dışlamışlardır (Günay 1995: 507).

Modernleşme dönemiyle beraber sürekli dillendirilmiş olan aydın eleştirisi, zamanla toplumun tüm katmanlarına geçmiş ve aydınlar tutumlarından dolayı halk nezdinde dışlanmışlardır. Cemil Meriç, Tanzimat Dönemi'nden beridir Türk aydınının kaderinin iki kelimede düğümlemiş olduğunu ifade eder, ona göre bu iki kelime: aldanmak ve aldatmaktır (Meriç 1997: 51).

Meriç'in bu iki kelimesinden hareketle Ülgener, yüzünü Batıya dönen ve Batı'dan alması gerekli asıl şeyleri almak noktasında aldanmışlardır ve tekrardan halka döndüklerinde ise, başka değer yargıları ile halkı aldatmaya çalıştıklarını

söylemiştir. Ülgener, aydınların bu tutumlarını şu sözlerle ifade etmiştir: güvenilmeyen, nobran ve kaprisli (Ülgener 2006a: 87).

Bu çerçevede Hocaoğlu, Türk aydınları hakkında tespitlerde bulunmuş ve onların kendi içlerinde birbirlerine katlanamaz olduklarını, birbirlerini anlamada yetersiz ve çok geri kaldıklarını ifade etmiştir (Hocaoğlu 1991: 69). Türk aydınlarının göstermiş olduğu bu tutum, zaman içerisinde çoğu aydının, devlet büyüklerinin ve kaçınılmaz olarak ta halkın tepkisine maruz kalacak ve eleştirilecekti. Türk aydın eleştirisi konusunda öncü isimlerin başında Mustafa Kemal Atatürk gelmektedir. Bu bağlamda Azra Erhat (2002), Atatürk'ün münevverlere yönelik eleştirilerini düşünsel olarak ele almıştır.

1923'te Konya'daki Türk Ocağı'nı ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk, burada birtakım söylemlerde bulunmuştur. Bu söylemlerinde *avam* ve *münevveran* kavramlarından bahsetmiştir. İslam dünyasının iki ayrı sınıfını oluşturan avam, çoğunluğu oluştururken, münevveran ise azınlığı ifade etmektedir. Her iki sınıfta da zihniyet farklılıkları olup, kendi içlerinde zıtlıklar ve muhalefet barındırmaktadır. Münevverler, hedefleri için halkı kendi yanlarına çekme düşüncesindedirler fakat halk bunu istememektedir. Halkı kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirme tutumu sergileyerek, telkinde bulunan Münevverler, istediklerine ulaşamayınca da halka karşı baskı ve zorbalık yoluna başvurmaktadırlar. Atatürk, yaşanan bu başarısızlığın sebebi olarak halk ile münevverler arasındaki hedeflerin uyumsuzluğuna bağlamaktadır. Ona göre eğer, münevverler ideallerinin kaynağını ruhsal derinliklerde alsalardı o zaman bir uyum sağlanabilirdi. Atatürk, ülkülerini ortaya koyma noktasında münevverlerin, kendi halkını tanıması, tarihimizden, gelenek ve göreneklerimizden yola çıkılarak ihtiyaçlarımızı göz önünde bulundurulması gerekliliğini belirtmiştir. Ülkenin kurtuluşu için, münevverlerin öncelikli ve asli görevlerinin bu ayrı iki sınıfın arasındaki zihniyet farklılığının durması ve uyumlu hale gelmesi gerektiğini ifade etmiştir (Erhat 2002: 18-19). Bu durum bizlere toplumumuzda ki *değişimci* kesim ile değişime karşı direniş gösteren kesimlerin diyalektiğini göstermektedir (Bilgin 1997: 26).

Halk-aydın ikiliğine dair tespitlerde bulunan Ziya Gökalp, bu ikiliği yabancılaşma durumu olarak ifade etmektedir. Ayrıca Gökalp bu durumu, kültür

ikiliği olarak ta ifadelendirmekte ve Tanzimat'ın hemen sonrasında açılmış olan batı eksenli eğitim kurumlarıyla olan kültürel ilişkilerin artırılması sonucunda ortaya çıkan seçkinlerle bağlantılı olduğunu söylemektedir. Bir başka deyişle ona göre, aydınların batılı kültürlerle ilişki içerisinde olmaları onları kendi kültürüne yabancılaşmasını, halkından kopmalarını ve uzaklaşma sürecini doğurmuştur. Gökalp'te halk, milli kültürün sahibidir, aydın ise medeniyetten payını alan kimsedir. Medeniyet, kültürün maddi tarafını meydana getirirken, kültür ise medeniyetin manevi inşasında önemli rol üstlenir. Bu çerçevede, güçlü bir toplum ve istikrarlı kalkınma da aydınlar, maddi kültüre açık olmalarının yanı sıra manevi kültürü de sahiplenmeleri gerekir. Bundan dolayı her iki kesim de kesinlikle bir diyalog içerisinde olmalıdırlar. Gökalp'in düşünceleri bağlamında aydınlar, milli kültürlerine yabancılaşmamaları ve milli olmaları gerekir. Bununla beraber aydınlar, mensubu olduğu halkın içinde yaşayarak kültürel değerleri öğrenip sahiplenmeleri ve incelemeleri gerekir. Medeniyeti halka ulaştıracak olan aydınların aynı zamanda da halktan milli kültürü almaları gerektiğini ifade eder. Çünkü Gökalp'te halk, milli kültürün yaşayan hazinesidir (Erkal 2012: 282-283).

Gökalp'e göre, halk kültüre, aydın medeniyete sahiptir. Bunlar, yükseköğrenim bilim ve eğitim görmüş olmakla halktan ayrılırlar. Çünkü, yetiştikleri okullar milli değildir, bu suretle aydının halka ve meselelerine yabancılaşması ortaya çıkmış ve bu etkileri günümüze kadar devam etmiştir (Türkdoğan 1987: 32).

Attila İlhan Türk aydınına dair şu ifadeleri paylaşmıştır: "İngiliz aydını, İngiliz halkından, ancak 'derece' itibariyle yüksek'te durur, mahiyetleri değişmez: ikisi de Batı'dadırlar, ikisi de Batılı! Türk aydını, Türk halkından, 'mahiyet' itibariyle yüksekte duruyor: o, Batı'dadır, Batı'lı geçinir; halkı ise Doğu'da, en azından Ortadoğu'da, halk kendi tarihini ve kültürünü yaşar; aydınlar, 'sistem'in ona biçtiği, tarih ve kültürü! (İlhan 1991: 155).

Türk aydınları, yıllar boyunca yabancı kültürü, töreyi tereddüt etmeden sahiplenmiş halka götürmüş ve reddedilmiştir. Ayrıca halka ait, millilik arz eden her şeyi tümüyle terk etmiş ve unutmuştur. Bu durumdan dolayı aydınların halka nazaran daha farklı bir dünyaları vardır. İnançları, hayalleri, değer yargıları, bakış açıları gibi birçok özellik bakımından halktan farklılaşmışlardır. Artık halk da şimdiye değin

aydınlara karşı yürüttüğü *pasif direnişi* aşmışlardır. Bununla beraber halk, ülke idaresindeki söz hakkına sap olmakla yetinmeyeceklerdir. Ayrıca kendi kültürüne, inançlarına, töresine, maddi ve manevi değerlerine de sahip çıkacaklardır. Halkın ortaya koymuş olduğu bu mücadele, kendi içinden çıkan, değerlerine sahip olan, kendisine yabancılaşmayan, zıtlaşmayan aydınlar yetişinceye değin devam edecektir. Buna karşın Türk aydınlarının, aydınlar ile barış içerisinde bütünleşip yaşamaları da mümkün görünmemektedir (Hacıeminoğlu 2004: 104-105).

Bu düşünceler bağlamında Gökalp, halka doğru dönülmesi gerekliliğini öncül kılarak, aydınların öncelikli olarak halkı bilmeleri gerektiğini söylemektedir ve bu düşünceden yola çıkarak şu ifadeleri kullanır: Halkı bilmek için cemiyet bilimine gereksinim vardır. Bilim, toplumsal dil, meslek vb. ayrılıklardan ileri gelen olumsuzluklar ortadan kaldırılarak yerine sağlam fikirler konulmalıdır (Ülken 1966b: 495).

Aydınlardan beklenen ve istenilen, *sağlam düşüncelerle* halka gidilip, halk-aydın ikiliğini sonlandırmak, demokrasinin önünü açarak toplumsal ve siyasal düzenin önünde yer alan tehlike ve tehditleri ortadan kaldırmaktır. Ziya Gökalp, Sabri Ülgener ve Erol Güngör gibi isimlerin eleştirdikleri, devşirme seçkinler olarak ifade edilen bu aydınların, Türk modernleşmesiyle birlikte toplumumuzu uçuruma sürükledikleri görülmektedir (Gemuhluoğlu 2012: 13).

Sabri Ülgener, kitlelerin aydınlar tarafından işlenip, şekil verilmesi gerekliliğini vurgular. Ancak, bu işin de zor olduğunu ve kitlelerin her zaman şekil almaya müsait olmadıklarını ifade eder. Çünkü, zevkler ve alışkanlıklar uyuşmamaktadır. Kendi aralarında iletişim kopukluğu yaşayan aydınların ve kitlelerin en belirgin örnekleri, Tanzimat Dönemi sonrası bürokrat-sol aydınlarda görülmektedir. Bürokrat aydınlar, Batılılaşmayla birlikte anlaşılmayan bir ve üslupla kitlelere ulaşamamış ve yabancılaşmışlardır. Genç Türkler ve Yeni Osmanlılar gibi dönemin aydınları da bu durumu yaşamış, saltanatın değişmesi ve akabinde gelen baskıcı rejimlere sebebiyet vermenin ötesine geçememişlerdir. Bürokrat aydınların takındığı küçümseyici ve üstten bakma tutumları da yabancılaşmanın sınırlarını aşma derecesine getirmiştir (Ülgener 2006a: 99-101).

Türk aydınını felsefi olarak değerlendiren ve farklı bir bakış açısı sunan Kılıçbay, Türk aydınının felsefi anlamda üretilmiş olan soyutluluğunun küçümsendiğini ifade etmektedir. Hatta bu durumu *hafiflik* olarak algılamaktadır. Türk aydını için önemli olanın eylem olduğunu ve felsefenin doğurduğu soyutluluğun eyleme geçirilme noktasında kavga yaşandığını belirtmektedir. Türk aydını felsefeyi işlememiş ve yoğurmamış, onu dinsel olarak şekillendiren başkalarınca yoğrulan felsefi öğretileri kabul etmiştir. Böylece ideolojileri Türkçeleşmiş, mutlakçı anlayışlarından dolayı Marksist değil Marxçı veya İslami değil İslamcı olmaya çabalamışlardır (Kılıçbay 1995: 178-179).

Ali Erkul, Türk sosyolojisi tartışmaları bağlamında, Türk aydını ile halk arasındaki ilişkilere değinmiş, Türk aydınının ve sosyoloğunun toplumsal yapımızdaki durumuna dair tespitlerde ve eleştirilerde bulunmuştur. Ona göre, "ortalama "Türk sosyoloğu", ortalama "Türk aydını"nın bütün özelliklerini içerir. Bu ön kabulden hareketle söyleyebiliriz ki, Türk aydını ile Türk toplumu arasındaki ilişkiler, iki binli yıllarda kadar, üzerinde tartışmaksızın onaylayabileceğimiz bir sağlık derecesine erişememiştir. Kendi toplumunu "anlamak"ta önemli donamın eksiklikleriyle analize başlayan Türk sosyoloğu, sosyolojinin Türk toplumunu analiz etmekte ihtiyaç duyduğu "yerli katkı"yı yeterli kalitede üretememiş olmak gibi şaşırtıcı bir sorunla yüz yüze gelmektedir. Aslında bu sorunun aşılması, söz konusu sorunun farkına varılması, kabullenilmesi ve bir sorun olarak "tanınması"na bağlıdır ve bu noktada sosyoloji literatürümüzün göğüs kabartıcı bir birikime sahip olduğunu söyleyecek noktadan henüz uzakta bulunuyoruz" (Erkul 2008: 42). Şeklindeki ifadelerinden hareketle Erkul, Türk aydını ile Türk toplumu arasında sağlıksız bir ilişkinin geçmişten günümüze süregeldiğini ve bu durumun en önemli sebebi olarak "Türk toplumunu" analiz etme noktasında Türk sosyologlarının veya Türk aydınlarının kendi toplumuna "yabancı" olmaları ve yeteri düzeyde birikime sahip olamamalarına işaret eder.

Ayrıca Erkul, Türkiye'de sosyolojinin uygulanış biçimlerine yönelik tespitlerde bulunmuş ve bu anlamda gerek Türk sosyologları gerekse de Türk aydınları çerçevesinde bakıldığında onun bu eleştirileri son derece anlamlı ve önemlidir. Erkul, bu bağlamda düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye'de gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet döneminde sosyoloji sahasında yapılan

çalışmaların değerlendirilişinde, izlenen yol metodolojik olmaktan ziyade kronolojiktir. Hemen hepsinde ortak nokta, Türkiye'de sosyolojinin tarihi açıdan geçirdiği süreci tarih, isim, eser ve konu başlıkları altında okuyucuya sunmak biçimindedir. Bu süreçte yapılan çalışmaların büyük bölümünde izlenen yol ise, tıpkı Batı toplumlarında görülen biçimiyle, toplumun içinde bulunduğu bunalımlara ve sorunlara çare arama gayesi taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, aktarılan kuram ve yaklaşımların mevcut olaylara uygulanmaya çalışıldığı ve bu nedenle de bir sosyoloji görüşü olmadığı söylenebilir" (Erkul 2008: 44). Erkul'un Türk sosyologlarına yönelik bu eleştirilerini, Türk aydınında da görmek mümkündür. Çünkü Türk aydını, Batının yöntem ve tekniklerini, kültürünü, eserlerini, değerlerini "uygunluk" durumuna bakılmaksızın olduğu gibi aktarmış ve bu anlamda da "Batıcı", "taklitçi" ve "aktarmacı" bir yol izlemiştir.

Türk düşünce tarihi açısından birbirinden önemli isimlerin Türk aydınına yönelik eleştirilerine bakıldığında, en çok tenkit edilen konunun "aydınların halk ile ilişkileri" olduğu söylenebilir. Çünkü, aydınlar Batılılaşma tezini yanlış algılayıp, halka yanlış yansıtmışlardır. Türk aydınlarının yapması gereken Batı kültürü ile Türk kültürü arasından bir sentez kurup, bunu kendi toplumuna aktarması gerekirken, aksine onlar Batı kültür ve değerlerini olduğu gibi alıp benimsemiştir. Türk aydını bu durumda Batı taklitçiliği yapmış, "yaratıcılık" veya "millilik" örneği göstermemiştir. Bu tutumlarından dolayı halk ile aralarında bir "kopukluk", "yabancılaşma", "soğukluk", "zıtlaşma" ve" bütünleşememe" gibi ciddi toplumsal gerginlikler ve sorunlar çıkmıştır. Oysa ki Türk aydınlarından beklenilen ve istenilen şey, Türk kültürünü benimsemeleri, içinden çıkmış oldukları toplumun değerlerini yansıtmaları, Batıdan Türk toplumunun yararına olan şeylerin alınması ve olduğu gibi aktarılmaması, halka doğru yönelmeleri, beslendikleri kültürün Batı değil, Türk kültürü olması, halkını tanımaları, topluma öncülük etmeleridir.

BÖLÜM 3

3. TÜRK AYDINININDA MİLLİLİK SORUNU: ORHAN TÜRKDOĞAN'IN DÜŞÜNCELERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME

3.1. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfı

Orhan Türkdoğan, aydın sınıfın toplumsal tabakalaşma süreci ve toplumsal rolünün ele alınması noktasında Avrupa ve bilhassa ABD (Amerika Birleşik Devletleri) sosyolojisinde görüldüğü gibi, ülkemizde sosyoloji geleneğimizde bugüne kadar kültürel bir varlık olarak ele alınmadığını ifade etmiştir.

O, Batı düşünce geleneği ve Amerika düşünce geleneğinde bu düşünürlerin görüşlerinden yararlanmıştır. O, Vilfredo Paretto'dan başlayarak Jose Ortega Y. Gasset, Gaetano Mosca, John Dolard, Lyord Warner, Wright Mills ve Anthony Giddens'dan günümüzde R.M. Entman ve A. Rojecki'nin "Beyaz Anıda Siyah İmaj" isimli araştırmalarına kadar toplumsal yapı, tabakalaşma ve aydınlar tarihsel rolleri bakımından incelenmiştir.

Türkdoğan, aydın kavramını açıklarken, aydın sınıfın yeri ve rolü üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, aydın sınıfı tutum ve zihniyetiyle sosyal yapı, norm ve değerler arasında önemli bir bağlantı kurulabilir. O, ayrıca toplumdaki gerginliklerin nedenleri ve kökenleri araştırılırken itici ve yönlendirici bir güç olarak aydın sınıfın yeri ve toplumsal rolü üzerinde durulması gerektiğini dile getirir (Türkdoğan 2011: 39).

Türkdoğan, aydın kavramı açıklarken Türk toplumunun geçirmiş olduğu tarihsel değişimleri de göz önünde tutmuştur. Özellikle Tanzimat sonrasında meydana gelen modernleşme ve Batılaşma süreçlerini ele alır. Ona göre, aşırı batılılaşma/batıcılaşma yaklaşımında en önemli ve etkileyici faktörün, milli değerlerden yoksun bir aydın sınıfın bu olaylarla bağlantılı olmasıdır.

Türkdoğan, Osmanlı toplumundaki aydınların tarihsel sorunları ele alma biçimlerini eleştirir. Ona göre bu dönemin aydınları "sorunları görmezden gelen

sınıf" olarak tanımlamıştır. Türkdoğan, bu düşüncelerini açıklarken Ziya Gökalp'in *Halka Doğru* çalışmasından yararlanmıştır. Gökalp'e göre, Osmanlı'da aydınlar ile halk arasında bir kopukluk vardı. Çünkü aydınlar, halktan içinden değil de yabancı okullardan geliyordu. Bundan dolayı da bu aydınlar kozmopolit bir yapıya sahip olup, milli kimliği taşımıyorlardı. Halk ise, milli kültürün döl yatağını meydana getiriyordu. Türkdoğan, Gökalp'in bu eleştirilerini benimseyerek, halk ile aydın arasındaki bu ayrışma sorununa çözüm üretmeyi hedeflemiştir. Türkdoğan, aydın sınıfının toplumsal sorunlardan uzak oluşunu Kemalist sistemin halkçılık ilkesi ile çözmeye çalışmıştır. Bu ilke; halka doğru bir ilerlemeyi amaçlamaktadır. "Kemalist sistem", böylece duygu ve düşüncede ortak bir paydada buluşarak "millet"i oluşturmayı hedefliyordu. Bu süreçte aydın sınıfı önemli bir rol üstlenecekti. Böylece, Aydın-halk ayrışımı yerini bütünleşmiş bir toplum alacaktı (Türkdoğan 2011: 41).

Türkdoğan, toplumsal alanda halka doğru ilerleme ile meydana gelecek değişim ve dönüşümlerin bir benzerini, Batıda meydana gelmiş kökten yenileşme hareketleri olan Reform ve Rönesans hareketleriyle ulus-devlet projesi esas alınmıştır. Batı düşüncesindeki bu değişimi yine "Kemalist sistemin" ilkelerinde bulmuştur. O, bu sistemin ilkeleri aracılığıyla geçmişten süre gelen kozmopolit yapıdaki yönetici kadroyu dışlayarak, halkın içinden gelen ve milli değerlere saygılı bir aydın tabakanın yeniden doğuşunu sağlamayı hedeflemiştir.

Türkdoğan, aydın kavramı ile ilgili olarak Batı düşünürlerinden Arnold Tonybee'nin toplumsal sınıf hakkındaki görüşlerinden faydalanmıştır. Tonybee, bir toplumun yönetici sınıfını *yaratıcı azınlık* olarak ifade etmektedir. Ona göre, toplumun geleceği, kültürü, değerler sitemi kısaca alın yazısı bu yönetici kadronun, aydın sınıfının elindedir. Herhangi bir ülkede aydınlar, bunalımlı dönemlerde sorunların üzerine giderek çözümler üretemez, sadece uygarlık düzeyinin güçlü olduğu alanlara yönelim gösterseler, o zamanda yaratıcı azınlıklarını yitirmiş olurlar. Türkdoğan, Tonybee'nin "yaratıcı azınlık" kavramındaki görülen aydınların toplumsal sorunlara bazı dönemlerde çözüm üretip, bazı dönemlerde ise susmalarını Türk aydınlarının bir kısmı için kullanmıştır (Türkdoğan 2011: 50-51).

Türkdoğan, Tonybee'nin "yaratıcı azınlık" kavramına benzer olarak "kapı bekçisi" kavramını kullanmıştır. Türkdoğan'ın bu kavramı kullanmasının nedeni, Türk toplumunun, batıdaki gibi "kapı bekçisi" rolünü oynayan ulusal aydını yetiştirememiş olmasına bağlıyor. Deyiş yerindeyse, stratejik yerleri askeri ve sivil yönetimi "kul" olarak kabul ettiği "devşirme-dönme" kökenlerine teslim etmiş, halkını ise toprağa bağlı köylü "reaya" konumuna getirmiştir. Bu ikili toplum yapısı Osmanlı düzeninin bir ayrışımıdır. Tonybee'nin tespitiyle halkı "çoban" yöneticisi ise "sürü" olan toplum modelidir (Türkdoğan 2011: 51).

Görülüyor ki Osmanlı modeli, "patrimonial devşirme" yönetim biçiminde kozmopolittir. Yönetim, halkı ile bütünleşmeyen, kültür ve değerler normuyla aynı olmuş, Carter Findley'in yerinde tespitiyle "frenk meşrep" veya "alafranga çelebiler" ismi verilen Bohemien bir zümrenin elindedir. Bundan dolayı, Osmanlıda "yaratıcı azınlık" kesin manada "gayrimillidir. Türkdoğan'a göre Osmanlı, ulus-devlet modeline yönelmemiş, kendine has yerlilik kimliğine dayalı bir burjuva sınıfını yetiştirememesinden dolayı yazgısını kozmopolit yapıdaki bir azınlığa bırakma durumunda kalmıştır (Türkdoğan 2011: 51-52).

Türkdoğan, Türk toplumda görülen bu olumsuz durumların, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte çözüme kavuştuğunu iddia etmiştir. O, bu çözümün toplumsal yapıdaki iyileştirmelerde, özellikle eğitim alanında, görmüştür. O, ayrıca Mustafa Kemal'in kendine özgü mizacı ve yetişme tarzı nedeniyle ulus-devlet projesini akademik kuruluşlar ve bilimsel yöntemlerle gündeme getirmesini ve milletleşme çizgisinde görmesini olumlu bir gelişme olarak görmüştür.

Türkdoğan, toplumsal alandaki bu iyileştirmenin Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1931) ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) gibi iki kültür kurumu aracılığıyla yapıldığını ifade etmiştir. Ona göre, çağın dinamiği ulus devlet modeline yönelmekti. Bunun için de sosyolojik deyişle "standart kültür veya "büyük toplumda" tüm unsurların bütünleşmeleri gerekiyordu. "Standart kültür", Orta Asya'dan gelip, Anadolu'yu fetheden, üzerinde bin yıl sürüp giden Türk toplumudur. O halde, Türk ulusu, bir çan eğrisi olarak tüm halkları kimliğinde temsil etmek konumundadır. Çünkü, "büyük toplum" veya "standart kültür" rolündedir. Bu nedenle ulus-devlet,

aynı coğrafyada yaşayan, aynı dil ve kültürün paydaşları insanların oluşturduğu yeni ve çağdaş yapılaşmadır (Türkdoğan 2011: 52).

Türkdoğan, oluşturulmak istenilen sistemin Kemalist sistem ile birlikte meydana gelecek olan ulus-devlet model olduğu görüşündedir. Ona göre, Kemalist sistemin oluşturmaya çalıştığı uluslaşma veya ulus inşası savı sosyolojik bir gerçekliktir. Bundan dolayı, artık halkın kendi özüne dönmesi ve bin yılı aşkın bir süredir dilini, kültürünü ve yönetimi bıraktığı patrimonial devşirme unsurların yerini devletin gerçek sahibi olan Türklerin alması zorunluydu.

Türkdoğan, Atatürk'ün ansızın vefat etmesiyle birlikte Kemalist sistemin ulus-devlet projesi kesintiye uğradığını belirterek, patrimonial devşirme yönetimin yeniden gün yüzüne çıkmasına ve tekrardan stratejik öneme sahip olanları ele geçirdiğini söyler. O, Halk çocuklarının yoğun bir tarzda eğitim-öğretim olanaklarına sahip olamaması nedeniyle, sosyal hareketliliğinde oldukça sınırlı kaldığını belirtir. Ona göre, medya, iletişim, sanayi, sivil toplum kuruluşları ve yönetimin kritik sektörleri bu "azınlık" veya gerekli unsurların inisiyatifi altında egemenliğini sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir (Türkdoğan 2011: 52-53).

Türkdoğan, aydın kavramını açıklarken, Kemalist Sistemle bağlantılı olarak, Türk entelijansiyasını ele alır. Ona göre bu yapı, zengin bir tarihsel deneyime sahiptir. Yaklaşık 600 yıldır patrimonial devşirme tarzı yönetimin mimarları arasındadır. Cumhuriyet'le de bu yapısal durum değişmemiştir. Zaten kendileri de Kemalist Sistem'in Türk'e dönüş veya Türkleşme projelerine Nazi ve ırkçı eğilimler olarak karşı çıkmasıyla yönetimdeki ağırlıklarını ortaya koymaktadır. Ancak uluslaşmamış olmaları kendilerini iğreti olarak telakki etmeleri, kalkınma sürecinde adeta sorumluluk dışı bir alana itildikleri izlenimini vermektedir. Oysa aynı topraklarda yaşamamız, aynı insanlar içinde nefes alıp vermemiz söz konusu olduğu yerde, kırsal alanların kalkınması, yoksulluk kültürünün önlenmesi, birliktelik duygusunu öne çıkarmaktadır. Türkdoğan, aydın sınıfının Türk toplumlarındaki takındığı tavırlar aracılığıyla, toplumun diğer kesimlerine öncülük yapmasını istemiştir. Ona göre aydın sınıfı, Osmanlı ve cumhuriyetin sunmuş olduğu imkanlardan istifade eden, tutum ve zihniyetleri bakımından halen millileşmek istemedikleri anlaşılan bu elitist tabakanın sosyolojik manada "yaratıcı azınlık"

konumuna gelerek "sürü" halinde yaşamaya mecbur bırakılmış bu toprağın insanlarına sahip çıkmaları gerektiği düşüncesindedir (Türkdoğan 2011: 58).

Türkdoğan, Türk toplumunda özelliklede Osmanlıda aydın sınıfını; "millilik" ve "gayri-millilik" ekseninde ele alıp incelemiştir. O, Türk aydın sınıfının, yabancı kökenli yönetimin çıkarları için hareket etmelerini eleştirmiştir. Ona göre, Türk aydın sınıfı kozmopolit bir yapıda olduğundan dolayı Türk halkını ikinci plana atmıştır. Asli veya temel halk olan Türkler, bu aydın sınıfı tarafından "hor görülmüş", "önemsenmemiş", "geri plana atılmış" tır. Türkdoğan'a göre bu patrimonial devşirme tarzı yönetim anlayışı, yerini Kemalist sistemle oluşturulmak istenen ulus-devlet projesine bırakmalıdır. Ona göre, böylece devletin gerçek sahipleri olan "Türkler" merkezde olmak suretiyle diğer toplumlarında birleşimiyle tam anlamıyla bir bütünleşme sağlanmış olacaktı.

3.2. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfın Doğuşu

Türkdoğan, aydın sınıfın doğuşunu, *tarihsel kökenli ikili toplum modeli* başlığı altında açıklamıştır. Bu modele göre, Aydın sınıfının anatomisi, toplum dinamiğinin bir ürünüdür. Bu nedenle kendiliğinden oluşmuş yapay bir nesne değildir. Her toplum, tarihsel gelişimi sosyolojik evrimi kültür ve değerleri yanında, Le Play'in belirttiği üzere coğrafi etkenlerin de birlikteliği sonucu meydana gelir. Her şeyin içinde doğal bir ilişkiler düzenini ortaya koyar. Bu ilişkiler içerisinde Türk aydın sınıfı tarihsel koşulların oluşturduğu kurumlar arası ilişkiler sistemi ve değerler oryantasyonunun bir ürünüdür. Bu nedenle, toplumsal doku ile örtülmüştür. Aydın sınıfın yeri, eylem tarzları ve etkinlikleri, toplumun yapısı ve vasıflarıyla birlikte ele alınmalıdır (Türkdoğan 2011: 59).

Toplumsal yapı göz önünde bulundurulduğunda, sınıf ve tabakalaşma önemli iki kavramdır. Türkdoğan'a göre bu kavramlar, batı sosyolojisinde önemli bir yer alanı oluşturmaktadır. O bu kavramları şöyle açıklamaktadır: Topluma kimlik kazandıran, tabakalaşma biçimidir. Sınıfsız toplum teorisi aslından bir ütopyadır.

Türkdoğan, toplumun yapısındaki bu belirlenimleri, Türk toplumunun çekirdeğini oluşturan ve ülkenin asli sahibi olan boyun, Oğuz-Türkmen aracılığıyla açıklamıştır. Bu bağlamda Ünlü Fransız antropoloğu J. Cuisehier'in yerinde

teşhisiyle; bugün iki Türkiye vardır: Bunlardan birincisi hükümet Türkiye'si olan eski kentsel gelenek Türkiye'dir. İkincisi ise, bugünkü Türkiye'nin 4/5'ünü oluşturan ve Oğuz-Türkmen aşiretlerinden doğrudan doğruya gelenlerin kırsal gelenekli Türkiye'sidir. Benzeri bir tespite Ziya Gökalp sosyolojisinde de rastlıyoruz. Gökalp Türk kültür yapısını kültürel bazda almak suretiyle ikili (dual) kabul ediyordu. Buna göre bir yanda aydın kültürü, öte yanda halk kültürü olmak üzere birbirinden tamamen ayrışmış ikili bir yapılaşmayla karşı karşıya bulunuyoruz (Akt: Türkdoğan 2011: 63-64).

Gökalp aydın tabakanın 'Enderun'dan' yetişmesi nedeniyle 'gayri-milli' olduğu görüşündedir. Saray kültürü olan bu insanlar çoğunlukla kozmopolitti. Halktan kopmuş halkın kültürüne yabancıydı. Halk ise Gökalp'e göre, milli kültürü temsil eden temel tabakayı oluşturuyordu. Aydın tabakanın millileşmesi için halka gitmesi, halkla bütünleşmesi gerekir. Osmanlıda bu durum keskin çizgileri ile sürüp gitmiştir. Bu nedenle devleti yöneten sınıf 'Enderun mektebinden yetişmiş', kesme-devşirme-dönme diye belirlenen yabancı kökenli bir gruptur. Görüyor ki aydın-hak ikiliği Cuisehier'in yerinde tespiti ile Oğuz-Türkmen oluşumundan kaynaklanmaktadır (Türkdoğan 2011: 63-64).

Türkdoğan'a göre, Cumhuriyet'e kadar bu halk-aydın ikiliği veya çevre-merkez yapılaşması niteliklerini sürdürmüştür. Cumhuriyet rejimine kimliğini kazandıran 'Kemalist Sistem' dir. Kemalizm bir ideoloji olarak kabul gören bir yaklaşım biçimidir. Kemalist Sistem Osmanlının ümmet ideolojisine dayalı merkez – çevre modeline veya yönetici (Enderun) halk(reaya) ikiliğine tez olarak karşıttır. Merkezin millileşmesi temel felsefeyi oluşturur. Kozmopolit bir tabakanın ulus-devlet yolunda olan bir toplumu yönetemeyeceği kanısındadır. Bunun içinde 'ümmet' ten 'Millet'e geçmek gerekiyordu. Ona göre, çağın dinamiği de budur (Türkdoğan 2011: 64-65).

Türkdoğan, Kemalist Sistem ile beraber oluşturulmak istenen yapı ile ilgili ve bu yapı sonucunda meydana gelecek olan, milli değerlerin ön planda olduğu bir aydın sınıfının oluşumu fikrini desteklemektedir. Bu sistem, ortak bir dil ve tarih bilinci yaratmak sureti ile tüm toplumun 'Türklük' olgusunda birleşmelerini öneriyordu. Dil ve tarih bilincinin dışlanması, 'mozaikleşme' veya 'Osmanlılaşma

’ya dönüşüm demek olurdu. Böyle bir dönüşüm, bir azınlık grup için ‘egemen toplumun’ devreden çıkarılması ve dışlanması anlamı taşırdı. ‘Türk’e Dönüş’ veya ‘Türkleşme’ hiçbir vakit ırkçı eğilim değildir, tamamen sosyolojik bir oluşumdur. “Madem ki devleti kuranlar Türklerdir, yönetimi Türklerin ele alması gerekir” tarzındaki topyekûn bir tasfiyecilik veya ‘Türkleştirme’ diyebileceğimiz bir yaklaşım tarzı ‘Kemalist Sistemin’ karşıt tezidir (Türkdoğan 2011: 64-65).

Ayrıca Kemalist sistem, yasal bir haktan veya toplumsal bir antlaşmadan hareket etmektedir. Sisteme göre, bin yıldan beri yönetimden uzaklaştırılan, dışlanan ve ‘etrak-i bidrak’ olarak aşağılanan bu insanlara, çağın dinamiği olan bir kimlik veya benlik kazandırma zamanı artık gelmiştir. Görüldüğü üzere, bu oluşum Türkiye Cumhuriyeti bayrağı altında yaşayan soy, din ve kültür farklılıklarını ortadan kaldırarak tüm unsurları ‘Türklük’te özdeşleştirmek veya ‘aynılaştırmak’ demek değildir. Sadece ve sadece unutulan, kimliği dışlanan bir halkın, devleti kuran egemen topluluğun kendini kendinde bulması, kendi olması bilincine varmasıdır(Türkdoğan 2011: 65-66).

Türkdoğan, aydın sınıfın doğuşunu açıklarken ele aldığı bir düşünce de *ulus devlet projesi ve karşıt eğilimler* görüşüdür. Kemalist sistem ile oluşturan ulus-devlet modeli beraberinde kozmopolit yönetici sınıf veya aydın sınıfının eleştirilerine maruz bırakılmıştır. Kemalist sisteme yönelik en önemli eleştiri, siyasal İslamcılar ile Patrimonial devşirme tarzı yöneticilerden gelmiştir. Siyasal İslamcılar, ulus devlet tezi yerine ‘ümmet’ ideolojisini Balkan ve Ortadoğu akıbetine rağmen bir saplantı olarak sürdürmüşlerdir, bu nedenle sisteme karşı çıkmışlardır. Çağın dinamiğini, ‘ümmet’ olgusunun gerçekliğini ve kapsamını kavrayamamıştır. ‘Türkleşme veya ‘Türk’e Dönme’ sürecini ırkçı bir tasfiyecilik tarzında algılayan kozmopolit aydın kadro ise, sistemi, ırkçı radikal bir hareket olarak kabul etmiştir. Bu nedenle, son yıllarda bu gelenekli tabaka, ‘Kemalist Sistemi’ ilişkisi olsun olmasın varlık vergisi, ‘Vatandaş Türkçe Konuş’, Trakya ve İzmir (Elza Niyepo) olayları, iskân yasaları, hatta Menemen Olayları (Yosef ben hayim’in idamı) gibi değişik konularda örtülü bir biçimde eleştirmek sureti ile kendilerine yasallık kazandırmaya, kamuoyu oluşturmaya çaba göstermektedir (Türkdoğan 2011: 66).

Kemalist Sisteme yönelik bir diğer eleştiri, gelenekli elitist grup tarafından yapılmıştır. Bu grup 'Kemalist Sisteme' yönelik eleştirisini 'Türk Hümanizması' tezi aracılığıyla yapar. Bu teze göre, ülkenin milli bir kültürü yoktur, sadece Anadolu Uygarlıkları adı verilen bir 'ortak kültürü' söz konusudur. Bu görüş 'Kemalist Sistemin' temel felsefesine zıttır. Zira Anadolu Uygarlıkları Teorisine göre "Hititler, kuşkusuz Türk değildir ama biz Türkler biraz Hitit, biraz Frikyalı, biraz Lidyalı, Kapadokyalıyız." Anadolu Uygarlıkları alt yapısı Greko-Latin uyrukluların bir oluşumudur. Bu nedenle kendine özgü bir Türk kültürü yok, ortak kültür vardır. Birlikte yaşayan halklar, toplumsal evrim sonucu birbirinin kültür değerlerinden yararlanarak yeni sentezler oluşturmuşlardır, hepsi o kadar" Oysa bu tez, 'Kemalist Sistemin' temel esprisi ile karşıttır (Türkdoğan 2011: 67).

Türkdoğan'a göre, Kemalist sisteme yönelik bir eleştiri de "dilin kullanımı ve özgünlüğüne" yöneliktir. Bu eleştiri, Güneş Dil Teorisi ve 'Türk Tipi' gibi, Türkleşme olgusuna yönelik akademik çalışmaları da yine Enderuni Aydınlar tarafından rasizmin bir yansıması olarak algılanmış, çoğu kez alaycı bir üslupla eleştirilmiştir. Dil, milletleşme veya ulus devlet yapılaşmasında temel unsurdur. Bu nedenle Arapça-Farsça karışımı yapay bir dilden, halkın konuştuğu Türk diline yönelmek gerekiyordu. Bundan dolayı Atatürk, Viyanalı dilci Dr. Kverdiç'in ileri sürdüğü Güneş Dil Teorisi ile yakından ilgi göstermiştir. Kverdiç'in bu psikolojik tezine göre; ilkel insanın Güneş'e bakarken duyduğu korku ve hayranlık karşısında çıkardığı sesler sonradan kelime (sözcük) lere dönüşmüştür. Türkdoğan'a göre, Enderuni aydınlar, dil teorisini *Ari* ya da *Semitik* köklere bağlamak çabasında olmuşlar fakat bu çabaları başarısızlıkla neticelenmiştir. Bu teori, ulus-devlet sürecinde Türkler, kökenleri ve Türk Tarihi üzerine yapılan araştırmalarla eş zamanlı olarak yürütülürmüştür. Kemalist Sistemin amacı Türklere özgü bir uygarlık beşiği bulmak, Arapça-Farsça'nın ötesinde Türk dilinin gerçek kimliğini ortaya koymaktı. Çünkü, dil ve tarih bilincinde ortak paydada birleşmek, ulus-devlet olgusunun gerçekleşmesi anlamını taşıyordu (Türkdoğan 2011: 68-69).

Türkdoğan, milli aydın sınıfı oluşumuna dair yapılan eleştirilere karşın, bazı noktalarda destek de bulmuştur. Bu desteği Türk Tarih ve Türk Dil Tetkik Cemiyetleri'nin "ortak kültür" teorisi ile alır. Türk Tarih ve Türk Dil Tetkik Cemiyetleri 'ortak kültür' teorisine karşıt, tamamen Asyatik kökenli verilere

dayanarak milli kültür örneğini ortaya koyuyordu. Dönemin resmi sosyoloğu olarak görülen Gökalp de 'Milli Kültür' gerçeği üzerinde durmak sureti 'aydın' kültürüne karşı çıkıyordu. Gökalp'e göre milli kültür halkta yaşamaktadır, aydın kültürü yapısı nedeniyle tamamen kozmopolit bir 'Enderun' kültürüdür (Türkdoğan 2011: 68).

O halde Atatürkçü tez 'ortak kültür' olgusuna karşıt olmasına rağmen, Enderun grubunun milli kültürü dışlamasının gerekçesi ne olabilir? Asıl verilmesi gereken cevap da budur. Örtülü Atatürkçü grubunun görünümü altında Enderun aydının, 'Türklük' kavramını, dışlaması her şeyden önce 'Yeni Osmanlılık' denilen bir mozaik yapının gündeme taşınması ve kamuoyu oluşturması anlamı taşır. 'Birimizin değil, hepimizin ortak olduğu' bir model, bu grubun medya, iletişim organları, eğitim-öğretim kanalları ve sivil toplum örgütleri yoluyla oluşturmaya çalıştıkları bir yöntemdir (Türkdoğan 2011: 68).

Kemalist sistemi, örtülü veya gizli bir biçimde eleştirenler, onun kişiliğinde Türk milliyetçilerini 'faşizm' ve 'ırkçılık' ile suçlayanlar, sözcüğün tam anlamıyla Patromonial devşirme tarzı yönetiminin yandaşlarıdır. Bunlar, bulundukları kilit noktalarda Türk toplumunun alın yazısına ambargo koymak suretiyle sürekli ulusal değerleri yıkan, aşağılayan bir ruh haleti içinde hareket ederek sosyalizme, komünizme, etnik bölücülüğe, mozaikleşmeye giden yolu izlemeyi yeğlemişlerdir. Ancak kendi aralarındaki ırki-dini bağlılık ve cemaatleşme bilincini hiçbir vakit yitirmemişlerdir (Türkdoğan 2011: 72).

Türkdoğan, aydın sınıfın doğuşunu açıklarken ele aldığı bir düşünce de *dışa bağımlı aydın tipolojisidir.* Türk toplumunda aydın sınıfının yapısını incelerken temel varsayımımız toplum yapısını oluşturan seçkinci tabakanın ulusal değerden uzak, kozmopolit bir görünümü yansıttığı gerçeğini ortaya koymaktı. Türk toplumunu Türk olmayan bir tabakanın bin yıl yönetmesi, sosyolojik açıdan tartışmaya açılmalıdır. Azınlık bakış açısı ve idiomu ulusal kültürle bütünleşmemesi ve ona ters düşmesinden ötürü Tonybee'nin deyişi ile Batı'ya sonuna kadar açık Herodian bir zihniyetin hakimiyetini sağlamıştır. Tonybee'ye göre: "Herodianlığın iki önemli zayıflığı kendini ele verir. Bunlardan ilki, yaratıcı değil taklitçi olmasıdır. Bu yüzden bir başarıya ulaşsa bile, insani bir yaratıcılığı geliştirmek yerine, taklit ettiği toplumun makine yapımı maddelerini oluşturmaya mahkûmdur. İkincisi,

Herodianlığın bu yolu seçenlerden ancak bir azınlığı kurtuluşa erdirebileceği gerçeğidir. Çoğunluk, taklit edilen bir toplumun yönetici sınıfının emrine girmeyi göze alamaz. Bunların kaderi, taklit ettikleri toplumun işçi sınıfını artırmaktan ibarettir. Herodianlığın etkisiyle bu insanlar, ülkelerini Batı'nın milli devletlerinden biri durumuna getirip, Batılı kardeşleriyle aynı derecede eşit, özgür ülkeler haline gelseler bile bir şey değişmeyecektir." (Türkdoğan 2011:73).

Türkdoğan Türk toplumdaki dışa bağımlı aydın tipolojisinde, toplumdaki kozmopolit aydınların tarihsel süreç içerisinde gayr-i milli tutumunu devam ettirdiğini iddia etmiştir. Ona göre, Osmanlı aydını, Cumhuriyet'le de geleneğini sürdürmüş, soydan, soptan ayrılmamıştır. Nitekim, Rasih Nuri İleri bu gerçeği bir yazısında şöyle dile getiriyordu: "Nasıl ki bir Müslüman aileden insan Müslüman olursa, ben de sosyalist bir aileden sosyalist oldum. Bu, benim kişisel bir meziyetim değil aile kaderim diyeceğim geliyor." Rasih Nuri İleri'nin bu yorumu yabana atılır cinsten değildir; aksine, tarihsel bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu tabaka, açık toplum modeli yerine, kendi aralarında sosyal bir kast oluşturmak suretiyle gelenekli yapısını sürdürüyordu. Aybarlar, İleriler, Baştımarlar, Sargınlar, Ranlar, Sohtorikler, Dinolar, Serteller (Sabiha) ve ötekilerin hemen hemen hepsi 'Paşazadeler' topluluğuna mensupturlar. Türk toplumunun kaderini elinde tutan önemli bir entelijansiya grubu, 'Paşazadeler' sülalesinden gelir. Bunlar arasında 'Şakir Paşa', 'Abidin Paşa' kastı en dikkat çekici olanıdır. (Türkdoğan 2011:76).

Türkdoğan'ın dışa bağımlı aydın tipolojisine taraf bir düşüncede olan, Yeni Anadoluculuk' akımı, 'Kemalist sistem'in Asyatik kültür ve uygarlık teorisine karşıt bit yapıyı ortaya koyuyordu. Nitekim, 1920'lerde Mehmet Halil tarafından Anadolu Mecmuası'nda kaleme alınan 'Milliyetperverliğin Manası' adlı bir makalede, Anadoluculuk görüşü şöyledir: Türk, milletin bir ismi değildir. Türk, sadece belli bir ırka sahip bir toplumu içermez. Çünkü; içinden Anadolu'da Azeriler, Kuzey Türkleri, Türkistanlılar vb. gibi birçok milletin çıktığını söyler. Ona göre bu milletlerin hepsi kesin olarak Türk'tür fakat, bir milleti meydana getirememektedirler. Eğer bunların kültürleri ve vatanları olsaydı bu gerçekleşirdi. Fakat onların vatanları ve kültürlerinin bile aynı olmayıp, farklı olduğunu belirtir. Yeni Anadolucuların hedefi açıktır: 'Kemalist sistem'in' Asyatik tezine karşıt bir yaklaşım tarzını ileri sürmek suretiyle "Anadolu, Anadolulularındır." Demişlerdir.

Bu suretle, Türkleri aradan çıkarıp onları geldikleri yere itmişlerdi. Bu iddialarına destek çıkan Mavi Yolculuk akımı, Türk Hümanizması tezi, günümüzde de 'ortak kültür' teorisi ile oluşturulan yeni bir planla ulus-devlet bütünleşmesini engellemeye veya köstek olmaya çalışmaktadır (Türkdoğan 2011: 76-7).

Türkdoğan'ın dışa bağımlı aydın tipolojisinde Batılılaşma ve modernleşme düşünce akımları etkin bir rol oynamıştır. Ona göre Osmanlı toplum düzeni, Batılılaşma ve modernleşme sürecinde, genellikle referans çerçeveleri dışa açık(openmind), Batılı norm ve değerlerle toplumsallaşmış bu elitist kadro, kolejlerde yetişmeleri nedeniyle halktan kopuktur. Türk Tarih Kurumu tarafından da yayımlanan 'Türk Hümanizması' adlı eserde çizilen profil, 'Enderun aydını'nın' Batı'ya açık zihniyetinin sınırlarını ve mahiyetini göstermesi açısından önemli olsa gerek. 'Türk Hümanizması'na' göre yenilik alanında toplumsal aktör olarak rol alması gereken aydın tipinin karakteristiği ne olmalıdır, görelim: "Tam hümanist bir Türk bulmak için, çocukluğundan beri Batı toplumlarında yaşamış bir tip düşünülmeli yahut tamamıyla hümanist hayat felsefesini benimsemiş bir eğitim içinde yetişmiş bir fert tasavvur edilmelidir (Türkdoğan 2011:80).

'Kültür hümanizması'nın öngördüğü aydın tipi, artık toprağı ekip biçen, köylü konumundaki 'reaya' çocuğu olamaz. Çünkü bunlar, kökeninde büyümüş, okuyup yazması bile şüpheli, 'sürü' niteliğinde bırakılmış insan kitlesi … Oysa hümanist aydın, çocukluğundan beri Batı kültüründe yetişmiş, hümanist felsefeyle büyümüş kimsedir (Türkdoğan 2011:80-81).

Türkdoğan, Türk toplumunun da aydın sınıfın yapısını incelerken, özellikle "Kemalist Sistem" üzerinde durur. Ona göre, bu sistemin amaçladığı şey, "Türke Dönme, "Öze Dönüş", Türkleşme" dir. Ancak, oluşturulmak istenilen bu sisteme karşıt olan birtakım grupların olduklarını ifade eder. Ona göre, bu gruplar, "mozaikleşmiş", çok kültürlü" ve "kozmopolit" yapıları destekler. Onun içinde bu sisteme karşı, karalama kampanyalarının düzenlendiğini ve asılsız suçlamalara maruz bırakıldığını belirtir. Ayrıca o, Türk toplumunda sürekli olarak bir "ikililik" yani "halk-aydın" ayrımı yaratılarak toplumsal birlik ve beraberliğinin sağlanamadığı düşüncesindedir.

3.3. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sosyolojisi ve Toplumsal Boyutları

Bir önceki bölümde, aydın tabakasının doğuşu ele alınırken toplum yapısına değinilmişti. Ancak, Osmanlı'dan kaynaklanan bu ikili yapının işleyiş biçimi ve yapısal özelliklerinin bir yanda halk, öte yanda yabancı soylulara bırakılmasının nedenlerinin tartışılması gerekir.

Türkdoğan *Türk Toplumunda Aydın Sınıfının Anatomisi* adlı eserinin *Toplumsal Yapı ve Aydın Tipolojisi adlı* bölümünde toplumsal yapı nedir? Sorusunu sormuştur. Bu soruya Ozankaya şu şekilde açıklama getirmiştir; Toplumsal yapı, toplumu meydana getiren birtakım kurucu öğelerin (eğitim, ekonomi, nüfus, siyaset gibi) bir araya gelmesinden oluşur. Bu bağlamda toplumsal yapıyı, bu kurucu öğeler arasındaki süreklilik arz eden ve örgütlenmiş ilişkiler sistemi olarak belirtir.

Toplumsal yapıya ilişkin bir diğer yaklaşımı Levy Strausse'un Fonksiyonalist Okulun'da görülür. Yapısalcı veya işlevselciler, sosyal yapı mefhumuyla toplumsal hayatın sadece belirli bir kesimini değil, toplumun tüm kurumlarını kapsayacak şekilde incelenmesi gerektiği inancındadırlar. Görülüyor ki yapı, "Toplum nasıl düzenlenmiştir?" işlev ise "Toplum ne yapar?" sorusunun cevabını verir. Bu açıdan bakıldığında işlev, toplumun dinamik yönünü ortaya koymaktadır (Akt: Türkdoğan 2011: 84).

Toplumsal yapı, sosyolojinin çekirdeğini oluşturması açısından Bottomore için önemli bir kavram olarak yorumlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, S. F. Nadel, H. Gerth ve C. W. Mills'in birleştikleri ortak bir tanıma dikkatimizi çekmektedirler. Buna göre toplumsal yapı, somut nüfus ve davranışlardan başlayıp fertlerin karşılıklı rol oynama eğilimleri neticesinde beliren ilişkiler ağına kadar uzanan bir dokuyu oluşturur. Gerth ve Mills için de sosyal yapının açıklanmasında 'rol' kavramı kilit unsurdur. Rol, kurumları tanımlamada nasıl hareket ettirici unsur ise, aynı şekilde kurumlar da sosyal yapıyı belirlemede öylesine etkindir. Böylece, 'toplumsal rol' aracılığıyla yürütülen sosyal yapı araştırmaları ve kurumlar aracılığıyla yürütülen yapısal irdelemeler arasında temel bir fark görülmemektedir. (Türkdoğan 2011: 85).

Türkdoğan, yapısal araştırmaların Türk sosyolojisinin dinamik alanını meydana getirdiğini ve bu araştırmaların zamanla kültürel alanda yerini ve rolünü aldığını söyler. O, gelenekli Türk toplum yapısının problemlerini ele alırken, gelenekli yöntem (tasvire dayalı) yerine tamamen "tarihselci" bir yaklaşım izleyerek, "sosyolojik, antropolojik" temeller ışığında inceler.

Türkdoğan, Osmanlıdan başlayarak günümüze kadar toplumsal yapıyı; merkez-çevre modeli, Kemalist sitemin yapılaşma süreci, zenginlik-yoksulluk kültürü gibi konular çerçevesinde inceler. Onun, 1971'deki *Malakanların Toplumsal Yapısı* ve 2002 yılında ortaya koymuş olduğu *Türk Toplum Yapısı* ve isimli eserleri fonksiyonalist(işlevselci) model ile yaptığı çalışmalarıdır. O, bu iki çalışmasında da nitel araştırma yöntemlerini kullanmıştır. *Türk Toplum Yapısı* isimli eserinde saha çalışması yaparak gruba katılmıştır (Başak 2005: 51).

Kısacası, insan toplumunun oluşumunun belirli düzenlemeleri ya da süreçleri gerektirdiği açıktır. Bir başka deyişle "Toplumun işlevsel(fonksiyonel) ön gereklilikleri bulunmaktadır. "Bu gerekliliklerden bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Bildirişim sistemi,
2. Üretim ve dağılımla ilgili bir ekonomik sistem,
3. Yeni nesillerin toplumsallaşmaları(sosyalizasyonları) için aile ve eğitim de dahil birtakım düzenlemeler,
4. Otorite sistemi ve iktidarın (yetkenin) bölüşülmesiyle ilgili sistem,
5. Toplumsal tutumun sürekliliğini sağlayan ve doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi kişisel olaylara sosyal bir değer kazandıran merasimler (ritüeller) sistemidir.

Bunlar toplumsal yapının ilk akla gelen öğeleri arasında yer almaktadır (Türkdoğan 2011:85-86).

Francis Fukuyama da sosyal yapı ile kültürle arasında ayırım yapmaktadır. Ona göre toplumsal yapı, daha çok aile, klan, meşru sistem veya ulus gibi somut olan sosyal örgütlerle meşgul olur. Kültür ise, sembollerde saklı olan anlamları tarihsel süreç içerisinde iletimini sağlaması, iletişimde bulunması, varlığını sürdürmesi ve yaşama yönelik tutumlarla ilgili bilgilerin gelişim sürecidir.

Bu çerçevede, baba ve oğul arasındaki ilişkiye dair Konfüçyüs öğretisi kültüre aittir; günümüzün baba soylu Çinli ailesi ise sosyal yapıyı temsil eder. Görülüyor ki Fukuyama'ya göre sosyal yapı, kurumları incelemektedir (Türkdoğan 2011: 86).

Bu çerçeve içinde sosyal yapı, kategorilere ayrılan insanların ilişkiler ağındaki oluşumunu belirleyip, süreklilik dahilinde parça ile bütün arasında var olan bu ilişkiler düzenler. Bu nedenle sosyal sistemle sosyal yapı arasında önemli benzerlikler vardır. Çünkü, Talcott Parsons'un da ileri sürdüğü üzere "Sosyal sistem; değişkenlerin kısımları arasındaki unsurların birbirlerine olan bağlantılarını inceler." Böylece, değişkenlerin parçaları arasındaki göze çarpan ilişkiler ağının önemini ortaya koyar. O halde bir sistem, değişkenin unsurları arasındaki bağlantıları belirlemektedir. Nitekim, Emile Durkheim da bir bütünün, parçaların bütünü ile özdeşleşmenin ötesinde farklı bir şey olduğunu ileri sürerken, özellikle bu parçaların temel unsurlardan farklılığını vurgulamaktadır. Bu ilkeden hareket ederek, toplumun, sadece bireylerin bir toplamı olmadığını ileri sürüyordu. Sistem de kendi özelliklerini taşıyan spesifik bir gerçeği temsil eden unsurların birleşiminden ibarettir. Bu nedenle, toplumsal yaşantının açıklanmasını, bizzat toplumun kendi doğasında aramalıyız. (Türkdoğan 2011: 86-87).

Türkdoğan'a göre, bu değişik yorumlar, bir noktada sosyal yapı ile sosyal sistem arasındaki yaklaşımı ortaya koymaları bakımından dikkat çekicidir. Türk sosyolojisi geleneğinde, daha ziyade sosyal yapı kavramı ön plana çıkmış, buna karşılık sosyal sistem yenilerde ağırlığını duyurabilmiştir. Ne yazık ki, sosyal sistemi hareket noktası olarak kabul etmek suretiyle yapılmış araştırmalara pek az rastlıyoruz. Sosyoloji geleneğimizde, sosyal yapı ve sosyal sisteme dayalı araştırmaların ötesinde, salt kurumlar ele alınmak suretiyle yürütülmüş bilimsel eğilimler öncelik kazanmaktadır (Türkdoğan 2011: 87).

Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Yapısını ve Tipolojisini* incelerken, bu unsurlar çerçevesinde olayları yorumlamamız ve onlara tarihsel çerçevede bir içerik kazanmamız gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, bu yöntem sağlanmadığı takdirde, sosyal yapı araştırmaları bir verbalizme (sözcüklere boğulma), laf yığınına dönüşür. O, Türk sosyoloji geleneğinde oluşturulmaya

çalışılan bu tür tasvirci (descriptive) yaklaşımların bir yarar sağlayacağı kanısında değildir.

Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfının Anatomisi* adlı eserinin, *Yönetimin Yabancılaşması* bölümünde, aydın sınıfın halk ile bağının koparılası ve bunun sonucunda meydana gelen yabancılaşmayı açıklamaktadır. Bu yabancılaşma süreci Türk devletleri arasında "kültürel aktarımın" olmayışından kaynaklanır. Ona göre, tarihsel süreç içerisinde bin yıla yakın (Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemleri) bir sürede sistemsel olarak önemli bir değişikliğe gitmiş ve köklerinden kopmuştur (Türkdoğan 2011: 90-91).

Türklerin merkezde olduğu bir yapının oluşması ve diğer etnik grupların da onun etrafında yer alması koşuluyla olan bir yapı inşa süreci zorunludur. Bu süreçteki temel kavramlar olan 'büyük toplum' veya 'standart kültür' Türkdoğan'ın görüşünü destekler niteliktedir. Bu kavramsal bağıntıyı şöyle açıklamıştır: "Standart Kültür'ü 'Türk budunu. 'Osmanlı, yaklaşık 550 yıl sonra bu kavramı gündemden çıkaracak, yerine 'Hanedan-ı Osmani' unsurunu koyacak ve 'ümmet' ideolojisi altında bu yaklaşımına yasallık kazandırmaya çalışacaktır. Böylece, 'Türklük' devreden çıkarılmış olacak, toplum asabiyesini yitirecektir.

Büyük Selçuklu Devleti'nin, yaklaşık üç yüz yıl sonra bu kültürel zenginliği yıkarak yabancılaşma sürecinin içine girmesi, Türk kültür sisteminde ortaya çıkan ilk ve önemli yarılmayı gösterir. Bir diğer kültürel yarılmaya (cleavage) Anadolu Selçuklu Devleti'nde rastlıyoruz. Bu devlet de aynı şekilde, Farsça'yı resmi dil olarak sürdürmüş, yönetimi de büyük oranda İran'dan ithal edilen beyin gücüne terk edilmiştir (Türkdoğan 2011: 93-94).

Göktürklerden itibaren gelişen devlet geleneğimiz, yukarıda belirtildiği üzere Selçuklular ve Osmanlı'da önemli kültürel yarılmalara uğramıştır. Yönetim 'devşirme'lere tahsisi, kendi halkının da toprağa bağlı köylü konumuna getirilmesi, Türk toplum yapısında gözlenen en dikkat çekici yozlaşmayı oluşturmaktadır. (Türkdoğan 2011:94- 95).

Türkdoğan, toplum yapısına yönelik yaklaşımlar, yönetici tabakada gözlenen statü ve rol farklılaşmaları yanında, 'yönetici' kimliğinin yeni tarz biçimlenmeleri, değer ve yönelim (orientasyon) sürecinde gözlenen 'hanedan' olgusunun ön plana

çıkarak ‘budun’ gerçeğinin dışlanması gibi önemli ‘Ben merkezli’ oluşumların belirlenmesi, özellikle halkının bir kesimini ‘Türkmen’ olarak yorumlaması sonucu sektizme sınırlamalar getirmesi, toplumsal sistemin amaç ve normlarında beliren hayati sapmalar olarak gözlenmesi gerektiğini belirtir.

Türkdoğan, yönetici sınıfına ilişkin düşüncesini Halil İnancık’ın *İstimalet Teorisi*, aracılığıyla düşüncesine açıklık getirmiştir. Bu teoriye göre, ‘devşirme’ modeline bir çözüm getirmesi açısından haklılık taşısa bile, Osmanlı’nın bu tür bir zihniyet oluşumuna yönelmesi eleştiriye açık tutulmalıdır. Çünkü Selçuklulardan beri Osmanlı’ya, Edward Shills’in ileri sürdüğü merkez-çevre modeline uygun bir yapılaşmanın egemen olduğuna tanık olmaktayız. Osmanlı, kendini merkeze alarak Oğuz kabul ediyor, çevreyi ise Türkmen biçiminde algılıyordu. (Akt: Türkdoğan, 2011: 95-96).

Bu oluşumu, İran Selçuklu Devleti başlatmış, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti de devam ettirmişti. Oğuz-Türkmen ikiliği, gelenekli Türk toplum yapısında gerçek anlamda bir kültürel yarılma ve zihniyet ayrışımıdır. Her üç devlet yönetiminde de merkez kendini Oğuz olarak algılamış, çevreyi de Türkmen olarak kabul etmiş ve dışlamıştır. Çevreyi oluşturan Türkmenler, merkezi temsil eden Oğuzlara nazaran yerleşik yaşantıları olmayan, sürekli göçebe bir yapıyı oluşturuyorlardı. Ancak bunlar, sürekli hayvan yemi ve ganimet isteklerinden ötürü, Memlük güçleriyle devreden çıkarılıyordu. Stanford Shaw’un belirtiği Memlük güçlere dayalı bu ikame unsur, Osmanlı yapısında da aynen uygulanacak, bu defa ‘devşirme’ olgusu devreye girecektir. Böylece, I. Murat tarafından, Türk soylularının yolunu kesmek amacıyla, Hristiyan vassal askerlerinden düzenli ordu kurma usulü denenmiş oluyordu. Böylece Osmanlı, kuruluşundan itibaren, ‘Türklük’ olgusunu devreden çıkararak, yerine ‘hanedan’ kavramını ikame etmek suretiyle ‘standart kültür’ü silip atmış oluyordu. İnancık’ın ‘istimalet teorisi’, bu gidişe bir çözüm yolu veya yaklaşım tarzı getirmiş olsa bile, girişilen usulün ‘makuliyeti’ kabul edilemez (Türkdoğan 2011: 96).

Osmanlı devletinde yönetici sınıfının yabancılaşma sorununu ele alan Metin Heper, sorunu şöyle dile getirmiştir: “Osmanlı’da merkez, sürekli bir biçimde çevreyi fitne unsuru olarak görmüş, Cumhuriyet’te de bu eğilim devam etmiştir.

diyordu Heper, günümüzdeki bu çevreyi fitne unsuru olarak görme eğiliminin sürekliliği için de aynen şöyle bir yaklaşımda bulunuyordu: "Türbanlı-sakallı öğrenciler dahil, İslami kesime mensup herkes kökten dinci telakki edilmiştir. Böylece İslam, taşralının daha doğrusu reayanın olmalıydı değerleri olarak algılanmış, bu nedenle dışlanmıştır. Yalnız merkezi odak noktası ile laikperest seçkinler, görüş birliği içinde kalmışlardır. Günümüzde de merkezin sivil toplumların görüşlerini almadan uyguladığı Jakoben hareketleri bu kategoride düşünmelidir." (Akt: Türkdoğan 2011: 97).

Heper, bu görüşünü şöyle detaylandırmıştır. Ona göre, Merkez-çevre gerginliğinin, bilimsel çözüm yolları dururken, Osmanlı'nın ikili kimliğine dönüşmesinin tehlikeli boyutlarını ortaya koymaktadır. Hatta o, 1945 sonrası Türkiye'de demokrasinin başarısızlığının da merkezi devlet seçkinlerinin güçlerini korumuş olmalarından kaynaklandığını açıkça belirtmektedir. Heper'e göre: "Devlet seçkinlerinin, yasaları halkı kucaklayan sivil nitelikte yapmak yerine daha 'ussal' yapmaları sistemi yozlaştırmaktadır." Türkiye'de, modernleşme çabaları da halk katmanlarından gelmesi gerekirken, yine devlet seçkinlerinde gelmektedir. Heper'in bu açıklamaları, gelenekli Osmanlı toplum modelinin Cumhuriyet döneminde de devam ettiğini göstermesi bakımından manidardır. Gerçekte çevre, horlanan, sürekli dışlanan ve aşağılanan niteliklerini günümüzde de sürdürmektedir (Akt: Türkdoğan 2011: 98).

Türkdoğan, *yönetimin yabancılaşması* konusunu, Türk toplum yapısından hareketle ele alarak aydın sınıf ile bir bağlantı kurmuştur. Ona göre, Osmanlı'da elitist tabakanın kozmopolit oluşu, görüldüğü üzere sistemin bir parçasıdır, sistemden kaynaklanmaktadır. Yöneticinin hedefi, kendi soyunu dışlayarak devleti temsil eden stratejik sektörleri yabancı soylulara bırakmaktır. Halk tabakası, böyle bir yönetim biçiminde en ufak bir sorumluluk payına sahip değildi; toplumsal rolü, hiyerarşik yapılaşmada sadece merkezi yöneticilerin vergilerini ödeme, toprağa bağlı kalma, Toynbee'nin yerinde tespitiyle 'sürü' durumunda olma idi. Klasik dönem boyunca da 'halk' unsurunun bir toplumsal hareketlilik sürecine uğradığı iddia edilemezdi. Bu nedenle, statü ve rolleri aşağı düzeyde bulunuyordu. Buna karşılık, patrimonial devşirme, askeri ve bürokratik kimliğinden ötürü toplumsal sıralamanın üst

katmanında yer almaktaydı. Sarayda yetişenlerin (Enderun) halkla bir bağlantıları yoktu, milli kültürden de yoksundular (Türkdoğan 2011: 104-106).

Toynbee ile benzer bir düşüncelere sahip olan Gökalp, devşirme tipolojisini kozmopolit görmesi 'Halka Doğru' makalesinde açıklanmıştır. Aydın, halka giderek milli kültürü kavrayacak, onu kendi değerleriyle yoğurarak yeni bir sentezin oluşumuna katkıda bulunacaktır. Çünkü, 'kozmopolit'tir, 'devşirme'dir, yabancı okullarda yetişmiştir ve milli kültüre yabancıdır. Görülüyor ki aydın-halk ayrışımı sistemden kaynaklanmaktadır. Osmanlı'nın 'ümmet' ideolojisi, İslam'ın 'kavmini tanıma, kavmine hizmet etme' ilkelerini dışlayarak, yönetimi yabancı soylulara terk etmek suretiyle milli aydın tipolojisini ortadan kaldırmıştır (Akt: Türkdoğan 2011:106).

Milli aydın tipolojisinin olmayışı, Türkdoğan'ın Türk toplumunda gördüğü en önemli sorun ve eksikliklerden biridir. Ona göre, bu eksikliğin temelinde yatan birçok neden bulunmaktadır. Bunlar; "aydın sınıfın kozmopolit yapısı", "aydınların yetiştirildikleri yer", "aydınların Türk kültürünü benimsememesi", "yönetimin Türk olmayan unsurların elinde olması", "egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket eden Türk aydını", "Kemalist Sistem'e karşıt olan grupların çokluğu", "merkez-çevre-konumlamaları", "Türk halkının yüzyıllar boyunca geri planda tutulması", "halk-aydın arasındaki gerginlikler", "Oğuz-Türkmen ikiliği" gibi sebeplerden dolayı gerçekleşmemiştir.

Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfının Anatomisi* adlı eserinin**,** *Halk (Reaya), Aydın (Enderun), Kültürel Zıtlaşması* adlı bölümde ikilik (dualite) sorununu ele almıştır. O, bu durumu Osmanlı sınıfsal yapı ile açıklamıştır. Ona göre, Osmanlı'da sınıf oluşumu temel çizgisiyle ikilidir: Yöneticiler ve Yönetilenler.

Yöneticiler, patrimonial devşirme diye adlandırılan 'dönme'ler tabakasıdır. Bunlar da 9-17 yaşlarında pençik veya başka yöntemlerle esir düşen Hristiyan çocuklarından en yeteneklilerinin seçilerek sarayda (Enderun) yetiştirilenleridir. Bu oluşum, tamamen seçicilik ölçeğine dayalı olarak, başarı yanında atama veya soy niteliğine dayanan (achieving) bir statü yükselişini de ortaya koyar. Tarihçi Mustafa Ali, eserinde başarısını nasıl elde ettiğini örneklerle açıklamaktadır. Bu durum, belirli ölçüde Osmanlı üst sınıfın başarıya dayanan statü tipleşmesini teşkil etmesi

nedeniyle göz ardı edilemeyecek bir örnektir. Seçicilik boyutu, hiçbir vakit Batılı anlamda açık toplum (open society) türü bir yapılaşma olarak algılanmalıdır (Türkdoğan 2011:108).

Osmanlı'da zaman zaman atfedilen statü örneklerine de rastlamak mümkündür. Ancak yetenekli (meritocracy) kişilerin, toplumsal hareketlilik sonucu tepelere doğru tırmanmaları hususu inkâr edilemez bir gerçektir. *Yönetilenlere* gelince, bunlar da toprağa bağlı veya çeşitli mesleki kuruluşları temsil eden çiftçi, köylü veya meslek erbabı kimselerdir. Bu yönetilenler, yerli veya gayrimüslim olsun, 'reaya' adı ile anılırlardı. Reaya doğanlar, genel çizgileriyle reaya olarak kalırlardı. Toplumsal hareketlilik şansları yoktu. Bu nedenle modern sosyoloji açısından Osmanlı toplum yapısında reaya, tam anlamıyla bir sosyal kast oluşumunu ortaya koyuyordu. (Türkdoğan 2011:108-109).

Türk toplumundaki sınıfsal yapıya bakıldığında, önceki Türk devletlerinden kalan, Halk-Aydın dualitesi, kısmi miktarda olsa da devam etmektedir. Genel manada toplumun Aydın sınıfı tanımlanırken, karşısında Aydın-olmayanlar sınıfı hep var olmuştur. Bu aydın-olmayanlar genellikle "halk" olarak adlandırılmıştır. Türk toplumundaki bu ikili yapıda, genellikle bir tarafın diğerini belirlediği durumlar söz konusu olmuştur (Payaslıoğlu 1995: 396).

Türkdoğan'a göre, Türkiye'nin bu toplumsal yapısı incelendiğinde, bu yapının izleri Osmanlı Devleti'nden kalmıştır. Ona göre, tarihsel süreçte gelişen bu dualite oluşumunda, bir yanda bürokrasi ve askeri sınıftan uzak, toprağı ekip biçmeye mahkûm kılınan halk tabakası (Reaya), öte yanda "yabancı soylulara" yönetimin tahsis edildiği bir örgütlenme biçimi (Enderun) olmak üzere düzenlenen bu "ikili toplum" yapı söz konusu olmuştur (Türkdoğan 2005a: 377).

Türkdoğan'a göre Osmanlı'dan kaynaklanan bu halk-aydın dualitesi, devletin bakış açısını da açığa koymaktadır. Genel manada devletin *gerçek sahibi olarak görülen halk,* ne yazık ki "sürü" olarak görülmüştür. Ve bu "sürü" olarak adlandırılan topluluk devletin konumunda Çevre 'de yer almaktadır. Dualitenin diğer tarafında yer alan *aydın sınıfı mensupları,* ise Merkez'de yer almıştır. Merkez'in Çevre'yi belirleme ve kontrol altında tutma düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda, aydın-olmayan sınıfın kültürel kimliği *dış*arıdan verilmiştir.

*Kültürel kimliğini dış*arıdan alan Çevre, tüm olumsuz durumlara rağmen Merkez'e her zaman yardımcı olmuştu (Türkdoğan 2011: 55-56).

"Merkezin Millileşme" sürecinde Gökalp'e göre, halk kültürü daha belirleyici konumdadır. Bu belirleyici konumunun sebebini kültürün orijinal sahibi olmalarından bulur. Milli kültürün diğer tarafında yer alan Aydın kültürü ise, Gökalp'e göre Sun'idir. O, bu Sun'iliğin nedeni olarak ise, aydın sınıfı mensuplarının Batıya açık eğitim kurumlarında yetişmeleri ve milli köklere yabancı kalmış olmalarına bağlamaktadır (Türkdoğan 1995b: 201).

"Merkezin Millileşme" sürecinde halk-aydın dualitesinin değişim ve dönüşümünde "Orijinal –Sun'i" ayrımı ve bu ayrımının giderilmesi gerektiği sonucunda varılan düşünce sisteminde *Türk kültürünün millileşmesi*nin önündeki engeller kaldırılacaktır.

Çevre'nin Merkez ile olan bu olumsal sonuçlarına bakıldığında, bu ilişki Türk toplumunda kültürel bir bütünleşmeyi amaçlamıştır. Türkdoğan'a göre, Gökalp'in dile getirdiği gibi yüzyıllarca halktan uzak kalmış, halkını dışlamış yabancı soylu grupların deyim yerinde ise "Türkleşmesi" gerekmektedir (Türkdoğan 2005b: 345-346). Diğer bir deyişle "Merkezin Millileşme" sürecine geçilmelidir

Halk (reaya) ile Enderun (Yönetici/aydın sınıfı) arasındaki düalitenin yanı sıra bu iki kesim arasında etnik farklılıklardan da dolayı toplumsal bir kast sistemi vardır.

Findley'e göre, Osmanlı yönetim sistemi, özellikle 1350-1600 yıllarını kapsayan klasik dönem tamamen devşirme modeliyle oluşturulmuştur. Osmanlı bürokratik yapısını inceleyen C.V. Findley, Osmanlıda yönetimin patrimonial devşirmelerden oluştuğunu söyler. 1350-1600 klasik dönem 'Enderun'un' filizlenmesi ve kökleşmesi dönemindeyken, III. Selim ve II. Mahmud 'un Babıali ile özdeşleştirilmiş kalemiyenin bir kısmında yaptığı değişiklikler, giderek modernist bir kalemiyle elitinin oluşumuna yol açmıştır. Bu yeni açılımlar yönetici sınıfının giderek güçlenmesine sebep olmuştur. 1800'lerden sonra, Findley'in 'marjinal kimse' olarak belirtiği Enderuni tabaka, Osmanlı bürokrasisinde modernleşmenin yolunu açacaktır. Böylece, Osmanlı toplum yapısında dört önemli sınıfın bulunduğu tezini savunan Findley'e göre yönetici sınıf, dört toplumsal tabakada toplanabilir. Yönetici sınıf; siyasi gücü, zenginliği ve yüksek mevkileri ellerine geçirmelerinden

ötürü, öteki tabakalara (ilmiye, saray hizmeti, kalemiye, katiplik) nazaran daha güçlü konumdadır (Akt: Türkdoğan 2011:117).

O, bu araştırmadaki amacını şöyle açıklamaktadır: "kesinlikle 'etnik aşağılama' zihniyetine dayanarak Osmanlı ahalisini eleştirmek değildir; tam tersine,' Türk kimliğini taşıyan bir devletin, yönetimi kendi soyundan gelen insanlardan esirgemesinin ortaya çıkardığı önemli kültürel ve toplumsal yarılmaları tartışmaya açmaktır. Çünkü akılcı ve düzenleyici bir espriyle kurulmayan, halkından kilit konumundaki yerleri esirgeyerek yabancı unsurlara terk eden, onları gelişmişlik çemberinin dışına iten ve günümüzde de alt yapısı, Aşiret- kabile örgütlenmesi, eğitilmemiş insan gücü ve gerilla Savaşları ile Hizbullah gibi yeraltı örgütleri ve soygun düzenine terk edilmiş bir Türkiye tablosu, onların bu tarihsel yanlışlıklarından kaynaklanmıştır. Bu durum aynı zamanda günümüzde tanık olduğumuz, 'öteki Türkiye'nin de bir profilidir (Türkdoğan 2011:120).

Türkdoğan'ın bu bölümde eleştirdiği nokta, halk ile aydın arasındaki yabancılaşma ve sınıfsal farklılıktır. O, Osmanlı toplum yapısını incelerken, bu sorunun kaynağının yönetici sınıfın devşirme-dönme olmasından çıktığını belirtir. Ona göre, devletin gerçek sahibi olan "halk", yüzyıllarca azınlık gibi görülmüştür. Türkdoğan, yönetimin uyguladığı bu politikalar neticesinde, toplumsal ayrışmalar, gerginlikler, sorunların ortaya çıktığını ve günümüzde de halen etkisini sürdürdüğünü belirtir.

3.4. Orhan Türkdoğan'da Aydın Sınıfın Kozmopolitleşmesi

Türkdoğan, *Türk Toplumunda Aydın Sınıfının Anatomisi* adlı Eserinin *Aydın Sınıfın Kozmopolitleşmesi* adlı bölümde, yüzyıllarca Türk halkı ile yaşamış olan, devşirme-dönme unsurlarının, medya, sanayi, ticaret vb. alanlarda kendi etnik grubundan olan dış kaynaklı gruplarla iltisaklı olan ve kendi içlerinde oluşturdukları bu kapalı sistemle birlikte varlıklarını koruyan ve devam ettiren kozmopolit aydın tabaka ele alınmıştır.

Bu yapı içerinde yer alan gruplar, Osmanlı toplumunda 18 yüzyılın başına kadar aktif bir şekilde faaliyet göstermişlerdir. Findley'in bu gruplar hakkındaki

görüşlerini ‘patrimonial devşirme tarzı’ kavramıyla açıklamıştır. Ona göre, bu tarz yaşam biçiminde yer alan gruplar, Osmanlı’da önemli konumda bulunmuşlardır.

Osmanlı aydın sınıfı(intelligentsia) Gökalp açısından ‘yerlilik’ kimliğini yitirmiş, tamamen yabancı soyluların oluşturduğu yeni bir türü ortaya koyuyordu.

Edward Shills’in merkez- çevre modeli, ilk defa Gökalp tarafından halk-aydın ikiliği biçiminde ileri sürülüyordu. ‘Kemalist sistem’in büyük teorisyeni Gökalp'e göre halk, tarihsel geleneği temsil eden Türk soylu, milli kültür ve değerler sisteminin taşıyıcısı; aydın ise Enderun mektebinden yetişmiş, yabancı soylu, kozmopolit bir tabakadır. Böylece aydın sınıf merkezi; halk ise çevreyi temsil etmiş oluyordu. Bu oluşumun tarihsel sonucu olarak, Türk toplum yapısında egemen kültürü temsil eden halk dışlanıyor, yönetim ise tamamen yabancı soyluların eline geçiyordu (Türkdoğan 2011:139-140).

Cumhuriyet, Gökalpçi çizgide “millet olma” (nationbuilding) yolunu izleyerek Türkçülük olgusunu ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Hatta Mustafa Kemal, 1925'te büyük Nutuk'u Millet Meclisi’nde okurken Osmanlı'nın aydın tipolojisine dikkatlerimizi çekiyordu: “Muhterem milletime şunu tavsiye ederim ki, sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki Cevheri asli'yi çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an feragat etmesin.” (Türkdoğan 2011:141).

Görülüyor ki, Büyük Nutuk’ta yer alan ve uyarıcı nitelikte bulunan ‘kan ve vicdana’ dayalı bu iki kavram, elit tabakanın ‘gerçek kimliğini’ ortaya koyuyordu. Bu nedenle “Kemalist sistem,’ ırkçı veya ‘faşist’ kökenli bir ideolojiye yönelik değil, aksine yüz yıllarca itilen, kakılan, dışlanan Türk insanının milletleşme süreci içindeki tarihsel rolüne sahip çıkma savaşıdır. Çünkü, Osmanlı'dan intikal eden burjuvazi tabakanın Hristiyan ve Yahudi kökenli kimliklerinden soyutlanarak asli unsuru teşkil eden Türklük bilincine dönüşmesi gerekiyordu. Bu, yersiz bir talep değildi. Çünkü, Türk toplumu, tasada ve kıvançta tüm insanını ortak bir paydada birleştirebilen bir milletleşme süreci içine girmek durumundaydı (Türkdoğan 2011:141).

Türkdoğan, Türk toplumunda aydın sınıfın yapısını incelerken, şu sonuçlara varmıştır: yönetici elit kadronun yabancı kökenli oluşları, aşağı sınıfın ticari ve

mesleki örgütlenme yolu ile yükselemeyişleri, yerlilik kimliğini elinde tutan bir burjuvazi tabakasının doğuşunu sürekli olarak engellemiştir (Türkdoğan 2011: 143).

Türk toplumunda milli bir burjuvazi yoktur. Buna karşın Batıda burjuvazinin gelişimi vardır. Taner bu durumu şöyle açıklamıştır: "Osmanlı İmparatorluğu'nda burjuvazi olacak sınıf Hristiyan olduğu için, bütünleyici bir egemen sınıf rolü oynayamamıştır. Tam tersine, bunlar Batı'nın etkisi altında milliyetçi kimlikler peşinde koşarak bölücü rollerini oynamışlardır." (Akt: Türkdoğan 2011:143).

Türkdoğan'a göre, 'Kemalist sistem', 'Osmanlılaşma' karşıtı bir ulus- devlet metodolojisini gündeme getirmiş ve milli ideolojiyi reddeden çok etnikli, çok milletli bir yapılaşmaya uzun ömür sağlasa da set çekmiştir. Bu, bir eleştirel yaklaşım biçimidir. Osmanlılık zihniyetinin dışladığı ulus-devlet veya milletleşme olgusu' Kemalist Sistem'de, reddedilemez bir unsurdur. Kimliksiz bir yapılaşma, tarihsel gaftır, sürdürülemez. Millet olma veya ulus-devlet süreci vazgeçilmez bir aşamadır. Ortak bir dil, kültür ve düşünce sisteminde toplumun birleşmesi ve bütünleşmesi gereği vardır. Bu da Türk'e dönüştür. 'Türklük', antropolojik deyişi ile' büyük toplum' veya' egemen kültür'dür. Tüm toplum bireylerinin bu şemsiye altında, tasada ve kıvançta birlikteliği gerekmektedir. Bu noktaya öneminden ötürü açıklık getirmek gerekir. Selçuklu ve Osmanlı'dan günümüze değin bu topraklar üzerinde yaşayan etnik azınlık gruplar vardır ve bu bir gerçektir. Ancak her iki Devleti de Kuran topluluk, Asya kökenli, Türkmen Soylu halk kitlesidir. İstatistiki bir bilimle belirlenmek istenirse, Anadolu coğrafyasında yaşayan insanlar adeta bir çan eğrisi konumundadır. Bu da nüfusun yüzde 70-80 ini oluşturur. Çan eğrisinin geri kalan her iki ucu da alt grupları temsil ediyordu. Bu örnekle, antropolojik deyişle 'standart kültür' veya 'Egemen toplum' devleti kuran Türk halkıdır (Türkdoğan 2011:152-53).

Türkdoğan'a göre günümüzde, Birleşik Devletler sosyolojisinde de 'standart kültür' 'Beyaz Anglo-Sakson Protestan' (WASP) topluluktur. Farklı ırk, din veya mezhep grupları, bu oluşumda yan kültür alanları olarak zikredilmektedir. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'ne 'vatandaşlık' bağı ile bağlı olanların Türk sayılması sadece ve sadece biçimsel doğrultuda bir katılımdır. Kemalist sistem, ilk defa 'Türk' olgusunu merkeze taşıyarak' Standart kültür' konumuna getirmiştir (Türkdoğan 2011:153).

Türkdoğan'ın *Aydın Sınıfta Çevre-Merkez Diyagramı* çerçevesinde ele aldığı düşünceleri, Türk kültürünün millileşmesi sürecinin *halk-aydın uyumuna dönüşmesi* aşamasındaki bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Ona göre, Türk toplumundaki aydın-halk dualitesi fikri, toplumun *birlik ve bütüncül* yapısına zarar vermektedir. Türkdoğan bu sorunun çözüm önerisini Shils'in Merkez-Çevre modelinden yola çıkarak açıklamaktadır (Aydın 2010: 48).

Türkdoğan, aydın sınıfın kozmopolitleşmesi sorununda aydın sınıfın çevre-merkez koalisyonu açıklarken, kozmopolitleşen aydın tabakayı (merkez) ele almıştır. Bu tabaka, konumunu korumak ve devam ettirmek adına yeri geldiğinde Çevre (reaya) ile bağlantı kurmuştur. Merkez, bu sistem içerisine yayılmak ve konumunu sağlamlaştırmak adına yerine göre merkez, yerine göre de çevre rol alarak yerini dengeleme çalışır. Yani, merkez-çevre arasındaki çatışmada ikili(dual) bir konum söz konusudur. Her iki tarafta yerine göre birbirlerini destekleyerek, sistemi yönlendirme bakımından etkili bir konuma geçerler.

Merkez ile Çevre arasındaki bu düalite Osmanlı toplum yapısında da karşımıza çıkar. Başlangıçta değindiğimiz Oğuz-Türkmen ikiliği, Oğuz'un kendini merkeze, soy kardeşi Türkmen'i çevreye itmesi, dışlaması tarihsel çizgide Oğuz-Türkmen çatışmasını gündeme getirmiştir. Babai Ayaklanması, Moğollarla birleşerek Anadolu Selçuklu Devleti'ni 1243 yılında Kösedağ'da mağlup etmeleri aslında bir Türkmen ayaklanması veya çevrenin merkeze yönelik vaziyet alışıdır (Türkdoğan 2011:166-167).

Çevrenin merkeze yönelik bir diğer ayaklanma da Şeyh Bedrettin ayaklanmasıdır. Dâilik olarak da nitelenen bu Rafizi hareket, Babai Ayaklanması'ndan sonra, çevrenin merkeze yönelik en güçlü Türkmen ayaklanmasıdır. Kısacası, Bedrettin tarzında çevrenin merkezi olan başkaldırısı, Türk tarihinde azınlık-etnisite grupların yerlilik kimliği ile olan koalisyonlarından biri ve önemlisidir (Türkdoğan 2011:168).

Bedrettin sonrası toplumsal hareketler kategorisinde gözlenen büyük isyanlar vardır. Bunlar, genellikle Merkez- Çevre niteliği taşıyan Osmanlı'nın patromonial yönetim biçiminden kaynaklanmaktadır. Zira Cuisehier'in haklı olarak belirttiği' iki Türkiye vardır. Bunlardan birincisi hükümet Türkiye'si olan eski kentsel gelenekli

Türkiye'dir, İkincisi ise bugünkü Türkiye'nin beşte dördünü oluşturan Oğuz-Türkmen aşiretlerinden gelenlerin kırsal gelenekleri Türkiye'sidir. Merkez-Çevre niteliği taşıyan bir diğer ayaklanma olan, Celali ayaklanmaları tarihimizin önemli bir dönemini kapsar. Köylü-kentli, öğrenci-yönetici olmak üzere, toplumun hemen her katmanından grupların katıldığı kolektif davranış örneklerinden biridir (Türkdoğan 2011:168-169).

Türkdoğan, aydın sınıfın kozmopolitleşmesi bağlamında aydın merkezli bir düzenin oluşumu sorununu ele aldığında, yabancı soyluların kendi aralarında kapalı bir sistem oluşturup, varlıklarını korumak ve sağlamlaştırmak adına yapmış oldukları entrikaları incelemiştir. Ona göre, sanayici, iş adamı, bilim kadrosu, ekonomik ve siyasal örgütleşme modelleri ile sebataist cemaat, günümüzde Türk toplum yapısındaki tarihsel kimliğini korumak suretiyle, sosyolojik manada "güçlü elit' vasfını sürdürmektedir. Ayrıca o, Türk entelijiyansının temel yapılandırmasını bu tarihsel kökenli yabancı soyluların oluşturduğunu ileri sürer. (Türkdoğan 2011:192-193).

Türkdoğan, modern sosyoloji açısından aydın sınıfın iç yapısını incelerken, yönetici kimlikleri ve tarihsel sorumluluk taşımaları gibi evrensel rolleri tartışmaya açar. Çünkü günümüzdeki birçok toplumsal gerginlik, konuşma ve çözülmelerin kökeninde, bu sınıfın sorumluluk taşıması nedeniyle eleştirel bir yaklaşım gereklidir. Özellikle Osmanlı'dan itibaren patrimonial, sistemin kendi halkını çiftçi, köylü(reaya) konumuna getirmesi, askeri ve bürokrasi gibi iki önemli stratejik alanı yabancı soylulara terk etmesi, tarihsel süreç içinde hem milli burjuvazinin doğmasına set çekmiş, hem de yönetici sınıfın kozmopolitleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle Türk aydın sınıfı, köken ve kimlik itibarıyla' yabancı soylu' bir eğilimi temsil etmektedir.

Osmanlı toplum yapısı' çok uluslu' çok 'haklı' ve 'çok etnikli' mozaik bir dokuyu temsil eder. Bu, tarihsel bir gerçektir. Bu mozaikte Yahudi kökenli sebataist cemaat tarihsel bir role sahiptir. Bu hassas doku üzerinde hem' dönme', hem de' devşirme' özelliklerine değinilmiştir.

Bu gruplar, Osmanlı'nın çevre merkez farklılaşmasından ötürü zaman zaman merkez karşıtı Türkmen güçlerle iş birliği yapmış, merkezi tehdit altına almışlar;

zaman zaman da şartlara göre merkez yönelimli tavırlar takınarak çevre karşıtı ayaklanmalara destek sağlamışlardır. Sosyal hareketlerin sosyolojisi açısından Osmanlı'dan günümüze köylü hareketleri, yerel baş kaldırılar Türkdoğan'ın kanısınca yeniden yorumlanmalı ve bu çevre merkez konumlarda yer alan roller belirlenmelidir (Türkdoğan 2011:194).

Böylece, yüzyıllarca devam eden çevrenin merkeze veya merkezin çevreye yönelik ayaklanmaları veya baskıları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ideoloji alanına aktarılacaktır. Bu da ya ulusal bilincin doğmasında veya Sosyalist akımlarının ortaya çıkmasında iki önemli tarihsel bloku oluşturacaktır. Gerek Jön Türk hareketleri gerek İttihat ve Terakki cemiyetinin filizlenmesinde, gerekse illegal Türkiye Komünist Partisinin beyin kadrolarının ortaya çıkışında, gelenekli Osmanlı kölemen gruplarının rolleri vardır (Türkdoğan 2011:194-195).

Türkdoğan'a göre, bu gruplar son yıllarda, Türk toplumunun nerdeyse her kurumunda rüşvet, iltimas, hortumlama, yer altı-yer üstü çete ve örgütlenme biçimleri, mafya ahlakının yayılması yanında, yönetici kadrolarda rastlanan bilinç kayması ve sosyal çılgınlığın neticesi halkın kılık kıyafet biçiminden tutunuz da sakal ve bıyığına varıncaya kadar adap ve muaşeratına el konulması, bu ithal malı Kölemen kökenli aydın tabakanın yönetiminden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği eşiğinde, kültürel geleneğimize dayalı Tanzimat öncesi ve sonrası yenileşme hareketleri göz önüne alınmalı, aydın sınıfın kozmopolit yapısı akılcı yaklaşımlarla tahlil edilmelidir. Tarihselci yaklaşımlarla geçmiş olaylar ve günümüz olayları arasında yeni analizler yapılmalıdır. Konuya, ekonomi, IMF ve kalkınmanın ötesinde kültürel boyutlarıyla gereken duyarlılık gösterilmelidir. Bu da ancak Türk insanının kendine dönüşü ve kendini kendinde bulması ile mümkündür. Artık her şey Kölemen aydınlar (yabancı soylu bir çeşit yönetim) grubuna terk edilmemelidir (Türkdoğan 2011: 230-231).

Türkdoğan aydın sınıfın kozmopolitleşmesi bağlamında, merkezin Türkleşmesi ulus-devlet yapılaşmasında Atatürk'ün, Türk'e dönüş, Öz'e dönüş düşüncesi çerçevesinde büyük toplum yani standart toplumu inşa sürecini incelemiştir. Bu bağlamda ulus-devlet ideali doğrultusunda birtakım reformlar gerçekleştirilmiştir. Türk tarihinde, 1400'lerden beri ilk kez Atatürk, ümmetten

millete geçerken Türk Tarih ve Türk Dil Kurumu'nu tesis etmek suretiyle ulus-devlet oluşumunu hazırlamıştır. Çünkü Osmanlı'nın çok kültürlü mozaik tablosu, 'büyük toplum' veya 'egemen toplum' dışında çok etnikli bir görünüme dönüşmüştü. 1880'lerde girişilen milletlerarası mason faaliyetleri de Batı ülkeleriyle diyalog kurarak, Osmanlı'nın bu etnik tablosunu bilinçlendirmek suretiyle bağımsızlık tohumunu ekmeye çalışmışlardır (Türkdoğan 2011: 232).

Türkdoğan'a göre, Tarihsel kozmopolit ve yabancı soylu yönetici sınıf özelliği ile ne milletleşme gerçekleşebilir ne de milli burjuvazinin teşkili mümkün olabilirdi. Bu iki ana unsur nedeniyle, 1920'lerde başlatılan 'Türk' olgusuna dönüş, tamamen antropolojik içerikli bir metodolojiyi yansıtmaktadır. Bunu 'serüven' veya bir tür 'ırkçı kampanya' tarzında algılamak, kitlelere o biçimde propaganda etmek, her şeyden önce kendi etnisite kimliklerinin devamlılığından yana olanları hoşnut edebilir.

Türkdoğan'a göre, yüzyıllarca süren merkez-çevre çatışmaları insanımıza bir deneyim, tarihsel bir bilinç kazandırmıştır. *Merkez'in* kozmopolit yapısına ancak Tanzimat ve Meşrutiyet sonrası giderek vakıf olmaya başlanmıştır çünkü, şair Eşref'in 1880'li yıllarda "Avdetilerle hükümetimiz, benzedi devleti Yahudi'ye" tarzındaki tespiti, artık Osmanlı bürokrasisi ve elit tabakasının hangi güçlerin eline geçtiğini göstermesi yönünden anlamlıdır. Hıristiyan azınlıklara nazaran bu cemaat, devletin aşırı hoşgörü ve himayesi sonucu, giderek güçlü bir süzeren tabakanın oluşumunu, hatta kurumsallaşmasını sağlamıştır. Ancak halka yabancı, toplum değerleriyle bütünleşmeyen, 'benzet-benzeme' ilkesi gereğince kendi heterodoks aidiyet duygusuna bağlı bu güç, devletin kaderini elinde tutma olanağına da toz kondurmuyor, ikili kimliğini devam ettiriyordu (Türkdoğan 2011: 236-237).

Tanzimat ve Tanzimat sonrası Batı çizgisine yönelik ilerlemeler bir yanda yerlilik unsurunu güçlendirirken, öte yanda çevrenin bakış açısına, dünya görüşüne ve merkezin karşısındaki vaziyet alışına yeni bir norm ve düzen kazandırmaya çalışıyordu. Bu toplumsal emel de Yeni Osmanlılar, Genç Türkler gibi yerel kuruluş ve eylem biçimleriyle tarihsel yerini almıştır(Türkdoğan 2011: 268).

Türkdoğan, Osmanlı toplum yapısındaki aydın sınıfa dair Shils'in Merkez-Çevre diyagramı yerine Şerif Mardin, Gökalp'in aydın sınıfına yapısına yönelik

tespitlerini ön plana çıkarmıştır. Gökalp'e göre Osmanlı aydın kültürü kozmopolittir, halk kültürü ise millidir. 'Kemalist sistem'in temel 'credo'su halkçılık ve milliyetçiliktir. Enderun kökenli olan aydının millileşmesi için halka gitmesi ve halka bütünleşmesi gerekir. Görülüyor ki genç Türk cumhuriyetinde çevre, halkçılık ilkesinde birleşmektedir. Halk, artık devrim stratejisinin dinamik unsurudur. Egemenlik ona aittir, cumhuriyetin özü odur (Türkdoğan 2011: 264).

Tarihsel 'merkez-çevre' modelinde, 1909 devrimi, aynı zamanda 'uç'un 'merkez'e yerleşmesi ve merkezileşme eğilimini başlatmış olması tarzında da algılanabilir. Böylece Babailer, Şeyh Bedreddin ve Celali hareketleri uzun bir tarihi çizgide gerçek yerini bulacak ve Haneda-ı Osmani'nin mutlakiyetçi varlığını tarih sahnesinden silmek suretiyle 'halk' iradesinin yolunu açacaktır.

Teşebbüsi şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti sosyoloji bilimini, toplumun kalkınması için bir metodoloji olarak benimserken, aynı zamanda patrimonial yönetimin merkeziyetçi kimliğini de reddediyor, yerel yönetim tarzını savunuyordu. Bu oluşum, aynı zamanda gelenekli merkeziyetçi modelin dışlanması ve çevrenin sorumluluk yüklenmesini öneren bir uyanış olarak ortaya çıkıyordu (Türkdoğan 2011:272-273).

Görülüyor ki, merkezi yönetimi örgütleme ve ona Avrupai bir çehre verme hazırlığı, saray ortamından Avrupa'ya sığınan aydın kişilerin de başlıca hedefi oluyordu. Prens'in Türk ülkesini ıslah çareleri, açıkça yazılarında gözlenmektedir.

Gerçekte, 1906-1907 Erzurum Hürriyet Ayaklanması'nın düşünsel hazırlığı ve gelişim safhası, Prens Sabahattinci gruba bağlı bir grubun, özellikle Hüseyin Tosun Bey'in eseridir. Nitekim bu gerçeği ünlü tarihçi Ahmet Bedevi Kuran şöyle açıklıyordu: "Saraydan kopan elit güçlerin öncülüğünde planlanan çevre ayaklanmaları, yeni kimlikleriyle tarihsel bloku oluşturacaklardır. Artık ülkenin yönetim biçimi kabuk değiştiriyordu. Merkeziyet sistemi kaldırılıyor; Ermeni, Rum, Yahudi, Hırvat ve Sırp kökenli bürokratik yapılaşma dışlanarak, yerlilik hususiyetini taşıyan 'Türklük' artık tarihsel bir kök paradigma olarak yerini alıyordu (Türkdoğan 2011: 275-276).

Osmanlı'nın kozmopolit yapısına yönelik çevre veya taşra hareketleri, yüzyıllar süren mücadele içinde meyvelerini veriyor ve 'küçük gelenek' in zaferini

sağlıyordu. Cumhuriyet, bu anlamda 'halkçılık' ilkesine dayalı, milliyetçi bir karakteri temsil etmesi bakımından tarihsel çevrenin, merkez karşısındaki zaferin anlamlı ve düşündürücü bir tecellisidir. Mustafa Kemal, aynı zamanda çevreyi temsil eden Türk insanına güven, sadakat ve inanç duyması bakımından merkezden uzaklaşan marjinal bir liderdir. İktidarı sürecin de, merkezin kozmopolit niteliği ve gelenekli yapısından uzak kalmaya özen göstermiş bir karakter sahibidir. Merkezin tarihsel fitne tuzaklarından azami ölçüde uzaklaşmasını bilmiş, mason localarını kapatmış, 'Türklük' olgusunu ön plana almış, yabancı soyluların Anadolu uygarlıkları tezini temelden reddetmiş, Türk milliyetçiliğini bir dünya görüşü ve yaşam biçimi olarak kabul etmiş ve "Türk yaratılmak benim gururumdur" dövizini ileri sürmek suretiyle hiçbir devlet temsilcisinin cesaret edemeyeceği tarihsel adımı atmıştır (Türkdoğan 2011:277).

Cumhuriyet rejimi, halkçılık, milliyetçilik gibi 'Kemalist Sistem' in kazandırdığı evrensel iki temek kavramı merkeze almakla, Osmanlı toplum yapısındaki kozmopolit modeline son vermiştir. Atatürk, bir devlet adamı olarak, ömrü boyunca halkının kimliğini belirleyen bu iki 'standart kültür' unsuruna büyük değer vermiştir(Türkdoğan 2011: 279).

Yukarıda belirtildiği üzere, 'Kemalist sistem' ulus-devlet modelinin inşasını kendisi tahsis ediyor, bunun için de Asyatik kökenli ve yerli aydınlarla, Batı'dan davet edilmiş olan birçok bilim kadrosu ile birlikte öğretisini gerçekleştirmeye çalışıyordu. 'Ümmet'ten 'millet'e geçiş hiçbir zaman bir romantizm, bir hayal ürünü olmamıştır, aksine Türk Tarih Tetkik ve Türk Dil Tetkik cemiyetleri kurularak seçkin Batılı ve yerli aydınların tartışmaları ile bilimsel bir çözüme gidilmiştir. Japonya nasıl Takugava ve Meiji dönemleriyle kendini kendinden bulma tarzında bir dönüş yapmışsa 'Kemalist sistem'de benzeri bir yaklaşımla Türk milliyetçiliğini kalkınma sürecinin dinamosu olarak kabul etmiştir. Mustafa Kemal, milliyetçiliği 20.yüzyılın başlarında, Osmanlı'ya karşı içlerinde yaşayan halkların bir silah olarak nasıl kullandıklarını şöyle dile getiriyordu (Türkdoğan 2011: 279-280).

Türkdoğan'a göre 'Kemalist sistem'de artık 'Osmanlılık' ortadan kalkmıştır. Milletleşme (nationbuilding) artık bilimsel bir kadrolaşma işidir. Dil Kurumu, Tarih Kurumu, Batılı ve yerli aydınların oluşturulduğu akademik kurullar, Dil ve Tarih

Coğrafya Fakültesi, ulus-devlet olgusunun gerçekleşmesi için yönlendirilmiştir (Türkdoğan 2011: 280).

Bu yönlendirme ile birlikte Gökalp, dilin önemi ile ilgili şu sözü sarf etmiştir: "Dili, dilime; dini dinime uyan bir topluluk, millettir." Kutadgu Bilig ise, "Türkçe konuş, Türkçe yaz, duygun olsun bembeyaz." O halde dil, milli kültürün bir hazinesidir. O halde, Türkçenin Arapça ve Farsçadan arınması ve tasfiyesi gerekmektedir. Çünkü Osmanlı'dan intikal eden aydın-halk ikiliği, aynı zamanda halk ve yönetici elit kadro, dil farklılaşmasını da gündeme getiriyordu. Dil ve tarih alanında milletleşme olgusunu gerçekleştirmek için metodoloji, Kemalist model için bilim ve akıldır. Batı ve Doğu, her iki dünyanın değerleri otoritelerin tartışmaları ile analiz edilecek, Türk toplumu için çözüm yolları aranacaktır (Türkdoğan 2011: 282-283).

Türk toplumunda halk, yüzyıllarca dışlanmış, dili ve kültürü yönetici tabaka tarafından adeta aforoz edilmişti. Cumhuriyetin devreye girmesiyle dil ve tarih bilincinde halk ile aydının bütünleşmesi gerekiyordu. Bu nedenle Türkçe, Osmanlı mozaik yapısından kaynaklanan kozmopolit şekillenmeye set çekebilirdi. Çünkü dil, bir elektrik akımı gibi, farklı odak noktalarını aynı duygu ve aynı düşüncede birleştirebilirdi. Dile yönelik bu eleştiri, Türk basınında yerli iş birlikçiler Kürtçüler, Marksist ve kozmopolit aydınlar 'Kemalist Sistem'in hem 'Güneş Dil Teorisi'ni, hem de 'soy'a dayalı Türk Tarih Tez'ine yönelik analizlerini, hiçbir gerekçeye dayandırmaksızın ironik bir biçimde eleştirmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu üzerini yoğunlaşan incelemelerde her iki teorinin görüşleri sayfalar dolusu ileri sürülmüş ancak nerelerde yanılgı veya hatalara gidildiği akılcı bir yaklaşımla ortaya konulmamıştır (Türkdoğan 2011:283-284).

Ayrıca, Türk basınında çoğu kez, 'Kemalist Sistem'in ulus-devlet teorisine dayalı dilde bütünleşme tezini bir Türkleştirme serüveni olarak yorumlayan görüşlere katılmak mümkün değildir. 500-600 yıllık 'ümmet' ideolojisinden, çağın gereği olan 'millet gerçeğine' yönelirken, kültürün biricik taşıyıcı unsuru ve bireyler arası birlikteliği sağlayan bir iletişim aracı olarak dil unsuruna yönelmek kadar doğa bir şey olamazdı (Türkdoğan 2011: 288).

Dilde Türkleştirme'nin odak noktası da yine Türk Ocakları'dır. Bu nedenle Mustafa Kemal'in tarihi kararları ulusuna tebliğ karargâhı yine Türk Ocağı'dır. Ona göre "Memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve halen mukaddes ateşlerle yanan ve alevi her mensubunun kalbini ve vicdanını aydınlatan Türk Ocakları'nın esas gayesi millete böyle müspet bir karakter vermektir." (Türkdoğan 2011: 289).

Türkdoğan'a göre, Türk Ocakları, gerçek anlamda Mustafa Kemal'in kültürel karargahıdır. Bundan hiç şüphe edilmesin. O, yüzyıllarca cahil bırakılmış, eğitilmemiş ve toplumsal hareketlilik gücünü kullanarak statü aşımını yapamamış püritan kökenli bir halk kitlesinin oluşmasında sebep olan, aynı zamanda kendi devşirme-dönme kökene sahip aydınlarını yanına alarak kozmopolitleşen bir tabakanın, Türk toplumunun kaderini onlara bırakılmasını eleştirir ve yanlış bulur.

Bu nedenle, 1900'lerden beri Genç Türkler felsefesi ile yetişen yeni kuşaklar, inkılabın dinamosunu teşkil ediyordu. Dilde bütünleşmenin mesajı, 'Vatandaş Türkçe Konuş' kampanyasıyla Milli Türk Talebe Birliği ve bu kuşağı yetiştiren Türk Ocağı'nın misyonu oluyordu. 'Kemalist sistem'in sosyolojik içerikli bu girişimi bir Türkleştirme Serüveni tarzında yorumlayanlar kadar, onu bir Nazi ideolojisi yaftası altında lekeleyenlerin de başlangıçta, bu grubun Osmanlı ülkesindeki 1492-1512 yılları arasına tekabül eden nüfuslarının 150 ile 300 bin arası olduğu kaydını düşmüşüm. Bu; küçümsenmeyecek ölçüde büyük bir rakamdır (Türkdoğan 2011:289).

Ulus-devlet oluşumunda dil ve düşüncede birlik sağlanması, 'resmi teori'nin en dinamik yönünü teşkil eder. Bundan doğal bir şey olamazdı. İttihat ve Terakki iktidarı döneminden beri gündeme gelen konu da bu. Kuşkusuz, bu tür milletleşme ve millileşme girişimlerinin, gelenekli kozmopolit yönetici gruplar arasında ittifak sağlayıcı bir eğilimleri olması da düşünülemezdi. Osmanlı'nın alışılagelen mozaikleşme veya Osmanlılık' sistemine veda etmek de zordu. Ülke insanının bilinçlenmesi ulusal kimliğini kazanması ve Ortadoğu'nun gelenekli kültürüne sahip çıkması gibi önemli 'gatekeeper' rolünü tökezletmek, aslında 'Entrika Çemberi'nin vazgeçilmez komplo teorilerinden biridir. Ulus-devlet girişiminin dil ve düşüncede millileşme eğilimi, Türk Ocağı ve Milli Türk Talebe Birliği gibi gençlik kuruluşları ile toplumsal bir seferberlik içine girmişti. Ayrıca, Dil ve Tarih kurumları ile çok

yönlü bilimsel ağırlıklı araştırmalar hızlı bir biçimde ilerliyordu. Yeni bir kuşak, devrimlere sahip çıkacaktı. Atatürk'ün 1925 yılı Türk Gençliğine Hitabesi ve Onuncu Yıl Nutku, misyon olarak yeni bir kuşağın yükselmesi mesajını veriyordu: "Ey Türk gençliği, muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur." (Türkdoğan 2011:297-298).

Türkdoğan'a göre, Kemalist sistem, Gökalp'in Türkleşmek tezinden hareket ederek, Türk Tarih ve Türk Dil kurumlarını tesis etmek suretiyle ulus-devlet projelerini gündeme taşımıştır. Bu, kültürleştirme ve kendini kendinde bulma anlamında 'Türkleşme' tezidir, konuya sosyolojik yaklaşımdır; Türkleştirme anlamında ideolojik bir yönü yoktur. Bu nedenle, ulus-devlet oluşumuna zemin hazırlayan sosyolojik ağırlıklı bir yapılaşmadır. O, 'Kemalist sistem'in alt gruplar üzerinde kültürel aydınlatma ve biçimlendirme girişimlerini bir 'Türkleştirme' operasyonu olarak algılamayı güçlükle karşılamıştır. Ona göre, önemli olan bilimsel verilere dayalı gerçek tabloyu gözler önüne sermektir. Bir ulusun köklerini araması, kültür sahaları ve farklı etnisite grupları inceleyerek yeni bulguları ortaya koyması eğer 'Türkleştirme' serüveni ise, isabetli bir yol izlendiğini iddia etmiştir.

Türkdoğan'a göre, Kemalist sistem ulus-devlet olgusunu sosyolojik anlamda gerçekleştirmeye çalışıyordu. Zaman zaman, Cumhuriyet dönemi ulus-devlet çizgisinde atılan adımlar arasında 'Türkleştirme' sloganlarına rastlansa bile, bunları İttihat ve Terakki döneminin toplumsal tortuları ve yansımaları olarak karşılamak gerekir. Kemalist sistem kendi yol haritasında, hiçbir vakit 'Toplumu Türkleştirme' diyebileceğimiz bir yöntemi benimsemiş değildir (Türkdoğan 2011: 306-307).

Türkdoğan, Türk toplum yapısında aydın sınıfın "kozmopolit" bir yapıda olduğunu söyler. Ona göre bu yapı, çağın dinamiğine uygun değildir. Türk aydınının Batıda örneklerine rastlandığı üzere "milli" bir çizgide olması ve içinden yetişmiş olduğu topluma aidiyet duyması gerektiğini belirtir. Çünkü bir toplumda aydınlar, "gümrük bekçisi" konumunda olmalıdır; kendi kültürüne uymayan, yarar sağlamayan, çıkarlarına ters düşen tüm unsurlar reddedilmeli ve "mensubu oldukları toplumun temsilcileri" olarak hareket etmelidir. Türkdoğan, "milli inşacı" bir düşünür olarak, Türk aydınında görülen bu yapının sonlandırılması ve "ulusal" bir aydın sınıfının oluşturulması gerektiği düşüncesindedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde toplumlar sürekli bir devinim içerisinde olmuşlardır. Bu devimin toplumları iki farklı şekilde etkilemiştir. Bunlardan ilki, tarihsel devinime adapte olabilen güçlü toplumlar ayakta kalırken, diğer durumda ise toplumlar zayıflayarak tarih sahnesinden yok olup gitmişlerdir. "Toplumların tarihe karşı bu savaşı" kazanabilmeleri için pek çok unsur vardır. Bu unsurlardan biri de "toplum dinamiğini" anlayan ve bu dinamiğin yönünü belirleyen, "aydın sınıfı"dır.

Aydın sınıfı tarihin her anında, toplumsal alanın olduğu tüm mekânlarda var olmuştur. Bu var oluş farklı adlandırmalarla olmuş olsa da hep vardır ve olmaya devam edecektir. Toplum ile aydın sınıfı arasındaki bu görünmeyen ama zorunlu bağ, Türk toplumlarında da var olagelmiştir.

Türk toplumunda yer edinmiş aydın sınıflar, tarihsel dönem ve koşullar bağlamında farklı adlandırmalarla yer edinmişlerdir. Bu sınıflardan bazıları şunlardır:

Tanzimat Aydınları, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, Bürokrat Aydınlar, Sol Aydınlar, Sosyalist Aydınlar, Muhafazakâr Aydınlar, Kemalist Aydınlar gibi.

Aydın sınıfının bu şekilde farklı sözcüklerle adlandırılmasında tarihsel süreçteki değişimlerle birlikte, bu sınıfların "dünya görüşleri" de etkili olmuştur. Örneğin; "Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı, Batıcı" şeklinde adlandırılan aydın sınıfları da Türk toplumlarında yer edinmişlerdir. Aydın sınıfının bu şekilde adlandırılması, Türk toplumundaki aydın sınıflandırılmasının Batı düşünce geleneği ile ulusal düşünce geleneklerinin bir sentezi olduğunun bir göstergesidir.

Türk toplumu göz önüne bulundurulduğunda aydın sınıfının toplumsal alandaki yeri ve edinmiş olduğu misyon son derece önem arz etmektedir. Günümüz Türk toplumundaki aydın sınıfını en yakın dönemi olarak, Osmanlı Dönemi, dolayısıyla bu dönemin aydın sınıfı karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemdeki aydın sınıfının toplumsal alana katıldığı mekân iki farklı şekildedir. Bunlar: sarayda, okulda, medresede ve tekkede yetişenler şeklindedir.

Türk toplumunun modernleşme ve Batılılaşma sürecine dahil olma isteği ile birlikte, toplumsal alanda yeni bir dönem, Tanzimat dönemi, başlamıştır. Bu dönem Türk toplumu açısında önemli bir geçiş aşamasıdır. Bu geçiş aşamasında aydın sınıfı da iki farklı döneme ayırmak mümkündür. Bunlar, "Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası dönemlerdir". Tanzimat öncesi aydınının niteliklerine bakıldığında bu aydın

tipi; dini bürokrasi ve dini kurumlar (ulema ve saray bürokrasisi) içinde örgütlenen, Enderun Mektebi'nde yetişmiş olan aydındır. Tanzimat sonrası aydınları ise, daha çok "devlet aygıtının" dışında kalmaya özen gösteren bürokratik yapının içinde yer almayan ancak, yaşamlarının devamını da devletin bünyesinde sürdüren ve bu bağlamda da "devleti kurtarmak" uğruna çabalayan kişilerdir.

Tanzimat dönemi ile başlayan Türk toplumunun Batılaşma serüveninde aydın sınıfının görev ve sorumlulukları, önceki dönmelere oranla zorlaşmıştır. Bu dönemin aydınları hem kendi kültürel değerlerini hem de Batı'nın kültürel değerlerini sentezlemek zorunda, kalmışlardır.

Cumhuriyet Dönemi aydını ise, Türkiye'deki yenileşme sürecinin meydana getirdiği bir gelişmenin ürünü olduğu söylenebilir. Bu dönemdeki batılılaşma hareketleri toplumun tüm kesimine ulaşamamış ve sadece aydınlar ile siyasal elitler arasında kalmasından dolayı bu durum toplumda büyük sorunlara neden olmuştur.

Türk toplumuna gelindiğinde benzer problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu problemlerden ilki kavramın Türk toplumundaki kullanımı ile önceki dönemlerde, Osmanlı Döneminde kullanımına benzer bir sorun teşkil etmesidir.

Osmanlı'da kullanılan münevver ile Türk toplumunda kullanılan aydın kavramları, şu manada kullanılmışlardır: "kendi gibi olmayan veya kendi dışında ki herkesi nurlanmamış, aydınlanmamış, karanlıkta kalmış" kişiler olarak görmektedirler.

Aydın sınıfının kendisini merkeze alarak, halkı çevreye doğru itmesine yol açan bu durum, toplumda "halk-aydın ikiliğine" sebep olduğu söylenebilir. Bu dualite sorunu toplumdaki kültürel birlikteliğe zarar vermiştir.

Ziya Gökalp bu durumu şöyle belirtmektedir: Toplumda yer alan "halk kültüre, aydın medeniyete sahiptir. Bunlar, yükseköğrenim bilim ve eğitim görmüş olmakla halktan ayrılırlar. Çünkü yetiştikleri okullar milli değildir, bu suretle aydının halka ve meselelerine yabancılaşması meselesi ortaya çıkıyor ve bu etkiler günümüze kadar etkilerini silmek mümkün olmamıştır." Gökalp'in özetlediği gibi, aydın sınıfının kendisini farklı bir konumda görmesi, sadece onları toplumdan farklı bir alanda olmalarına sebebiyet vermemiş, ayrıca pek çok toplumsal sorunu da beraberinde getirmiştir.

Türk toplumundaki aydınların yaratığı diğer bir sorun, dışarıdan kültür içerisine alınan fikirleri, eleştirmeden kabul etmeleridir. Kılıçbay'a göre bu durumun sonucunda bu aydın sınıfın "ideolojileri Türkçeleşmiş, mutlakçı anlayışlarından dolayı Marxsist değil Marxçı veya İslami değil İslamcı olmaya çabalamışlardır."

Tarihsel süreç içerisinde pek çok millet fikirsel açıdan köklü değişimler yaşamıştır. Bu milletlerden biri de Türk milletidir. Türk milleti tarih sahnesine çıkış aşamalarından günümüze kadar pek çok devlet (on altı Türk Devleti) ile fikirlerini pratikleştirmiştir. Türk toplumlarında fikirlerin pratikleşmesi sürecinde genel anlamda olumlu bir resim söz konusu olmasına rağmen, aydın-sınıfı ve aydın-olmayan sınıf arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Orhan Türkdoğan toplumsal bir sorun olarak gördüğü bu çelişkileri incelemiştir.

Türk toplumlarında özellikle, Osmanlı klasik dönemi ile birlikte yönetici sınıfında yabancı kökenli yöneticiler bulunmuştur. Dolayısıyla yönetim ile halk arasında yer alan Aydın sınıfı, milli-olmayan düşünce akımları ve pratiklerden taraf olmuştur.

Orhan Türkdoğan, Türk aydın sınıfının yapısını incelerken bu konuda yapılmış bilimsel düzeyde ki çalışmaların yetersiz oluşundan ve bilginin azlığından yakınmıştır. Ona göre Türk aydın sınıfı, Türk toplumsal yapısı bakımından incelenmeye değer ve önemlidir.

O, aydın sınıfın "toplumsal tabakalaşma süreci ve toplumsal rolünün Batı, özelliklede ABD sosyoloji geleneğinde görüldüğü gibi sosyoloji geleneğimizde bugüne kadar kültürel bir varlık olarak ele alınmadığını" ifade etmiştir.

Türkdoğan, ayrıca aydın sınıfına yüklenen mana üzerinden eleştiride bulunmuştur. Ona göre, aydın sınıfı tutum ve zihniyetiyle sosyal yapı, norm ve değerler arasında önemli bir bağlantı kurulmalıdır ve toplumdaki gerginliklerin nedenleri ve kökenleri araştırılırken itici ve yönlendirici bir güç olarak aydın sınıfın yeri ve toplumsal rolü üzerinde durulması gerekir.

Türkdoğan, aydınlara yönelik eleştirilerini Osmanlıdan günümüze kadar genişletir. Ona göre bu dönemin aydınları "sorunları görmezden gelen sınıf"tır.

Türkdoğan, aydın sınıfının neden olduğu bu sorunların çözümünü, kültürel alandaki iyileştirmelerle yapılabileceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda, Türk Tarih

Tetkik Cemiyeti (1931) ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) gibi iki kültür kurumları aracılığıyla bu iyileştirmeler yapılabileceğini savunur.

Türkdoğan'a göre, toplumsal alandaki sorunlara karşılık olarak devlet modelinde çağın dinamiği olarak kabul edilen "ulus devlet modeline" yönelmelidir. Bunun içinde sosyolojik deyişle "standart kültür veya "büyük toplumda" tüm unsurların bütünleşmeleri gerekir.

Türkdoğan'ın toplumsal alanda yapmaya çalıştığı bu inşa sürecinde "standart kültür", "Orta Asya'dan gelmiş Anadolu'yu fethetmiş, üzerinde bin yıl sürüp giden Türk toplumunun var olma mücadelesidir." Bu mücadele sonucunda "ulus-devlet' projesiyle, aynı coğrafyada yaşayan, aynı dil ve kültürün paydaşları insanların oluşturduğu yeni ve çağdaş yapı" inşa edilecektir.

Türkdoğan'a göre, bu inşa sürecinin sonucunda Kemalist sistem ile birlikte meydana gelecek olan ulus-devlet modeli ile birlikte "Türke Dönme-Türkleşme-Kendine veya Özüne Dönme sağlanacaktır. Bu bağlamda o, Kemalist Sisteminin tezini son derece önemli ve kaçınılmaz bulur. Ancak, Atatürk'ün aniden ölümüyle kesintiye uğrayan bu sistemin tekrardan devam ettirilmesi gerektiğini bir zorunluluk olarak görür.

Türkdoğan'a göre milli olmayan görüşlerin hâkim olmasının nedenleri arasında toplumsal alanda kullanılan *dilin* etkileri vardır. Ona göre Türkçe resmi dil olma hâkimiyetini Farsça ve Arapça 'ya bırakmıştır.

Ona göre, milli olmayan görüşlerin hâkim olmasının nedenlerinden bir diğeri de Oğuz-Türkmen ikiliğini yaratarak 'Türklük' kimliğinde ayrışma ve bölünmeye gidilmiş olmasıdır.

Türkdoğan'a göre milli olmayan görüşlerin hâkim olmasının nedenlerinden bir diğeri de toplumsal alanda *sınıfsal bir yapı*nın kurulmasıdır. Bu yapının tepesinde Merkezi yöneticiler, tabanda da halk kitlesi yer almaktadır. Bu yapısal bölünme de toplumsal bütünlüğü bozmaktadır. Ayrıca, Osmanlı döneminde bu ikili yapı, daha da farklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu dönemin yöneticileri kendi milletinden olmayıp, "patrimonial devşirme" den oluşturulmuştur. Buna benzer bir diğer yönetimsel sorun da Merkez-çevre diyagramını oluşturarak, kendini Oğuz, halkını da çevre unsuru tarzında görmek suretiyle Türkmenleri dışlaması gösterilebilir.

Türkdoğan, ulus-devletleşme sürecinde Batıda görüldüğü gibi, "yerlilik" unsurunun ön planda tutulduğu ve devletinin çıkarları doğrultusunda hareket eden "milli" bir aydın sınıfının yetiştirilememiş olmasını büyük bir eksiklik olarak görmüştür.

Türkdoğan, toplumun ana merkezi konumunda ki bu kozmopolit tabakanın, ileriye dönük tüm kültürel değişme ve modernleşme sürecini, halkının ihtiyaçlarına göre değil de kendi atıf sistemlerine uygun olarak yönlendirmiş olmalarını yanlış bulur.

Türkdoğan'a göre, merkezi yönetim zihniyetine dayalı bir kalkınma modelinin izlenmesinden dolayı, ülkenin az gelişmiş ve gelişmiş olarak ayrılmasını eleştirir.

Ona göre, milli olmayan görüşlerin hâkim olmasının nedenleri çoğunluklu olarak yönetimsel alanda görülmektedir. Yönetici sınıfı genellikle "yaratıcı azınlık" sınıfı tarafından kontrol edilmiştir. Bu sınıf da kozmopolit yapıdaki sınıftır. Kozmopolit aydın sınıf, "yerel kimlikleri" göz ardı ederek kendi içinde dışa kapalı bir kast sistemi oluşturmuştur. Dolayısıyla toplumsal alanda yönetici-yönetilen ilişkisi Aydın-halk ilişkisine, daha doğru bir ifadeyle bir dualite sorununa dönüşmüştür (Türkdoğan 2011: 53). Türkdoğan, Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde yönetimin "Milli-Türk olmayan" yabancı kökenli unsurlara bırakmasını eleştirmiştir.

Türkdoğan'ın Türk aydınında millilik sorununa dair düşüncelerinden yola çıkarak şu önerilerde bulunulabilir:

1. Eğitim alanında reformların yapılarak, genç kuşakların "milli değerlere" bağlı, ülkesini ve milletini seven, her platformda koruyup kollayan, kültürel değer ve normların benimsetildiği "Türk merkezli" bir müfredat düzenlemesi yapılabilir.
2. Yine eğitim alanında Osmanlıda örneği olan "Enderun Mektebine" benzer fakat tamamen "yerlilik esaslı" bir okul kurularak "ulusal aydın sınıf" eksikliği giderilebilir.
3. Türk kültürünü benimsemeyen ve Batılı değerlerin temsilcileri olan "sözde aydınların" toplum tarafından izole edilmesi sağlanabilir.

4. Hukuk yönünden düzenlemeler yapılarak, "gayri-milli" tutum sergileyen ve ülke çıkarlarını hiçe sayan "aydın görünümlü" kişilere yaptırımlar düzenlenebilir.
5. "Türk kültürü ve değerleri" çerçevesinde aydın profili yaratılabilir.
6. Bir "denetim mekanizması" kurularak Türk aydınlarının faaliyetleri göz önünde tutulabilir.
7. "Türk halkı" ekonomik olarak desteklenmeli, Osmanlıdaki gibi "sürü" veya "reaya" konumuna itilmesinin önüne geçilebilir.
8. En önemlisi toplumun temel yapı taşı olan "aile kurumu" konusunda yönetim tarafından maddi ve manevi destek sağlanarak yeni nesillerin "Türklük şuuru" edinerek topluma kazandırılması sağlanabilir.

Türkdoğan, Türk toplumlarında *milli olmayan görüşlerin hâkim olmasının,* diğer bir ifadeyle Türk toplum*unda Aydınların Millileşmeme Sorununun* genel çerçevesini bu şekilde açıklamıştır.

Orhan Türkdoğan dışında, Türk toplumunun tarihsel ve kültürel değerlerini ön planda tutarak, bu değerler ışığında toplum sorunlarını araştıran ve bu sorunlara çözüm üreten pek çok Türk aydını vardır. Bunlardan birkaçı; Sabri Ülgener, Cemil Meriç, Erol Güngör ve Alev Alatlı'dır.

Ülgener'e göre, aydın (entelektüel), okuryazar olmanın üstünde, kafası ile iş gören ve özellikle kafa ürünü ile geçinen kişi demektir. Kısacası "tek yanlı akıl ve mantık insanı"dır (Ülgener 2006a: 88).

Ülgener'in aydının niteliklerine dair vurguladığı asıl nokta "aklı ve mantığı ile hareket eden, kafa gücüyle geçimini sağlayan, diğer insanlardan bu özellikleri dolayısıyla ayrılan kişidir" (Ülgener 2006b: 519).

Ülgener göre, aydın ideal bir tip olarak şu niteliklere sahip olmalıdır:

- Aydın, yazdıklarının niteliği ile değil; konuşmalarıyla değer kazanmalıdır.
- Aydın, belirli bir meslek sahibi olmamakla birlikte bürokrasiye yakın olmalıdır.
- Asker-bürokrat aydın tipi olarak Batı'daki aydın tipinden farklı olmalıdır.
- Bürokrasi ile iç içe olmalı ve askerle de kendini birleştirmelidir.

- Bürokratik kurumlarda yüksek derecede memur olmalıdır.
- Entelektüel ve bürokrat olmayı kendi kişilikleri içinde birleştirerek halka karşı jakoben bir yaklaşım sergilemelidir (Ülgener 2006b: 519).

Ülgener'in "aydına" yönelik belirtmiş olduğu ideal tiplere bakıldığında, Orhan Türkdoğan'ın da üzerinde durduğu ve eleştirdiği "aydın profili" ne rastlamak mümkündür. Özellikle bu tiplerde görülen; "kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden", "halkı etkileme noktasında kullandıkları dilin, yine çıkarları üzerine kurulduğu", "bürokratik alana etkileri ve güç peşinde koşmaları", "askeri ve bürokrasi alanlarında Batı'dan farklı bir tipte olmaları", "mevcut düzenin devamını istemeleri veya gelenekçi anlayışları", "askeri ve bürokratik alanların kilit noktalarında yer almaları ve bu alanları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları", "halka karşı tepeden bakma ve onları küçük görmeleri", "Marksist, Leninist, Maoist gibi ideolojilere tam hâkim olmadan, bu ideolojileri benimsemeleri ve halkı etkileme çabaları", "kişilik yapıları itibariyle kibirli olmaları", "Siyonist eğilimlere yakın olmaları ve bu eğilimlere sahip kişilerle olan ilişkileri" gibi Tanzimat öncesi, Tanzimat dönemi ve sonrası aydınlarda görülen bu özellikler, Ülgener ve Türkdoğan'ın Türk toplumundaki "aydınlar" konusunda aynı düşüncede olduklarını gösterir. Her iki düşünce adamının da aydınlara yönelik tespitlerine, eleştirilerine katılmak mümkündür.

Diğer bir Türk aydını ve düşünürü olan Cemil Meriç'in, aydın ile ilgili görüşlerine entelektüel kavramı ile açıklamıştır. Ona göre entelektüellerin hiçbir güce ve inanca angaje olmayan ve aklıyla toplumu değiştirebilen üstün insanlardır (Meriç 2003: 24).

Meriç'e (2003: 24) göre, her ülkenin, her çağın, her sınıfın, her ideolojinin entelektüel anlayışı başkadır. Ancak ortak bir entelektüel tanımı yapıldığında entelektüel şu niteliklere sahip olur:

- Entelektüel zamanının irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır.
- Entelektüel peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir.

- Entelektüel belli başlı vasıfları dürüst, uyanık ve cesur olmaktır. Yani bir bilgi hamalı değildir entelektüel. Hakikat uğrunda her savaşı göze alan bağımsız bir mücahittir (Meriç 2003: 24).

Cemil Meriç'e göre, "entelektüelin ayırıcı vasfı: tenkit ve hiçbir siyasi hizbin adamı olmayışıdır. O, aristokrasinin de, burjuvazinin de menfaatlerini savunmaz (Meriç 2002: 287).

Cemil Meriç'in Türk aydınına dair düşünceleri, Orhan Türkdoğan'ın aydın anlayışıyla paralellik gösterir. Meriç'e göre Türk aydını, her şeyden önce "milli" bir çizgide olmalıdır. Yani, ülkesini ve milletini seven, halkıyla yabancılaşmayan, halkını tanıyan ve bilen, kendi tarihine hâkim olan, ülke ve toplum çıkarları doğrultusunda hareket eden, siyasi güç ve rant peşinde koşmayan olmalıdır. Benzer şekilde Türkdoğan'da, aydının kendini tanıması ve bilmesi, özüne dönmesi ve toplumla kaynaşıp bütünleşmesi, halka karşı yönelmesi, kendi kültürünün temsilcisi olması, gayri-milli bir tutum içinde olmaması gibi gerekliliklerden bahseder. Bu bağlam da her iki sosyoloğunda Türk aydınına dair "ortak" vurgusu "milli değerlere sahip olan ve bu değerlerin taşıyıcısı, kollayıcısı kişiler" olmalarıdır.

Güngör Türk aydınına yönelik açıklamalarda, Türk toplumunun Tanzimat'tan bu yana yaşadığı kimlik sorununa ve kültür buhranına değinmiştir. O, aydın kavramına karşılık olarak, münevver kavramını kullanmıştır.

Güngör'e göre, münevver onu halktan ayıran taraf, her şeyden önce bu farklı ve ileri seviyedeki bilgiyi kazanabilecek bir zihnî terbiye ve düşünme metodu kazanmış olmasıdır. Güngör'ün münevvere dair üzerinde durduğu nokta, onların almış oldukları eğitimin niteliği ve bilimsel yönüdür (Güngör 1966: 4).

Güngör'e göre, yüksek tahsil gören bu zümre, toplumda bir tabakayı oluşturur ve bu tabaka eğitim yoluyla ortak vasıfları olan bir sosyal grup anlamına gelir. Bu sosyal grup Marksist anlamda iktisadî sınıf değildir zira ortak tahsile sahip olmakla beraber farklı sosyal sınıflara mensup olabilirler. Ancak, münevverler gördükleri eğitim dolayısıyla kendi sosyal mensubiyetlerinin dışına çıkabilir yahut bu mensubiyetlerinin tesiri altında kalmadan ilmî faaliyetlerini icra edebilirler. Tam da bu yüzden, münevverlerin sosyal sınıflara bakışları hep mücerred (soyut) ve idealist açılar içindedir (Güngör 1966: 4).

Güngör'e göre, Batılı münevver toplumsal koşullara ayak uydurarak, toplumsal rolünde değişikliğe gitmektedir. Örneğin Sanayi Devriminin ilk yıllarında münevver tabaka çoğunlukla burjuvazi ile hareket etmiş olmasına karşın zamanla entelektüel hak ve hürriyetlerin yegâne savunucusu konumuna gelmiştir. O, Türkiye'de ve Türkiye gibi Batı dışı birçok memlekette münevver entelektüel hak ve hürriyetleri korumaktan da öte bir vazife yüklemiştir. Bu vazife; cemiyetin siyasî ve iktisadî bünyesini, çok defa değiştirmek suretiyle, kuvvetlendirmektir (Güngör 1974: 23).

Güngör, münevverlerin cemiyetin siyasî ve iktisadî bünyesi üzerindeki etkisini, Türk-Osmanlı modernleşme sürecinde açıklamaktadır. Güngör göre, Türk-Osmanlı modernleşmesinde münevverlerin çoğunlukla devlet hizmetinde olması bu durumun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Söz gelimi Ziya Gökalp'in Talat Paşa, Enver Paşa ve Mustafa Kemal Paşa için şiirler yazmasının onun bir kusuru olmadığını, bunun Türk münevverinin ruh halini aksettirdiğini söyler. Münevverlerin devlet bünyesinde çalışıyor olmaları, onların ortaya koymuş olduğu eserlerde devlet kademelerindeki önemli isimlere dair eserler üretmesi son derece doğal olarak görülebilir (Güngör, 1974: 27)

Güngör, cemiyetlerin siyasî ve iktisadî bünye üzerine yazmış oldukları eserlere benzer yazılar yazdıklarını dile getirmiştir. Ancak o, özellikle kültür ve eğitim konularında yazılar yazarında toplumda yönetici sınıfını uyarmak gibi bir amacının olmadığını vurgulamıştır. O, bütün yazdıklarım Türkiye'deki aydın kamuoyu için yazdığını iddia etmiştir. Bu iddiasını gerekçe olarak ise, Türkiye gibi siyasî istikrarsızlıklar içinde çalkalanan bir ülkede hiçbir siyasî iktidarın ve hiçbir şahsın hükmü olmadığını öğrenmiş olmamızı gösterir (Güngör 1981: 6).

Güngör, münevver merkezli bir düşünüş ile siyasî ve toplumsal sorunlar arasında nasıl bir irtibat kurulacağını ise şöyle açıklar; Memleketimizin içine düştüğü siyasî sefalet ile münevverlerimizin fikrî sefaleti arasında iyi bir paralel kurulduğu takdirde zihinlerimizi işgal eden batıl itikat ve hurafelerin kaynaklarını da bulabiliriz (Güngör 1971: 6).

Dolayısıyla siyaset eliyle mevcut problemlere bir çözüm beklemek ilk planda rasyonel bir tutum değildir. O halde Güngör'ün bu ifadelerinin ortaya koyduğu

gerçek şudur; O, Türkiye'de sorunlu gördüğü alanlarda bir anlayış kazandırmak ve uyarıcı olmak gayretindedir. Bu bağlamda da ilk olarak münevver zümresinin bu sorunların farkına ve bilincine varması gerektiğini düşünmektedir. Aynı zamanda münevverler kendi fikrî düzeyleri ile Türkiye'nin sosyo-politik durumu arasında bir doğrusal ilişki kurmalıdır. Zira, genel anlamda bir millî kültür inşasında da özel olarak bu kültürün alt parametrelerinin sorunlarının çözümünde de en nihayetinde aydınlara sorumluluk düşmektedir.

Erol Güngör, Orhan Türkdoğan gibi milli inşacı bir ekolü temsil eder. Güngör'e göre, Münevverler toplumsal alanda merkezi bir konumdadır ve toplumsal sorunların çözümünde onlara kilit bir rol düşmektedir. O, Türk-Osmanlı toplum yapısında münevverleri ele alırken, sosyal sınıflarla, dini kurumlarla, siyasetle, ekonomiyle ve Batı ile olan ilişkileri bağlamında inceler. Aynı şeklide Türkdoğan'da aydınlar konusuna eğilirken, aydınların sosyal yapı içindeki rollerinden, siyasetle olan ilişkilerinden, Batı zihniyetli oluşlarından ve Osmanlı'daki konumlarından bahseder. Bu çerçevede, her iki bilim insanının da aydınlar üzerinde durdukları konular paralellik gösterir. Güngör ve Türkdoğan, milli bir kültür ve milli bir ulus inşasında aydınlara çok önemli sorumlulukların düştüğünü, bu bağlamda aydınların bilinçli bir tavır takınarak kendi kültür, değer ve normlarını benimsemelerini, Batı kaynaklı değerlerin temsilcileri olmalarından ziyade kendi toplumunun temsilcileri olmaları gerektiği düşüncesindedirler.

Türk toplumda aydın sınıfı hakkında düşünceleri önemli olan bir diğer düşünür Alatlı'dır. O, aydın tanımını şu şekilde yapar. Aydın; insanoğlunun yeryüzündeki serüvenini yorumlayabilecek bilgi ve mizaca sahip olan kişidir (URL-2).

Alatlı'ya göre, kapsamlı aydın tanımı ise şu şekilde yapılabilir: Aydınlar, yönetimlerin yalanlarını teşhir edebilecek; icraatları, amaçları ve çoğu kez gizlenen niyetleri itibarıyla çözümleyebilecek durumdadır. En azından Batı dünyasında, bilgiye ulaşım, ifade özgürlüğü ve siyasi bağımsızlıklarından kaynaklanan güçleri vardır. Aydınların ayrıcalıklı bir bölümünün tahrif, yanlış takdim, ideoloji ve sınıfsal çıkar perdesinin altında gizlenen doğruları araştıracak eğitim, imkân ve konforları

vardır. Bu ayrıcalıklar ışığında, aydınların sorumluluğu halkın sorumluluğundan çok daha derindir (Alatlı 2005: 9-10).

Alatlı aydın anlayışından bahsederken, onların görünmeyeni gören, anlaşılmayana anlayan, bilinmeyeni bilen gibi vasıflarına vurgu yapar (Alatlı 2005: 10).

Alatlı göre, bu nitelikler beraberinde aydınlara çok önemli sorumluluklar yüklemektedir. O, bir yandan da aydınların sorumluluğunun ideoloji yaratmak olduğunu ifade etmektedir. Burada ifade edilmek istenen, "bir ahlaki inançlar dizini"dir. Yani "halkın hayat tarzı"nı değiştirmektir (Alatlı 1995: 72).

Alatlı, aydın tiplerini açıklarken onları toplumun içinde üstlendiği rol ile açıklamıştır. Örneğin *organik aydın*, devletle bütünleşik, devletin içinden gelir. Ona göre, İttihat Terakki organik aydınları temsil eder. Bu aydın tipi, 'Türkleri uygarlaştırma' misyonu yüklemiştir (Alatlı 2010: 57).

Alatlı *Viva La Muerte* adlı eserinde *yozlaşmış aydın* ele almıştır. O burada, Şafak Özden kişisi aracılığıyla bu aydın tipini tasvir eder. Şafak Özden, 1980'li yıllara kadar devrimci bir gençtir ancak 1980 sonrası dönemde sosyal demokrat olmaktadır. Başlarda toplumu ve toplumunun çıkarları için çalışmaktadır ancak toplumsal koşulların değişmesi ile birlikte kendi çıkarları için çalışan, fırsatçı bir kişiliğe dönüşmektedir (Yivli 2009: 198-199). Alatlı bu örnekte, aydının her zaman için toplum yararına ve çıkarına hareket etmediğini, koşulların değişmesiyle birlikte aynının da hedef noktasında değişime uğradığına vurgu yapmaktadır.

Alatlı'nın '*Nuke' Türkiye!* adlı eserinde ise, *oryantalist aydın* tipini açıklar. O, bu aydın tipini Diana Pavloviç ile açıklamıştır. Püriten olan Pavloviç, hayatı boyunca insanın günahkâr doğduğunu, fakirliğin günah olduğunu düşünmektedir. Sinema sektöründe çalıştığı için eşi dolayısıyla geldiği İstanbul'da Doğu kültürü ile ilgili film yapmak istemektedir ancak yardım istediği Rodoplu, Batı'nın fikirleri ile yazılmış bir filme ortak olmak istemez ve film yapılamaz. Ardından Diana Pavloviç, yardımcı Nesibe'nin ona iyi ve yakın davranmasından etkilenerek ona âşık olmaktadır. Maddi durumu iyi olmayan Nesibe de bu durumu kullanarak maddi durumunu düzene sokunca Diana'yı terk etmektedir. Bunun üzere Diana bu

yaşadıklarından dolayı Türkiye'ye atom bombası atılması gerektiğini söylemektedir (Yivli 2009: 201-202).

Alatlı Nuke' Türkiye! eserinde ayrıca *sağcı aydın* tipini ele alır. Buradaki karakter Prof. Dr. Mustafa Dülger'dir. Bu karakter, sol görüşün karşısında yer alan politika, ekonomi ve hayat tarzında geleneksel pratikleri tercih eden bir kişidir. İstanbul Sosyal Bilimler Fakültesinden mezun olmakta ve Maliye Müfettişliği yapmaktadır (Yivli 2009: 212).

Yaseminler Tüter Mi Hala? adlı eserinde ise Alatlı, *ittihatçı aydın* tipine yer vermektedir. 1889 yılında gizli bir örgüt olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, aydın kimseler ve ordu mensuplarının yer aldığı bir cemiyettir. Fransız İhtilali'nin etkisi ile bu cemiyet başta Osmanlıcılığı 1911 yılının ardından da Türkçülüğü savunan daha çok dünyevi değerleri önemseyen bir cemiyettir. Bu eserde ittihatçı aydın olan kişi, Halo Dayı'dır. İttihatçılar ile yakın teması bulunan Halo Dayı, bir Kıbrıs Türküdür ve Türklerin gerekli tarih bilincine sahip olmadıklarını düşünmektedir. Osmanlı hayranıdır. Fesini kafasından asla çıkarmamaya özen göstermektedir. Tıpkı bir İstanbul beyefendisi gibi giyinmektedir (Yivli 2009: 209).

Alatlı, *Aydınlanma Değil Merhamet* isimli eserinde *liberal aydın* tiplemesini açıklar. O, bu eserde Ken Schwartz, adlı karakteri liberal, ilerici ve bireyci bir aydın olarak tasvir eder. Yahudi olan Schwartz, bir Alman Yahudisidir ve BM'de Dünya Kiliseler Birliği için çalışan bir insan hakları avukatıdır. Yahudi olmasına karşın zaman içerisinde dini bağlara, duygulara olan inancı azalmaktadır ve artık dinin istediği gibi değil kendi istediği gibi yaşamaya başlamaktadır. Bir diğer liberal aydın örneği olarak da David Pavloviç verilebilmektedir. En doğru sistemin liberalizm olduğuna, liberalizmin insanlığı kötülüklerden koruyacağına inanmaktadır (Yivli 2009: 215-216).

Alatlı' "Aydınlanma Değil Merhamet" eserinde ise ulusalcı *aydın* tipini ele almıştır. Buradaki aydın tipine konu olan karakter; Aleksandr Isayeviç'tir. Isayeviç, ulusunun çıkarlarını her şeyin üstünde gören bir ulusalcı aydındır. Askerde, sınıf arkadaşı ile Stalin hakkında, Stalin'i eleştiren mektuplaşmalar yapmaktadırlar. Ancak mektuplar yakalanır haklarında suç duyurusu yapılır, sorgulamalardan sonra suçlu bulunan Aleksandr, ağır çalışma cezasına çarptırılmakta ancak kendisi orada

hastalanıp tedaviye alınmaktadır. Zamanla hastalığı iyileşen Aleksandr'ın, Stalin'in ölümünden sonra birinci parti genel sekreteri olan ve Stalin'i eleştiren Krusçev tarafından tekrar dosyası açılmakta ve beraat etmektedir. Moskova'ya giden Aleksandr, yazmaya başlamaktadır ancak Krusçev'den sonra gelen Brejnev, bu yazıların basılmasına izin vermemektir. Ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Aleksandr, yıllar sonra Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülmektedir ancak ülkesine geri dönemeyen yazar ödülünü alamamaktadır (Yivli 2009: 213-215).

Alatlı'nın *ideal aydını* Günay Rodoplu adlı karakteri ise, *Musti Türkiye Tamamdır* ve *Beyaz Türkler Küstüler* adlı eserlerde yer verir. Eserlerde Rodoplu'ya Doğulu kadınları anlatması için para teklif edilmesine rağmen parayı reddetmekte ve bunun nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Aslında çok basit bir nedeni var. Ben, sizin dilinizi, sizi öğreneyim, bizimkilere anlatayım diye öğrendim ve çok da emek verdim. Size, bunu anlatmakta yardımcı olmak için değil. Bunu gerçekten istiyorsanız, yani bizi, bizim medeniyetimizi, ayrıca parantez içinde söyleyeyim, epeyi iyi bir medeniyettir, hakçası, bize asırlarca çok iyi hizmet verdi, öğrenmeyi gerçekten istiyorsanız, siz zahmet edeceksiniz, tıpkı bizim ettiğimiz gibi. Ayrıca, yabancı dil öğrenmeyi size de tavsiye ederim, hele hele Ortadoğu ile ilgileniyorsanız, şarttır diyebilirim. İnanın, hiçbir çeviri aslının yerini tutmuyor. Biz bu sorunu üç yüz yıl yaşadık, iyi biliyoruz. Bir şey daha var: Sizin dünyanızın öğrenme azmini kamçılayan tek bir şey vardır, o da bir şeyi biliyor olmanızın size sağlayacağı ekonomik fayda! Bu Avrupa'nın Asya'yı sömürgeleştirmeye kalktığı günden beri böyle olmuştur" (Alatlı 2010: 90).

Alatlı Türk toplumundaki aydının, milli değerlerini savunması noktasında yetersiz olduğunu düşünmektedir. O göre ayrıca, Türk aydını kendi coğrafyasını tanımamakta ve tarihini bilmemekte ve İslam'ı, kendi dinini, anlayamamaktadır. Bu sebeplerden dolayı Alatlı'ya göre, "bu coğrafyanın kendi aydınını üretememektedir (URL-2).

Alatlı, Türk toplumunda aydının genel bir portresini çizmiştir. Onun, Türk aydınına yönelik yapmış olduğu kapsamlı analizleri eserlerinde görmek mümkündür. Alatlı'nın Türk aydınının tahliline yönelik yapmış olduğu açıklamalara katılmak mümkündür. Onun eserlerinde belirmiş olduğu aydın tiplerinden ve aydınlara

yönelmiş olduğu eleştirilerin benzerleri Türkdoğan'da da görülür. Özellikle Alatlı'nın "milli değerlerin korunması", "Türk aydınının kendini, tarihini, toplumunu tanımaları gerekliliği" ve "ulusal aydın eksikliği veya Türk toplumun kendi aydınını üretemediği" konusundaki eleştirileri, Türkdoğan'ın aydın konusundaki düşünceleri ve eleştirileri bağlamında aynı noktada olduğu söylenebilir. Türkdoğan'da, Türk toplumunun "ulusal aydın" eksikliğinden bahsetmektedir. Türkdoğan'a göre, Türk toplumunda aydınlar "milli" olmayıp gayri-milli'dir. Bunun nedeni ülkenin yönetimini elinde bulunduran elit tabakanın (Türk kökenli olmayan) yürütmüş olduğu politikalardır. Bu bağlamda Türkdoğan, Türk toplumun, ülke çıkarları doğrulusunda hareket eden ve her zaman bu çıkarları koruyup kollayan, milli değerlere sahip, kendi kültürünün temsilcileri olan "ulusal aydın" sınıfının olmayışını veya kendi ulusal aydınımızı yaratamamış olmamızı büyük bir eksiklik olarak görür. Bu çerçevede her iki bilim insanı da aydın konusundaki düşüncelerini "millilik" ekseninde ortaya koyduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Orhan Türkdoğan'ın aydın konusunda ortaya koymuş olduğu düşünceler "millilik" merkezlidir. Ayrıca Türkdoğan'ın düşünce anlayışı ve temsil ettiği ekol "milli ve İnşacı" ekoldür. Bu ekolün temsilcileri arasında; Mümtaz Turhan, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Erol Güngör, Amiran Kurtkan gibi isimler yer almaktadır. Türkdoğan da bu ekolün bir temsilcisi ve devamı olarak Türk düşünce hayatında ve sosyolojisinde yerini almaktadır. Onun Türk aydınının anatomisine dair ortaya koyduğu ve bir toplumsal sorun olarak gördüğü "Türk aydınının milli bir anlayışa sahip olmadığı ve halkla yabancılaştığı, bütünleşemediği" fikrine katılmak mümkündür. Çünkü her toplumda ve her zaman olduğu gibi aydınlar toplumun en önemli kesimini oluşturur. Aydınlar, toplumsal sorunların tespiti ve çözümü, halkı bilinçlendirme, kültürel değerlerin taşıyıcısı olma, ülkenin gelişmişliğine katkı sağlama, toplumu aydınlatma, eserler üretme, toplumda öncü roller üstlenme vb. birçok önemli görevlerinden dolayı "merkezi" bir konumdadırlar. Onun içinde, aydınların her zaman "milli" bir çizgide olması gerekir.

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Haluk (2011). "Türkçe Sözlük". Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akıncı Mehmet (2012). "Siyaset ve Yönetimin Bir kesişim alanı: Karar Vermede Aydın'ın Rolü." (Ed: Özgür Önder ve Fatih Kırışık). *Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme*. Ankara: Orion Yayıncılık.

Alkan, Türker (1977). *Gelişen Ülkelerde Aydınlar ve Siyaset.* Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.

Alatlı, Alev (1995). *O.K. Musti, Türkiye Tamamdır*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Alatlı, Alev (2005). *'Hayır'! Diyebilmeli İnsan*. İstanbul: Zaman Kitap.

Alatlı, Alev (2010). *Viva La Muerte! Yaşasın Ölüm!.* İstanbul: Everest Yayınları.

Aron, Raymond (1979). *Aydınların Afyonu*. İstanbul: Tur Yayınları.

Aydın, Ayşe Çetinkaya (2010). "Orhan Türkdoğan'ın Osmanlı Toplumunda Aydın-Halk İkiliği Sorununa Merkez-Çevre Modeli Çerçevesinde Eleştirel Bakışı" (Ed: Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin). *Sosyoloji Yazıları 2.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 48.

Aydın, Gülay (2008). *Orhan Türkdoğan'da Devlet Anlayışı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, Gülay (2010). "Orhan Türkdoğan'ın Devlet Anlayışı" (Ed. Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu ve Birsen Şahin,), *Sosyoloji Yazıları 3.*Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Aydın, Mustafa (2005). "Aydınlar ve Günümüzdeki İşlevleri." (Ed: Kenen Çağan). *Entelektüel ve İktidar*. Ankara: Hece Yayınları.

Aydın, Suavi (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan yayınları.

Bağla, Lusin (1997). "Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu". *Birikim Dergisi*. 23: 84-92.

Başak, Suna (2005). Türk Sosyolojisinde Yapı Araştırmaları. *DergiPark*, 32: 33-63.

Batuhan, Hüseyin (2002). "Entelektüel Kavramı Üzerine". *Cogito.* 1: 94-101.

Bauman, Zygmunt (2012). *Yasa Koruyucular ile Yorumcular*. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Baydar, Oya (2002). "Batıcılıkla Tutuculuk Arasında Sol Aydınlar". *Cogito*. 31: 250-257.

Belge, Murat (1985). "Tarihi gelişme Süreci İçinde Aydınlar." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.122-129.

Bein, Amit (2011). *Ottoman Ulema Turkish Republic*. California: Standford Universty Press.

Belge, Murat (1995). "Osmanlı'da ve Rusya'da Aydınlar" (Haz: Sebahattin Şen), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.* İstanbul: Bağlam Yayınları. 123-132.

Bilgin, Vedat (1997). "Türkiye'de Anti Demokratik Geleneğin Gücü Nereden Geliyor? Yeni Türkiye". *Türk Demokrasisi Sayısı*.17: 26-28.

Benda, Julien (2011). *Aydınların İhaneti*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bottomore, Tom Burton (1996*). Seçkinler ve Toplum*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Cihan, Ahmet Kamil (2015). "Orhon Yazıtlarında Türk Düşüncesi." (Ed. Bayram Ali Çetinkaya &Ali Osman Kurt), *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Çağan, Kenan (2005a). "Yerli Entelektüelin Rol ve Kimlik Bilinci, Sabri Ülgener, Cemil Meriç, Şerif Mardin Düşünceleri Ekseninde" (Ed. Kenan Çağan). *Entelektüel ve İktidar*. (s. 309-326). Ankara: Hece Yayınları.

Çağan, Kenan (2005b). "Entelektüel İmgesi Üzerine" (Ed. Kenan Çağan). *Entelektüel ve İktidar,* (s. 9-22). Ankara: Hece Yayınları.

Çağan, Kenan (2005c). "İktidarla İmtihan Süreçlerinde Entelektüelin Durumu". (Ed. Kenan Çağan). *Entelektüel ve İktidar,* (s. 155-176). Ankara: Hece Yayınları.

Çağlar, Adil (1989). "Aydın Tipolojiler Üzerine Bir İnceleme". *M.U. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi.* 16-35.

Demiralp, Oğuz (2002). "Entelektüeller ve Aydınlar". *Cogito,* 31, 121-132.

Dereli, Toker (1974). *Aydınlar, Sendika Hareketi ve Endüstriyel ilişkiler Sistemi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2015). "Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat". Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları.

Doğan, Necmettin (2014). "Türkiye'de Aydın Sosyolojisi Literatürüne Eleştirel Bir Yaklaşım". *Sosyoloji Divanı.* 4: 215-233.

Ergan, Nevin Güngör (2010). "Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'ın Hayatı ve Eserleri." (Ed: Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin). *Sosyoloji Yazıları 2.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 3-47.

Erhat, Azra (2002). *Osmanlı Münevverinden Türk Aydınına.* İstanbul: Can Yayınları.

Erkal, Mustafa (2012). *Sosyoloji.* Ankara: Say Yayınları.

Erkul, Ali (2008). "Türk Sosyolojisi Tartışmaları (Giriş)" *Baykan Sezer'in Sosyoloji Anlayışı*, Sezgin Kızılçelik, Ankara: Anı Yayıncılık, s.17-52.

Foucault, Michel (2000). *Entelektüellerin Siyasi İşlevi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Furedi, Frank (2014). *Nereye Gitti Bu Entelektüeller*?. Ankara: Atıf Yayınları.

Gemuhluoğlu, Fethi (2012). *Dostluk Üzerine.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Genç, Ernur (2007). "Tanzimattan Cumhuriyete Kimlik, Misyon ve Vizyonu Bağlamında Türk Aydını". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 1:133-174.

Gökalp, Ziya (2012). *Türkçülüğün Esasları.* İstanbul: Anonim Yayıncılık.

Gramsci, Antonio (1983). *Aydınlar ve Toplum*, (Çeviren: Vedat Günyol, Ferit Edgü, Bertan Onaran), II. Baskı, İstanbul: Örnek Yayınları.

Gülalp, Haldun (2002). "Entelektüeller, Modernite ve Postmodernite". *Cogito,* 31: 215-225.

Günay, Ertuğrul (1995). "Aydınlar, Devlet ve Demokrasi". (Ed: Sebahattin Şen), *Türk Aydını ve Kimlik*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Güngör, Erol (1966). Aydınlara hitap etmek, Yol, Sayı: 10, 16 Şubat 1966, ss. 4.

Güngör, Erol (1971). "Millî Kültür ve Halk Kültürü." *Töre*. Sayı: 35(7): 5-13.

Güngör, Erol (1974). “Bir Sosyal Tabaka Olarak Türk münevverleri”. *Töre.* Sayı: 35: 20-27.

Güngör, Erol (1981). “Eğitim Dedikleri” *Yeni Düşünce.* 415: 6-7.

Hacıeminoğlu, Necmettin (2004). *Millet ve Aydınlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Hacip, Yusuf Has (2018). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hatemi, Hasan Hüsrev (1991) *Türk Aydını Dünü-Bugünü*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Hilav, Selahattin (2008). *Entelektüeller ve Eylem*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hilav, Selahattin (2002). Entelektüel ve Eylem. Cogito, 31, 103-106.

Hocaoğlu, Durmuş (1991). “Türk Aydınının Felsefi Zafiyetinin Temelleri” (Genel Panorama ve Türk Solu). *Türkiye Günlüğü*.15: 68-76.

Ilgaz, Turhan (2002). “Heidegger Entelektüel miydi?”. *Cogito*. 31: 108-119.

İlhan, Attila (1991). *Aydınlar Savaşı.* İstanbul: Bebekus Kitapları.

Karakoyunlu, Yılmaz (1995). “Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları”. (Ed: Sebahattin Şen). *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.* Ankara: Bağlam Yayınları.

Karpat, Kemal Haşim (2008). *Osmanlı’dan Günümüze Elitler ve Din*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kayalı, Kurtuluş (2005). “Üniversitede Entelektüel Barındırma Durumu Giderek Azalmaktadır”. (Ed. Kenan Çağan) *Entelektüel ve İktidar*. Ankara: Hece Yayınları.

Kentel, Ferhat (2002). “90'lar Türkiye'sinde Kamusal Yüzleriyle Aydınlar”. *Cogito*, 31, 269-290.

Kılıçbay, Mehmet Ali (1995). “Türk Aydınının Dünyasını Anlamak.” (Haz: Sebahattin Şen). *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.*

Kızılçelik, Sezgin ve Erjem, Yaşar (1994). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü.* Ankara: Atilla Kitabevi.

Köseoğlu, Nevzat (1998). *Aydın Üzerine II. Kitap Şuuru*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Levy, Bernard Henri (2001). *Entelektüellerin Övgüsü.* İstanbul: Gendaş Yayınları.

Mardin, Şerif (2005). *Türkiye'de Din ve Siyaset.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Maraş, İbrahim (2018). "Türk Düşünce Tarihine Giriş". (Ed. Bayram Ali Çetinkaya). *Türk Düşünce Tarihi.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Meriç, Cemil (1983). "Batıda ve Bizde Aydının Serüveni". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, Cemil (1997). *Bu Ülke.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, Cemil (2002). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Meriç, Cemil (2003). *Mağaradakiler.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Nizamül- Mülk. (2014). *Siyasetname.* Ankara: Nilüfer Yayıncılık.

Önder, Özgür ve Akıncı, Mehmet (2006). "Entelektüeli, Evrensellik ve Oryantalizm Ekseninde Yeniden Düşünmek". *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 87: 122-132.

Önder, Özgür. (2014). *Yönetiminde Adalet ve Saadet*. İstanbul: Lotus Yayıncılık.

Özcan, Fatma Yurttaş (2012). "Münevver ve Entelektüel İkileminde Türk Aydını". *Türkiz.* 44-59.

Özpalabıyıklar, Selahattin (2002). "'Intelletuel' Nurlanır, 'Münevver' Aydınlanırken". *Cogito*. 331: 97.

Özön, Mustafa Nihat (1973). *Alim*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevi.

Özyurt, Cevat (2014). *Modern Türk Düşüncesinin Sosyolojisi.* Ankara: Kadim Yayınları.

Payaslıoğlu, Arif (1995). "Türkiye'de Aydınlar-Halk Çekişmesi". (Ed. Sebahattin Şen). *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Portelli, Hugues (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çeviren: Kenan Somer). Ankara: Savaş Yayınları.

Said, Edward (2002). "Yazar ve Entelektüellerin Kamusal Rolü". *Cogito*, 31, 37-57.

Said, Edward (2023). *Entelektüel*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sam, Rıza (2017). "Entelektüeller: Toplumsal Değişim ve Gelişim Süresinin Öncüleri". *Sosyoloji Konferansları.* 333-350.

Sami, Şemseddin (1978). *Kamus-i Türkı*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sartre, Jean-Paul (1997). *Aydınlar Üzerine*. İstanbul: Can Yayınları.

Saybaşılı, Kemali (1995). "Münevver, Entelektüel, Aydın". (Ed. Sebahattin Şen). *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Şan, Mustafa Kemal (2005). "Türk Aydınının Soy Kütüğü Üzerine Değerlendirmeler". (Ed. Kenan Çağan). *Entelektüel ve İktidar*. Ankara: Hece Yayınları.

Şeriati, Ali (1992). *Aydın*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

Tokat, Latif (2017). "Entelektüel Kimdir? Türkiye'nin Entelektüel Sorunu". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3: 9-42.

Turhan, Mehmet (1991). *Siyasal Elitler*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Türkdoğan, Dilşad (2010). "Babama Dair". (Ed. Nevin Güngör Ergan, Esra Burcu, Birsen Şahin). *Sosyoloji Yazıları 3.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1977a). *Türkiye Açısından Özyönetim Aydınlar Siyasal Partiler. Sendikalar*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.

Türkdoğan, Orhan (1977b). *Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*. İstanbul: Dede Korkut Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1977c). *Çağdaş Türk Sosyolojisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1983). *Milli Kültür, Modernleşme ve İslam.* İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (1985). "Prof. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Bir Sosyoloğun Profili". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 35: 28-41.

Türkdoğan, Orhan (1987). *Ziya Gökalp Sosyolojisinin Temel İlkeleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (1995a). *Alevi-Bektaşi Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yay.

Türkdoğan, Orhan (1995b). *Niçin Milletleşme? Milli Kimliğin Yükselişi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Türkdoğan, Orhan (1996). *Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2005a). *Türk Ulus-Devlet Kimliği*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (2005b), *Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp*, 1. Baskı. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (2007). *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Türkdoğan, Orhan (2011). *Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (2012). *Çağdaş Bilimsel Araştırma Metodolojisi ve Sorunları.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Türkdoğan, Orhan (2018). *Günümüz Arenasında Bir Sosyal Bilimci*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Türkdoğan, Orhan (2020). "Bir Sosyoloğun Yol Haritası". (Ed. Erkan Çav ve Elif Süreyya Genç), *Türkiye'de Sosyolojinin Yüz Yıllık Birikimi*. İstanbul: Ketebe Yayınevi, 57-60.

Ülgener, Sabri Fehmi (2006a). *Zihniyet, Aydınlar ve İzmler.* İstanbul: Derin Yayınları.

Ülgener, Sabri Fehmi (2006b). "Aydın Meselesi". (Haz: Ahmet Güner Sayar). *Makaleler* İstanbul: Derin Yayınları (519-550).

Ülken, Hilmi Ziya (1966a). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi I*. İstanbul: Selçuk Yayınları.

Ülken Hilmi Ziya. (1966b). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi II.* İstanbul: Selçuk Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (2007). *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yavuz, Hilmi (2009). *Türkiye'nin Zihin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yıldız, Yavuz Gökalp (1995). "Türk Aydını ve iktidar Sorunu". (Ed. Sebahattin Şen), *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yıldız, Fatih ve Çelik, Fikret (2012). "Türk Batıcılığın Milliyetçi – Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği". *Bilig Dergisi*. 62: 269-294.

Yivli, Oktay (2009). Alev Alatlı'nın Romancılığı. Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

Zeki Arslantürk ve Musa Taşdelen (2008). "Orhan Türkdoğan". (Ed. M. Çağatay Özdemir,). *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler II.* Ankara: Phoenix Yayınevi.

İnternet Kaynakları

URL-1, https://www.youtube.com/watch?v=JN8d-o6jK60, 02.02.2024.

URL-2, https://www.youtube.com/watch?v=dAKZBJx1bbE 09.09.2024).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mehmet Hanifi KÜRKÇÜ

Uyruğu: T.C.